

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEYHÜLİSLAM ÜRGÜPLÜ MUSTAFA HAYRİ
EFENDİ'NİN HAYATI, FETVALARI VE
DÖNEMİN SİYASİ OLAYLARI

OSMAN GÜNEŞ

2501150356

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : OSMAN GÜNEŞ Numarası : 2501150356
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Danışmanı : PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ
Tez Savunma Tarihi : 05.07.2019 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "ŞEYHÜLİSLAM ÜRGÜPLÜ MUSTAFA HAYRİ EFENDİ'NİN HAYATI, FETVALARI VE DÖNEMİN SİYASİ OLAYLARI"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜNYAMİN AYÇİÇEĞİ		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ AYHAN IŞIK		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. HÜSEYİN HÜSNÜ KOYUNOĞLU		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ NEVZAT SAĞLAM		

ÖZ

ŞEYHÜLİSLAM ÜRGÜPLÜ MUSTAFA HAYRİ EFENDİ'NİN HAYATI, FETVALARI VE DÖNEMİN SİYASİ OLAYLARI

OSMAN GÜNEŞ

İslam coğrafyasında, özellikle Osmanlı Devleti'nde en yüksek dini otorite olarak kabul edilen Şeyhülislam, “yaşlı, bilge, reis” gibi anlamları içerir. H. IV. yy.'da ise sûfilere verilen bir şeref unvanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Şeyhülisamlık kurumunun en başta gelen vazifesi, dini meselelere fetva vermektir. Bununla birlikte, Şeyhülisamlık müessesine bazı İslam ülkelerinde medreseleri teftiş etme, icazet verme gibi farklı görevler verildiği de olmuştur. Şeyhülisamlığın müessese haline gelmesi Osmanlı Devleti'nde gerçekleşmiştir. Bazı İslam ülkelerinde değişik adlarla anılan Şeyhülisamlık, Osmanlı Devletinde Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra mütevâzi fetva makamı olarak ortaya çıkmış ve ilmiye sınıfını temsil etmiştir. Bu tarihten itibaren devlet teşkilatı içerisinde büyük rol oynayan ve Meşihat olarak da adlandırılan, daha sonraki süreçte sürekli gelişim ve değişim gösteren Şeyhülisamlık, zaman zaman siyasi nüfuza sahip olmuş; savaş, barış, anlaşmalar vb. konularda bu makamdan fetva alınmış ve Şeyhülislam kabine üyesi olmuştur. Osmanlı Devletinde bizzat Padişah tarafından atanan ve onun tarafından azledilebilen Şeyhülisamlar, aynı zamanda en yüksek hiyerarşi ve protokoldeki konumu itibariyle en itibarlı devlet görevlileri arasında yer almışlardır. Şeyhülisamlık kurumu, Cumhuriyetin ilanı ile önce Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti olmuş, daha sonra bu kurumun yerini Diyanet İşleri Başkanlığı almıştır. Bu çalışmamızda Osmanlı Dönemine ait Şeyhülisamlık Kurumunun yapısı ve işlevi incelenecek, daha önce müderrislik, ceza mahkemesi reisliği, evkaf nezareti ve mebusluk görevlerinde bulunan, 1914-1916 yılları arasında Şeyhülisamlık görevini deruhte eden, Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına girmesine gerekçe olarak gösterilen meşhur Cihad-ı Ekber fetvasını veren ve Osmanlı Devletinin 167. Şeyhülislamı olan Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin hayatı, eğitimi, üstlendiği görevler ile şeyhülisamlığı anlatılacak, şeyhülisamlığı sırasında verdiği fetvaları içeren metinler tercüme edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülisamlık, Şeyhülislam, Osmanlı, Fetva, Hayri Efendi, Cihad-ı Ekber.

ABSTRACT

**THE LIFE OF SHEIKH AL-ISLAM MUSTAFA HAYRİ EFENDİ
OF URGUP, HIS FATWAS AND POLİTICAL EVENTS OF THE
PERİOD
OSMAN GÜNEŞ**

Sheikh al-Islam, who was regarded as the highest religious authority in the Islamic geography, especially in the Ottoman Empire, includes the meanings such as old, wise, chief. In the 4th century of the hijra, it was started to be used as an honor title to the Sufis. The main duty of the Institution of Sheikh al-Islam was to issue fatwas to religious affairs. However, in some Islamic countries, the Institution of Sheikh al-Islam was given different tasks such as inspecting madrasahs and granting certificates. The formation of Sheikhdom as an institution was realized in the Ottoman Empire. The Sheikhdom, which was called by different names in some Islamic countries, emerged as the humble fatwa authority in the Ottoman Empire after the reign of Fatih Sultan Mehmet and represented the scientific class (ilmiye). From this date on, the Sheikhdom, which played an important role in the state organization and was also called Meshikhat, showed continuous development and change in the later periods, had political influence from time to time, its fatwas were taken on the subjects such as war, peace, agreements etc. and the Sheik al-Islam became a member of the cabinet. Appointed and dismissed directly by the Sultan himself in the Ottoman Empire, the Sheikh al-Islams were also among the most respected government officials in terms of their position in the highest hierarchy and protocol. The Institution of Sheikh al-Islam first became the Sharia and Awqaf Ministry with the proclamation of the Republic, and later was replaced by the Directorate of Religious Affairs. In this study, the structure and function of the Sheikhdom Institute of the Ottoman period will be examined. The life, education, and tasks taken on by Mustafa Hayri Efendi of Urgup, who served in the professions of teacher, criminal court head, Awqaf Ministry and Parliment membership before being sheikh al-Islam, carried out the task of Sheikh al-Islam between the years 1914-1916, issued the famous Greatest Jihad fatwa that was assumed as a reason for the Ottoman Empire to be included in the World War 1, and became the 167th Sheikh al-Islam of the Ottoman State will also be clarified, and the texts containing fatwas given during his term in office as sheikh al-Islam will be translated.

Key words: Sheikhdom, Sheikh al-Islam, Ottoman, Fatwa, Hayri Efendi, Greatest Jihad.

ÖNSÖZ

İslamiyetin doğduğu günden itibaren, dini hükümler açısından karşılaşılan sorunlar ile cevaplanması gereken sorulara çözüm aramak üzere sahabe, Hz. Peygamber (sav)'e müracaat ederek sorularına ve sorunlarına çözüm aramış, öne çıkan sorulara ve sorunlara Raşit Halifeler Döneminde de Hz Peygamber (sav)'in halifeleri ile İslam Hukuku konusunda öne çıkmış Sahabîler tarafından çözümler bulunmuştur. Ancak özellikle Hz. Ömer devrinden itibaren İslam topraklarının sınırları genişlemeye başlamış, arap olmayan milletler dahil olmak üzere Müslümanların sayısı artmış ve İslam coğrafyasının sınırları genişlemeye başlamıştır. İşte bu genişleme ve büyüme neticesinde karşılaşılan sorunları çözme ve sorulan sorulara cevap verme konusu artık tek merkezden idare edilmesi zor bir hal almıştır. Bu süreçte Araplar ile Türkler karşılaşmış ve Türkler, kendi istekleriyle kitleler halinde İslamiyeti seçmiştir. Türklerin İslamiyeti benimsemelerinden itibaren İslamiyete büyük hizmet etmişler ve İslamiyeti Asya'dan Avrupa'nın göbeklerine, Afrika'dan Orta Asya'nın bozkırlarına kadar yaymışlardır. Bu vesile ile İslamiyet, daha geniş coğrafyalara ve değişik kitlelere ulaşma imkanı bulmuştur.

Devletler, kurumları ve kurumlarının sağlamlığı sayesinde varlıklarını devam ettirirler. Osmanlı İmparatorluğu da güçlü devlet yapısı ve kurumlarının sağlamlığı sayesinde üç kıtaya hükmetmiş, yüz yıllar boyunca İslamın sancaktarlığını yapmıştır. İlmiye Teşkilatı ise, devletler ve devletlerin eğitim politikaları ile dini yapıları açısından son derece önem arz etmektedir. Böylesine önemli olan İlmiye Teşkilatı, Osmanlı İmparatorluğundan önceki islam devletlerinde teşkilatlanamamış ve ilmiye sınıfının başında bulunan şahısların kullandıkları Şeyhülislamlık ünvanı ise daha çok şeref ünvanı olarak kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun en güçlü kurumlarından biri şüphesiz Şeyhülislamlık Müessesesi, en kudretli devlet adamlarından biri de Sadrazamdan sonra gelen ve müessesenin başında bulunan Şeyhülislam'dır. İlmiye Teşkilatı, tam manasıyla Osmanlı İmparatorluğunda teşkilatlanmış, ortaya çıkan meselelere belirlenen usullere uygun olarak fetvalar verilmiş, fetvası verilen her türlü mesele çoğunlukla kayıt altına alınmış, arşivler oluşturulmuş ve teşkilat bu dönemde altın devrini yaşamıştır. Bunun en güzel örneği ise adeta ilmiye teşkilatı açısından hazine olarak nitelendirilebilecek İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Devlet Arşivleri

Başkanlığı, Süleymaniye Kütüphanesi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Milli Kütüphane ve daha birçok yerde bulunan milyonlarca eserdir. Bunun yanında değişik sâiklerle imha ve ihmal edilen birçok eser ise keşfedilmeden ve ilim hayatına kazandırılıp insanlığın istifadesine sunulamadan yok olup gitmiştir.

Yüksek Lisans Tezi olarak ele aldığımız bu çalışmamızda, Şeyhülislamlık Kurumunun tarihi seyri, Osmanlı İmparatorluğunda Şeyhülislamlık Kurumu, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde Şeyhülislamlık makamına oturan Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Hayatı ve Fetvaları incelenmiş, dönemin Siyasi olayları konusu ise çok geniş bir konu olduğundan ve müstakil bir çalışma gerektirdiğinden birkaç kısa olaylarla yetinilmiştir. Hazırlamış olduğumuz tezimiz birinci elden kaynaklar üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesesinin doğuşu ve doğuş sebepleri, Şeyhülislamlık kurumunun tanıtılması, önemi, Şeyhülislamların görev ve yetkileri, tayin ve azil usulleri, fetva usulleri, Şeyhülislamlığın gerilemesi ve sona ermesi vb. konular ele alınarak incelenmiştir. İkinci bölümde, 1914-1916 yılları arasında Şeyhülislamlık görevini deruhte eden ve Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına girmesine gerekçe olarak gösterilen meşhur Cihad-ı Ekber Fetvasını veren Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin hayatı, üstlendiği görevleri ile dönemin bazı siyasi olayları özet olarak incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, Mustafa Hayri Efendi'nin Şeyhülislamlığı sırasında verdiği fetvalarını içeren İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivinde bulunan 315 numaralı Fetva adlı eseri ele alınarak tercüme edilmiştir.

Son olarak, hazırlamış olduğumuz yüksek lisans tezi çalışmamızda yoğun iş temposuna rağmen tezimizin fikir ve oluşum sürecinde, arşiv belgelerinin temin edilmesi, metin tashih ve tercümesi hususunda yapmış olduğu katkılarından dolayı Dr. Ayhan IŞIK Bey'e, yapmış olduğu rehberlik ve değerli katkıları ile gerek ders, gerekse tez dönemindeki desteklerinden dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ Bey'e, tez süresince desteklerini gördüğüm tüm dostlarıma en kalbi duygularıyla teşekkür ediyorum, saygı, sevgi ve hürmetlerimi sunuyorum.

İstanbul-2019

Osman GÜNEŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLAMLIK KAVRAMI VE OSMANLI DEVLETİNDE ŞEYHÜLİSLAMLIK MÜESSESESİ

1.1. Şeyhülislam Ve Şeyhüislamlık Kavramı.....	3
1.2. Osmanlı Devletinde Şeyhüislamlığın Doğuşu.....	4
1.3. Osmanlı Devletinde Şeyhüislamlığın Doğuş Sebepleri.....	6
1.4. Şeyhüislamlığın Öneminin Artması.....	7
1.5. Şeyhüislamların Tayini Usulleri.....	9
1.6. Şeyhüislamların Sayıları Ve Milliyetleri.....	10
1.7. Şeyhüislamların Görev Süreleri Ve Azilleri.....	11
1.8. Şeyhüislamların Görev Ve Yetkileri.....	12
1.9. Şeyhüislamların Fetva Usulleri.....	13
1.9.1. Hususi Fetvalar.....	14
1.9.2. Umumi Fetvalar.....	15
1.10. Şeyhüislamların İmzaları.....	15
1.11. Şeyhüislamların Gelirleri.....	16
1.12. Şeyhüislamlık Kurumunun İdari Yapısı.....	16
1.12.1. Kadı.....	17
1.12.2. Müderris.....	17
1.12.3. Müftü.....	17
1.12.4. Nişancı.....	17

1.12.5. Defterdar.....	18
1.12.6. Cami Görevlileri.....	18
1.13. Şeyhülislamın Makamları.....	17
1.14. Şeyhülislamın Makam Personelleri.....	19
1.14.1. Kethüda.....	19
1.14.2. Telhisci.....	19
1.14.3. Mektupçu.....	19
1.14.4. Fetva Emni.....	19
1.15. Şeyhülislamlığın Gerilemesi Ve Sona Ermesi.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLAM ÜRGÜPLÜ MUSTAFA HAYRİ EFENDİ

2.1. Hayatı Ve Ailesi.....	21
2.2. Eğitimi.....	21
2.3. Memuriyet Yılları.....	22
2.4. Şeyhülislamlık ve Evkaf Nezareti Yılları.....	25
2.5. Cihad-ı Ekber Fetvası	27
2.6. Sultan Mehmet Reşad'a Gazilik Ünvanı Fetvası.....	32

MEŞİHAT VE EVKAF NEZARETİ ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.7. Meşihat Alanında Yapılan Çalışmalar.....	33
2.8. Evkaf Nezareti Alanında Yapılan Çalışmalar.....	35
2.9. Mustafa Hayri Efendi'nin Şeyhülislamlıktan İstifa Etmesi.....	36
2.10. Mustafa Hayri Efendi'nin Şeyhülislamlık Sonrası Yaptığı Faaliyetler..	39
2.11. Mustafa Hayri Efendi'nin Vefatı.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ MEŞİHAT ARŞİVİNDEKİ ŞEYHÜLİSLAM ÜRGÜPLÜ MUSTAFA HAYRÎ EFENDİ'NİN FETVA ESERİ

FİHRİST.....	44
GİRİŞ.....	47

3.1. Bâbü'l-i'tikâd.....	47
3.2. Kitâbü't-Tahâret.....	48
3.2.1. Bâbü'l-Vudû' Ve Mâ-Bihî Yete'allak.....	48
3.2.2. Bâbü'l-Gusli Ve't-Teyemmüm.....	48
3.2.3. Bâbü'l-Mesh.....	49
3.3. Kitâbü's-Salât.....	49
3.3.1. Bâbü'l-Müsâfir.....	51
3.3.2. Bâbü'l-Îmâmet.....	53
3.3.3. Bâbü'l-Cum'ati Ve'l-Îdeyn.....	53
3.3.4. Fi'l-Mescid.....	56
3.3.5. Bâbü'l-Cenâ'iz.....	56
3.4. Kitâbü'z-Zekât.....	57
3.4.1. Bâbü'l-Masrif.....	58
3.4.2. Bâbü'l-Öşr Ve'l-Harâc Ve'l-Îltizâm.....	58
3.4.3. Bâbü Sadakati'l-Fıtr.....	58
3.5. Kitâbü's-Savm.....	58
3.6. Kitâbü'l-Hac.....	59
3.7. Kitâbü'l-Udhiye.....	59
3.8. Kitâbü'n-Nikâh.....	59
3.8.1. Faslün Fî Nikâhi'l-Vekîl Ve'l-Fuzûlî Ve'l-Evliyâ Ve'l-Ekfâ.....	63
3.8.2. Bâbü'l-Muharremât.....	63
3.8.3. Bâbü'l-Mehr.....	63
3.8.4. Faslün Fi'l-Îhtilâfi Fi'l-Mehri.....	63
3.8.5. Fîmâ Li'z-Zevci Ve'z-Zevceti.....	63
3.9. Kitâbü'r-Radâ'.....	64
3.10. Kitâbü't-Talâk.....	64
3.10.1. Bâbü'l-Kinâyât.....	66
3.10.2. Bâbü't-Ta'lik.....	66
3.10.3. Bâbü'r-Ric'at.....	67
3.10.4. Fi'l-Beynûne.....	67
3.10.5. Bâbü'l-Hal'.....	68

3.10.6. Bâbü'l-İddet.....	68
3.10.7. Bâbü'z-Zihâr.....	68
3.10.8. Bâbü Sübûti'n-Neseb.....	68
3.10.9. Bâbü'l-Hızâne.....	68
3.10.10. Bâbü'n-Nafaka.....	70
3.11. Kitâbü'l-Itâk.....	73
3.11.1. Bâbü't-Tedbîri Ve'l-Kitâbe.....	73
3.11.2. Bâbü'l-İstîlâd.....	74
3.12. Kitâbü'l-Velâ'.....	74
3.13. Kitâbü'l-Eymân.....	74
3.13.1. Faslün Fi't-Ta'zîri Min Kitâbi'l-Hudûd.....	74
3.14. Kitâbü's-Siyer.....	74
3.14.1. Bâbü'z-Zimmî Ve'l-Mürted.....	78
3.15. Kitâbü'l-Lukata.....	79
3.16. Kitâbü'l-Mefkûd.....	79
3.17. Kitâbü'ş-Şirketi.....	79
3.18. Kitâbü'l-Vakf.....	79
3.18.1. Fî Tasarrufâtî'l-Mütevellî Ve Damânihî.....	87
3.18.2. Fî'l-İstibdâl.....	87
3.18.3. Fî'l-Vezâ'ifi Ve'r-Rakabeti.....	87
3.18.4. Fî'l-İcâreteyn.....	87
3.18.5. Fî Mesâ'ile Şettâ.....	87
3.19. Kitâbü'l-Büyû'.....	87
3.19.1. Bâbü'l-Hıyârât.....	88
3.19.2. Bâbu Bey'î'l-Fâsid Ve'ş-Şürûti'l-Mefsedeti.....	88
3.19.3. Fî'l-Bey'î Bi't-Tağrîr Ve'l-Gabn.....	88
3.19.4. Fî Bey'î'l-Eb Ve'l-Vasî.....	88
3.19.5. Bâbü'l-İstihkāk.....	88
3.19.6. Bâbü'l-İkâle.....	89
3.20. Kitâbü's-Sarf.....	89
3.21. Kitâbü'l-Müdâyenât.....	89
3.22. Kitâbü'l-Kefâlet.....	89
3.23. Kitâbü'l-Havâle.....	90
3.24. Kitâbü'l-Kazâ' Ve'l-Kādî.....	90

3.25. Kitâbü's-Şehâdet.....	91
3.25.1. Fî Men Tukbelü Şehâdetuhû Ve Men Lâ Tukbelü.....	91
3.25.2. Fî's-Şehâdeti Ve't-Tesâmu' Ve't-Tevâtür.....	91
3.25.3. Fî'r-Rücû'i Ani's-Şehâdeti.....	91
3.25.4. Fî Tercîhi'l-Beyyinât.....	91
3.25.5. El-Kavlü Li-Men.....	91
3.26. Kitâbü'l-Vekâlet.....	92
3.26.1. Fî'l-Vekîl Bi'l-Kabz.....	93
3.26.2. Fî'l-Vekâleti Bi'l-Bey'i Ve's-Şirâ'.....	93
3.26.3. Fî Damâni'l-Vekîli Ve Ademihî.....	93
3.26.4. Mesâ'ilü'l-Me'mûr.....	93
3.26.5. Fî Azli'l-Vekîl.....	93
3.27. Kitâbü'd-Da'vâ.....	93
3.27.1. Fî Da've'l-İkrâr.....	94
3.27.2. Fî'd-Def'.....	94
3.27.3. Fî Men Yekûnü Hasmen.....	94
3.27.4. Fî Da've'n-Neseb.....	95
3.27.5. Fî't-Tahlîf.....	95
3.27.6. Fîmâ Yüsma'u Mine'd-Da'vâ Ve Mâ Lâ.....	95
3.27.7. Fîmâ Yete'allaku Bi-Mürûri'z-Zamân.....	95
3.28. Kitâbü'l-İkrâr.....	95
3.28.1. Fî'l-İkrâr Bi'n-Neseb.....	95
3.29. Kitâbü's-Sulh.....	96
3.29.1. Fî'l-İbrâ'.....	97
3.30. Kitâbü'l-Mudârebe.....	97
3.31. Kitâbü'l-Âriyet.....	97
3.32. Kitâbü'l-Vedî'a.....	97
3.33. Kitâbü'l-Hibe.....	97
3.34. Kitâbü'l-İcâre.....	99
3.34.1. Fî'l-İcâreti'l-Fâside.....	99
3.34.2. Bâbü Feshi'l-İcâre.....	99
3.34.3. Fî İcâreti'l-Vakf.....	99
3.34.4. Fî'l-İstiğlâl.....	99
3.34.5. Fî Damâni'l-Ecîr Ve Ademihî.....	99

3.35. Kitâbü'l-İkrâh.....	100
3.36. Kitâbü'l-Hacr.....	101
3.37. Kitâbü'l-Gasb.....	101
3.37.1. Fî Gāsibi'l-Gāsib.....	101
3.38. Kitâbü'ş-Şüf'a.....	101
3.39. Kitâbü'l-Kısmet.....	101
3.40. Kitâbü's-Sayd Ve'z-Zebâ'ih.....	102
3.41. Kitâbü'l-Kerâhiyyeti Ve'l-İstihsân.....	103
3.42. Kitâbü'l-Eşribe.....	105
3.43. Kitâbü'ş-Şürb.....	105
3.44. Kitâbü'l-Hıytân.....	106
3.45. Kitâbü'r-Rehn.....	106
3.46. Kitâbü'l-Cinâyât.....	106
3.47. Kitâbü'd-Diyât.....	106
3.47.1. Fîmâ Yüciübü'd-Diyete Ve Mâ Lâ.....	107
3.47.2. Fî Cinâyâti'l-Behîmeti Ve'l-Cinâyeti Aleyhâ.....	107
3.47.3. Bâbü'l-Kasâme.....	108
3.48. Kitâbü'l-Vesâyâ.....	108
3.48.1. Fî Nasbi'l-Vasî Ve Azlihî Ve Muhâsebetihî.....	109
3.48.2. Fî Tasarrufâti'l-Vasî.....	109
3.48.3. Fî İstihlâsi't-Tereke.....	110
3.49. Kitâbü'l-Ferâ'iz.....	110
3.49.1. Fî'l-Haml.....	113
3.49.2. Fî'l-Arâzî Ve'l-Mer'â.....	113
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	115
KAYNAKÇA.....	119
EKLER.....	125

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e. : Aynı Eser

a.g.e. :Adı Geçen Eser

Ata. :Atatürk

b. :bin, ibn

c. :Cilt

Çev. :Çeviren

DİB. :Diyanet İşleri Başkanlığı

DİA. :Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Fak. :Fakültesi

H. :Hicri

Hz. :Hazreti

İ. :İslami

İlam : İlmi Araştırmalar Merkezi

İsam :İslam Araştırmaları Merkezi

İA :İslam Ansiklopedisi

Mat :Matbaası

Meb :Milli Eğitim Bakanlığı

M. :Miladi

Nr :Numara

S :Sayı

- s.** :Sahife
- S.B.E.** :Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Şti** :Şirketi
- Ltd.** :Limited
- TBMM** :Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TTK.** :Türk Tarih Kurumu
- Ts.** :Tarihsiz
- (sav)** :Sallallahu aleyhi ve sellem
- s.** :Sayı/Sayfa
- Üni.** :Üniversitesi
- Osav** ;Osmanlı Araştırmaları Vakfı
- vb.** :Ve benzeri, ve benzerleri
- vd.** :Ve diğerleri
- vs.** :Ve saire
- Yay.** :Yayınları/Yayınevi
- yy.** :Yüzyıl
- Yön.** :Yönetici

GİRİŞ

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (sav), miladi 610 yılında peygamberlik vazifesini almış, almış olduğu ulvi peygamberlik görevi gereği, İslam dinini önce yakınlarından başlamak suretiyle insanlara tebliğ etmeye başlamış, bu tebliğ neticesinde kısa zaman içerisinde İslam Dini geniş kitlelere yayılmıştır. Peygamberimizden sonra göreve gelen Raşit Halifeler ve daha sonra Emevi, Abbasi vd. devletler İslam'ı çok büyük alana yaymışlar, bunun neticesinde 7. yy.'da Türklerle Arapların münasebetleri başlamış ve nihayetinde Türkler, kendi istekleriyle kitleler halinde Müslüman olmuşlardır. Türklerin Müslümanlığı seçmesiyle İslamiyet daha hızlı bir şekilde değişik coğrafyalara yayılmış ve daha geniş kitlelere ulaşmıştır. Türklerin İslamiyet'i seçtikleri zamandan bu tarafa İslam, Türk devlet ve toplum hayatında derin izler bırakmıştır.

Gerek İslam dini ile ilgili kurum, kuruluş ve faaliyetler ve gerekse tarihi süreç içerisinde Türk devlet anlayışı, uygulamaları ve kurumların oluşması açısından en önemli örnek ve model devlet, Osmanlı İmparatorluğudur. Osmanlı İmparatorluğu büyük bir imparatorluk olarak altı asırdan fazla bir zaman diliminde varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı Devletini bu kadar uzun süre yaşatan şüphesiz kendine has bazı kurumlarının olması ve bu kurumların iyi işlemesidir. Osmanlı Devleti bu kurumlar ve kurumların sisteminin sağlamlığı vesilesiyle bu kadar süre ayakta kalabilmiştir. Ne zaman bu kurumlar bozulmaya yüz tutmuş, Osmanlı Devleti de o zaman gerilemeye, zayıflamaya ve çöküş sürecine girmiştir.¹

Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren diğer kurumları olduğu gibi İlmiye Sınıfı teşkilatlanmış, gelişmiş ve netice itibariyle Şeyhülislamlık Kurumu ortaya çıkmıştır. Devletin kuruluş ve yükselme dönemlerinde önemli hizmetler ve fonksiyonlar icra eden Şeyhülislamlık Kurumunun, 19. yy.'ın başlarından itibaren önemli yetkileri başka kurumlara devredilmiş, Osmanlı Devletinin tarih sahnesinden çekilmesiyle Şeyhülislamlık kurumu tarihe mal olmuş, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulunca, söz konusu kurum önce Şer'iyye ve Evkaf Vekaletine çevrilmiş ve

¹ Mehmet Aksoy, "Şeyhülislamlıktan Diyanet İşleri Başkanlığına Giriş", Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1997, s. 30.

nihayetinde 3 Mart 1924 tarihinde Diyanet İşleri başkanlığı kurularak günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Tez Çalışmamızın Amacı; Tam manasıyla Osmanlı İmparatorluğunda teşkilatlanan Şeyhülislamlık Kurumunu genel hatlarıyla tanıtmak, Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin Hayatını anlatmak, verdiği fetvaları tercüme ederek ilim dünyasına sunmak.

Tez Çalışmamızın Yöntemi; Daha önce hakkında çalışmalar yapılmış olan Şeyhülislamlık Kurumunu genel hatlarıyla tanıtmak, Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında Şeyhülislamlık yapmış olan ve Osmanlı İmparatorluğunu I. Dünya savaşına girmesi için dini gerekçe olan Cihad-ı Ekber fetvasını veren, döneminin ilim ve fikir hayatına yön vermiş, birçok kez bakanlıkta bulunmuş olan ancak hakkında birkaç makale ve ansiklopedi maddesi dışında çalışma bulunmayan Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin biyografisini sunmak. Zira çalışmamız neticesinde Mustafa Hayri Efendi'nin ilim ve fikir hayatında hak ettiği değeri bulmadığını, tanıtılmasının önemli olduğunu, hakkında yapılan az sayıdaki çalışmalarda özellikle tarihlerde ve biyografisinde bazı farklılıkları gördük. Değişik kaynaklardan yararlanarak biyografisini zenginleştirdik. İlmiye Salnamesi ile İstanbul Müftülüğü Meşihat arşivinde bulunan fetvalarını inceleyerek ve tercüme ederek ilim ve fikir hayatının istifadesine sunduk.

Tez Çalışmamızın Kapsamı; İslamiyetin doğuşundan bu zamana kadar dini konularla ilgili ilim ve fikir hayatı gelişmiş, devletler, ilim ve fikir hayatıyla ilgili kurdukları birçok kurum ve kuruluşlarla insanlığa ve tebâsına hizmet etmenin yollarını aramışlardır. Çalışmamızın kapsamını genel hatlarıyla, Osmanlı İmparatorluğunda Şeyhülislamlık Müessesesi, Şeyhülislamlık makamına oturmuş olan Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Hayatı, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivinde bulunan Fetva eseri oluşturmaktadır. Dönemin siyasi olayları konusu ise, yapılan araştırmalar neticesinde uzun olduğu ve kendi başına ayrı bir çalışma konusu olması gerektiği düşüncesi hâsıl olduğundan, bu konuda bazı hususlar zikredilmek suretiyle kapsamı sınırlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLAMLIK KAVRAM VE OSMANLI DEVLETİNDE ŞEYHÜLİSLAMLIK MÜESSESESİ

Hz. Muhammed Mustafa (sav), peygamberlik görevi sırasında, aynı zamanda devlet başkanlığı görevini de üstlenmiş, Hâkimlik ve Müftülük görevini yürüten ilk kişi olmuştur. Mescitte ya da herhangi bir mekânda kendisine sorulan dini sualleri cevaplamış ve sahabeyi de böylece yetiştirerek fetva verecek dereceye getirmiştir. Hatta Hz. Peygamber Efendimiz, sahâbeden yedi kişiye fetva verme yetkisi de tanımıştır. Bu yedi kişi; Hz. Aişe, Abdullah b. Ömer, Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mesud, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Abbas'tır.²

Raşit Halifeler döneminde aynı zamanda devlet başkanı olan halifeler ve sahabeler, sorulan sorulara fetvalar vermişler, ancak Emeviler döneminde bu görevi kadılar yerine getirmişler ve halka günlük yaşantılarında karşılıklarına çıkan çeşitli çelişkili olaylar karşısında dinen uygun sayılan durumun hangisi olduğunu göstermişlerdir. Bir nevi daha sonra kurumsal olarak ortaya çıkacak olan Müftülük ve Şeyhülislamlık görevlerini yapmışlardır.

Emevilerde, Abbasilerde, Mısır'da kurulan Fatımi Devletinde, Memlük Devletinde, Büyük Selçuklularda, Kirman Selçuklularında, Anadolu Selçuklu Devletinde, Türkistan ve Horasan Bölgesinde, İran Safevi Devletinde, Çin'de, Osmanlı Devleti kurulmadan önce Kadılık, Kadı'l-Kudatlık ve Şeyhülislamlık unvanları daha çok bir şeref unvanı olarak kullanılmıştır.³

1.1. Şeyhülislam ve Şeyhülislamlık Kavramı

İslam coğrafyasında, özellikle Osmanlı Devletinde en yüksek dini otorite olarak kabul edilmiş olan Şeyhülislam, “yaşlı kimse, bilge, reis” gibi anlamları ihtiva etmektedir ve h. IV. yy.'da sūfilere verilen bir şeref unvanı olarak kullanılmaya başlanan bir kavramdır. Bu asırda İslam kelimesine izafeten İmâdü'l-İslam, Fahru'l-

² Fahrettin Atar, **İslam Adliye Teşkilatı**, Ankara, D.İ.B. Yay., 1991, s. 83.

³ Esra Yakut, **Şeyhülislamlık, Yenileşme Döneminde Devlet ve Din**, İstanbul, Kitap Yayınevi Ltd., Mayıs 2005, s. 22.

İslam, Rüknu'l-İslam, Zeynü'l-İslam, Şemsü'l-İslam, Hücetü'l-İslam, Behaü'l İslam ve Ulemanın Reisi gibi şeref unvanları da kullanılmıştır.⁴

Osmanlı devletinde dilci olarak bilinen ve edebiyat çalışmaları olan Şemseddin Sami, Şeyhülislam tanımını kapsamlı olarak şu şekilde yapmıştır;

Şeyhülislam, Devleti Âliyyei Osmâniyye'de Umûr ve Mehâkimi Şer'iyye ile Medâris ve Talebei Ulûm işlerine nezaret ve bu hususta Zâtı Hazreti Padişaha vekâlet eden, zâtına vükelâ devletten ve tarihi, ilmi ricâlinden olup, usulü teşrifâtta sadrazamdan sonra en âlî mekânda bulunur.⁵

Şeyhüislamlık kavramının şüphesiz birçok tanımı yapılmıştır. Önemine binaen aşağıda birkaç tanıma yer verilerek söz konusu kavram tanımlanacaktır.

Bâb-1 Meşihat, İftâ ya da Fetva Makamı olarak da bilinen Şeyhüislamlık, “Şeyhülislâm dairesinde müftülerle şer'iyye mahkemelerinin mercii olmak üzere ayrı bir daire halinde tesis olunan iftâ müessesesinin adı” şeklinde tarif edilmektedir.⁶

Osmanlı ilmiye sınıfı ve din bürokrasisini meydana getiren bir kurum⁷ olarak tanımlanmıştır.

“Şeyhülislâmlik kavramı, h. IV. asrın ikinci yarısında ortaya çıkan tazim ve şeref unvanlarından birisidir.”⁸

Ayrıca tarihte, Meşihat, Meşihat Dairesi, Makam-ı Meşihat, Meşihat-i İslamiyye, Bab-1 Meşihat, Şeyhülislam Kapısı ve fetvaların bu mekanda verilmesi sebebiyle Daru'l-İstiftâ, Bab-1 Fetva, Bab-1 Vâlâ-yı Fetva ve Fetvahane, Fetvahane-i Âli... gibi çeşitli isimlerle anılmıştır.⁹

1.2. Osmanlı Devletinde Şeyhüislamlığın Doğuşu

⁴ Ali Emiri, **Meşihat-ı İslamiyye Tarihçesi, İlmiye Salnamesi**, İstanbul, 1334, s. 305; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, Ankara, TTK. Basımevi, 1984, s. 175.

⁵ Şemseddin Sami, **Kamûs-i Türki**, Dersaadet, (İstanbul), İkdâm Mat., 1317, s., 794., tarihvedenedeniyet.org. Dijital kitaplığı, 21.04.2019 (Çevrimiçi).

⁶ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, III c., İstanbul, Meb. Basımevi, 1971, c. 1, s. 621.

⁷ Johannes Heindrik Kramers, “**Şeyhülislam**”, İ.A., XIII c., Ankara, M.E.B. Yayınevi, 1978, c. IV. s. 486.

⁸ Ali Fuat Bilkan, Yusuf Çetindağ, **Şeyhülislâm Şairler**, Ankara, Hece Yayınları, 2006, s. 14.

⁹ Ferhat Koca, “**Osmanlılarda Meşihat Dairesi İçinde Müstakil Bir Birim Olarak Fetvahane**” İlam Araştırma Dergisi, c. II, sy. 1 (Ocak-Haziran 1997), İstanbul, Eremat Bas.,1997, s.133-134.

Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlığın doğuşu hakkında çeşitli görüş ve düşünceler bulunmaktadır. Ne zaman, nerede ortaya çıktığına dair ittifak edilmiş bir durum söz konusu değildir. Şeyhülislamlığı, Roma hukuk tarihine kadar götürülenler olduğu gibi Osmanlı Devletinde ortaya çıktığını savunanlar da bulunmaktadır. Osmanlı Devletinde ne zaman ortaya çıktığıyla ilgili genel olarak üç teori ortaya çıkmaktadır.

1. Ali Emiri'ye göre Şeyhülislamlık Müessesesi, Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren vardır. Devletin kurucusu Osman Bey, fetva vazifesini zamanın en büyük âlimlerinden olan kayınpederi Şeyh Edebali'ye vermişti. Beylik işlerinde ve fihhi meselelerde Şeyh Edebali'nin mütalaası alınırdı.¹⁰

Osmanlı devletinin ilk kurulduğu yıllarda fetva vermekle görevlendirilen bazı kimselerin varlığı bilinmekle birlikte, bu kişilerin kadılık, kâtiplik görevlerinin dışında fetva verme yetkisi olarak müstakil bir yetkilerinin olup olmadığı açık değildir. Dolayısıyla devletin kuruluşuyla birlikte fetva makamının resmi hüviyet kazandığını söylemek zordur.

2. Bir diğer görüşe göre Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Makamı II. Murad döneminde ortaya çıkmıştır ve ilk Şeyhülislam Şemseddin Molla Fenâri Efendi'dir.¹¹
3. Katip Çelebi'ye göre ise Şeyhülislamlık, Osmanlı Devletinde ilk defa İstanbul'da fetva veren Müftülerle başlamaktadır. İlk Şeyhülislam ise Hızır Bey'dir. Ölünce yerine Molla Hüsrev geçmiştir.¹²

Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlığın ilk kuruluş tarihini zamanımıza daha yakın devirlere getiren müellifler de bulunmaktadır. Osmanlı Adliye teşkilatının incelendiği bir eserde, Şeyhülislamlığın Yavuz Sultan Selim devrinde Şer'i Mahkemelere nezaret etmek ve halkın her türlü haklarının korunması gayesiyle kurularak, bu makama ilk defa Zembilli Ali Efendi'nin tayin edildiği

¹⁰ Emiri, a.g.e., s. 304.

¹¹ Ekrem Kaydu, "Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", Ata. Üni. İ. İlimler Fak. Dergisi, s. 2, Ankara, Sevinç Matbaası, 1977, s. 204.

¹² Katip Çelebi, **Takvimü't-Tevarih**, II c., İst. h.1146, acikerisim.tbmm.gov.tr, c. I, s. 182; Yakut, a.g.e., s. 28. ; Kaydu, a.g.e., s. 203.

zikredilmektedir.¹³ Şeyhülislamlığın en yüksek ilmiye makamı haline gelmesi ise Kanuni Sultan Süleyman devrinde gerçekleşmiştir.

Netice itibariyle, Osmanlı devletinde Şeyhülislamlığın kuruluşu hakkında özetlenen görüşlere istinaden, genellikle ilk Şeyhülislam kabul edilen Molla Fenâri'nin vazifesinin, kadılık ve müderrislik görevine ek olarak yapılan bir fetva hizmeti olduğu, kendisinden sonra gelen Şeyhülislamların daha geniş yetkilere sahip olduğu kesinlik kazanmaktadır. Şeyhülislamlığın Osmanlı Devleti içinde en yüksek dini mercii ve ilmiye sınıfının reisliği manasında ele alındığında bu durumun, Kanuni Sultan Süleyman devrinde gerçekleştiği açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. O halde Kanuni Sultan Süleyman devrinden önce Şeyhülislam sıfatıyla zikredilen zevâta, devletin yönetim merkezleri olan Bursa, Edirne, İstanbul gibi şehirlerde Başmüftülük görevlerinden dolayı bu unvan verilmiştir. II. Bayezid, I. Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde İstanbul Müftülüğü görevini yürüten Zenbilli Ali Efendi'den itibaren şekillenmeye başlayan Şeyhülislamlık, Ebu's-Suûd Efendi döneminde en yüksek dini ve ilmi makam haline gelmiştir.¹⁴

1.3. Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlığın Doğuş Sebepleri

Osmanlı devletinde Şeyhülislamlığın hangi sebeplerle doğduğu meselesi, tıpkı kuruluş tarihinde olduğu gibi farklı görüşlere ve çeşitli sebeplere dayanmaktadır. Bu sebeplerin birçoğu müsteşrikler tarafından ortaya atılmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti ve Osmanlı Türkçesi alanında araştırmalar yapan Hollandalı Johannes Heindrik Kramers'e dayanan ve karşımıza çıkan üç teori bulunmaktadır;

1. Mısır'daki Memlûk Hükümdarlarının yanında bulunan ve Abbasi Halifelerinin konumuna benzer bir şekilde Osmanlı Devletindeki dini otoriteyi temsil etmek üzere adeta Memlûklerdeki Halifenin pozisyonunu taklit ederek Şeyhülislamlık Müessesesi kurulmuştur.¹⁵ Bu görüş belli bir esasa dayansa da tutarlı bir görüş değildir. Zira Şeyhülislamlığın kurumsal anlamda kurucusu Sultan II.

¹³ Hafız Ahmet Lütfi, **Mir'at-ı Adalet**, Isparta, Pergole Yay. 2017, s. 107; Murat Akgündüz, **Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık**, İstanbul, Beyan Yay., 2004, s. 42.

¹⁴ Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, İstanbul, Osav Yay, 1999, s., 44.

¹⁵ Kramers, **a.g.e.**, s. 486.

Murad, dini ve hukuki meselelerde halifenin değil, Mısır'daki Memlûklülerin âlimlerinin görüşünü almıştır.

2. Bir diğer görüş, Osmanlı Padişahlarının, tebaaları olan Ortodoks Patriği ile ilişkileri sonucunda patriklik teşkilatını yakından tanıyarak onları taklit edip, ilmiye sınıfını Şeyhülislam başkanlığında örgütlemiş olabileceği düşüncesidir.¹⁶ Patrikliğin Şeyhülislamlığa örnek olabileceği görüşü gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Osmanlı Devletindeki ilmiye sınıfı, Patriklikle temasa geçmeden önce Abbasiler ve Fatımiler Devrinde mevcuttu. Osman Bey ve oğlu Orhan Bey zamanında bile başkent, Kadı'nın riyasetinde bulunuyordu.

Ayrıca, din adamlarının belli bir otorite etrafında toplanması hususu İslam aleminde önceden beri rastlanan bir uygulama olup, Osmanlı Devletinin kendinden önceki Müslüman devletlerin tecrübelerini göz ardı edip bir Hristiyan devletini örnek alması düşünülemez.¹⁷

3. Şeyhülislamlık Müessesesinin, Sultanların otorite arzularından değil de, Osmanlı Devleti içindeki islâmî ve tasavvufî akımların tesiriyle dünyevi bir hâkimiyetin yanında, dini bir otorite isteyen halkın dini duygularının temsilcisi olarak kurulabileceği görüşüdür.¹⁸ İsbetli görüş bu olsa gerekir. Zira Osmanlı Devletinde Şeyhülislam, Müderris, Kadı ve Müftülerin, Kadı Askerlerin ve bütün İlmiye Teşkilatının amiri konumunda olduğuna göre, böyle bir otoriteye ihtiyaç bulunduğundan bu görüş isabetli bulunmaktadır.

1.4. Şeyhülislamlığın Öneminin Artması

Günümüzün, Adalet, Milli Eğitim ve Diyanet İşleri Başkanlığının görev ve yetkilerini kendi bünyesinde toplayan Şeyhülislamlık Makamının Osmanlı Devletindeki mevkisi ve durumu Fatih Kanunnamesinde açıkça belirtilerek ehemmiyet kazanmış ve şöyle belirtilmiştir; **“Ve Şeyhülislâm, ulemânun reîsidür ve muallim-i sultânî dahi kezâlik serdâr-ı ulemâdur. Vezîr-i Âzamun, anları riâyeten üstüne olmak münâsibdür ammâ müftî ve hoca sâir vüzerâdan bir nice**

¹⁶ Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul, Ötüken Yay., II. Baskı, 1986, s.212.

¹⁷ Akgündüz-Öztürk, *a.g.e.*, s.45.

¹⁸ Kramers, *a.g.e.*, 486.

tabaka yukarıdur ve tasaddur dahî ederler.”¹⁹ Osmanlı Devletinde İlk Şeyhülislam, Şemseddin Molla Fenâri Efendi olmuştur. Bununla birlikte Şeyhülislamlık asıl ehemmiyetini Zenbilli Ali Efendi ile kazanmış, İbn-i Kemal ve Ebu's-Suûd gibi zevatın bu makama gelmesiyle maamın itibarı zirveye çıkmıştır. İlim, dirayet ve temiz şahsiyetleriyle meşihat makamına çıkan bu alimler, en heybetli padişahlar üzerinde bile nüfuz ve tesir sahipleri oldukları için gerektiğinde doğru yolu göstermekten ve sert söz söylemekten geri kalmamışlardır. Molla Fenari, Yıldırım Bayezid'in cemaatle namaza devam etmemesinden dolayı mahkemede şahitliğini kabul etmemiş, Yavuz Sultan Selim'in hazine muhafızlarından 150 kişinin katline karar vermesini haber alan Zenbilli Ali Efendi, divana çağrılmadığı halde divana girmiş ve bu cezanın şeriat ve adalete aykırı olduğunu büyük bir cesaretle padişaha söylemiş, bunun üzerine Padişah Yavuz Sultan Selim verdiği cezayı kaldırmıştır.²⁰

Şeyhülislamların, Yavuz Sultan Selim gibi otoriter bazı hükümdarların birtakım tasarruflarını tereddütsüz ve müsamahasız bir şekilde reddetmeleri ile padişahlığın gücünü toplum, bürokrasi ve millet nezdinde dengeleyen tavırları, Şeyhülislamlığın itibarını hem Padişahlar nezdinde hem de halk nezdinde artırmıştır.²¹

Şeyhülislamlar verdikleri fetvalar ile siyasi olayların yanı sıra sosyal ve kültürel gelişmelerde de etkili olmuşlardır. Verdikleri fetvalar ile bazı padişahların tahttan alınmasına neden olmuşlardır. Uluslararası ilişkilerin en uç noktasında yer alan savaşların ilanında Şeyhülislamların fetvaları gerekli görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde 1516'da Mısır'a savaş ilan edilmesi, Şeyhülislam Ali Cemali Efendi'nin, 1570'de Venedik'e savaş ilan edilmesi ise Ebu's-Suûd Efendi'nin fetvaları ile Osmanlı Devletini I. Dünya Savaşına sokan fetvanın Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi tarafından verilmesi ile gerçekleşmiştir. Ayrıca, II. Selim, Sultan Abdülaziz

¹⁹ Ahmed Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri**, İstanbul, Osav Yay., IX c., 1990, c. I, s. 318.

²⁰ Ziya Kazıcı, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, İstanbul, Kayıhan Yay., II. b., 2001, s. 235.

²¹ **Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayın No;139, Proje Yön. Uğur Ünal, İstanbul, Seçil Ofset, 2015, s.7.

ve Sultan II. Abdülhamit'te olduğu gibi bazı padişahlar Şeyhülislamın Hal' fetvaları ile görevden alınmışlardır.²²

Bunun gibi örneklere rastlamak elbette tesadüf değildir. Kendi ikbalini düşünmeyen, adaleti tesis etmek için bu görevi icra eden, dirayetli, ilmiyle temayüz etmiş Şeyhülislam sayesinde Osmanlı Devletinde Şeyhülisamlık müstesna bir mevkîye sahip olmuştur. Çalışmamızda ele alınacak olan Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, daha sonra ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere ilk Şeyhülislam kadar olmasa da ilmi, ahlakı, yeteneği, verdiği fetvalar ve özellikle medreselerde yapmaya çalıştığı ıslahatlar ile vakıflar konusunda uyguladığı sistemler bakımından adından söz ettirmiştir.

Şeyhülislamın bu denli saygın olmalarının bir diğer ve önemli etkeni de Padişahların ilme ve ilim adamlarına duydukları saygı ve hürmetler, alacak oldukları önemli kararlarda Şeyhülislamın fetvalarını ve uygun görüşlerini almalarıdır. İşte bu gibi etkenler Şeyhülislamı sıradan bir devlet memuru olmaktan çıkarmış ve saygın bir konuma yükseltmiş, Şeyhülisamlık Kurumu da bu sâiklerden dolayı hiçbir zaman sıradan bir devlet kurumu olmamıştır. Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatını ve Başkanını da aynı şekilde değerlendirmek mümkündür.

1.5. Şeyhülislamın Tayini Usulleri

Osmanlı Devletinde Şeyhülislam, Padişahlar tarafından atanmakla birlikte, Sadrazamlar Şeyhülislamın atanmalarında bazen müessir olmuşlardır. Bazen de Padişahlar Şeyhülislamı atarken kimseye danışmamışlar ve doğrudan makama oturtmuşlardır. Şeyhülislamın kim olacağı kararlaştırıldıktan sonra Veziriazam, o zât hakkında telhis denilen arizayı (alt rütbeliden üste yazılan yazı) Padişaha sunar, daha sonra Sadaret Kaymakamı Şeyhülislamın konağına tebrike gönderilirdi. Kaymakam dönüşte Şeyhülislamı da yanına alarak önce Veziriazamı ziyaret eder, oradan birlikte saraya giderlerdi. Sarayda Padişah davet ettiği kişiyi Şeyhülislam olarak atadığını ilan eden fermanı buyurur, samur kürklü bir Hil'atı yeni Şeyhülisamlama giydirirdi. Böylece şeyhülislam göreve başlamış olurdu.²³

²² Kramers, **a.g.e.**, 485; Arı, **a.g.e.**, 173-174.

²³ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 190, , Yakut, **a.g.e.**, s.30.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Şeyhülislamlık yapmış olan Ebu's-Suûd Efendi'ye kadar Şeyhülislam atamalarında kesin olarak belirlenmiş bir ilke yoktu. Genellikle Bursa ve İstanbul Kadılığı gibi büyük kadılıklar, Anadolu Kazaskerliği ya da müderrislik yapmış olanlardan layık görülenler bu makama getiriliyordu. Ebu's-Suûd Efendi'den sonra bu makama Rumeli Kazaskerliği yapmış olanların getirilmesi adet halini almıştır. Bununla birlikte Anadolu Kazaskerliği ve Padişah hocalarından da Şeyhülislamlar atanmıştır.²⁴ Bunun yanında Şeyhülislam olacak zâtın, ilmiyle temayüz etmiş, geniş ilmi dirayete sahip olması ve ulemanın en mümtazı olduğunu göstermesi gerekirdi.

1.6. Şeyhülislamların Sayıları Ve Milliyetleri

Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Kurumunda beş asır gibi uzun tarihi boyunca toplam 175 Şeyhülislam görev yapmış ve bu görevlerin ortalama süresi 3,5 yıl sürmüştür.²⁵ Bu sayı bazı kaynaklarda 129,²⁶ 131,²⁷ bazı kaynaklarda ise daha değişik sayılar zikredilmiştir. Meşihat makamına 4 defa veya daha fazla atanan Şeyhülislamlar da olmuştur. (Sun'ullah Efendi, Dürrizade Mustafa Efendi, Cemaleddin Efendi, Musa Kazım Efendi) Ancak, görev yapan Şeyhülislamların sayısı hakkında kesin bir mutabakat yoktur. Bunun sebebi ise bazı şeyhülislamların salnamelerde ve arşiv kaynaklarında yer almaması ile bazı kaynakların mükerrer atamaları saymamalarından kaynaklamasıdır.

Şeyhülislamlık genellikle Silsilei Merâtib'e bağlı olarak yükselen bir makam olmuştur. Bu nedenle çoğu kez yaşlı kimseler bu makama gelmekle birlikte, bazen de genç yaşta bu makama gelenler olmuştur. Hoca Saadettin Efendizâde Mehmet Çelebi, olağanüstü zekâsı sayesinde 33 yaşında bu makama gelirken, Hoca Saadettinzâde Mehmet Esad Efendi 45 yaşında, Çatalcalı Ali Efendi 43 yaşında, Mekkizâde Mustafa Asım Efendi 44 yaşında, Hasan Hayrullah Efendi 40 yaşında, Mehmed Cemaleddin Efendi 43 yaşında, konumuzu teşkil eden Mustafa Hayri Efendi ise 47 yaşında bu ulvi makama yükselmişlerdir.²⁸

²⁴ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.190; Mehmet İpşirli, “Şeyhülislam”, Dia, İstanbul, İsam Yay, XLIV c., 2010, c. 39, s. 92-93.

²⁵ **Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları**, s. 21.

²⁶ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 190.

²⁷ **İpşirli, Şeyhülislam**, s. 93.

²⁸ Abdülkadir Altınsu, **Osmanlı Şeyhülislamları**, Ankara, Ayyıldız Mat., 1972, s. XLII.

Şeyhülislamlar çoğu kez Türklerden seçilmişlerdir. Bunun nedeni, devşirmelerin bilimsel mesleklere rağbet göstermemeleridir. Ancak bu durumun istisnaları vardır. Molla Abdülkerim Efendi, Sırp veya Hırvat kökenli, Molla Hüsrev'in babası Fransız'dır. Kadızâde Ahmet Şemseddin Efendi bir köle torunudur. Pîrizâde Mehmet Sahip Efendi, devşirmedir, soyu belli değildir. İvaz Paşazade İbrahim Beyefendi Hırvat'tır. Hacı Halil Efendi Gürcü'dür. Yaklaşık olarak on Şeyhülislam Türk kökenli değildir.²⁹

1.7. Şeyhülislamların Görev Süreleri Ve Azilleri

Kanuni dönemine kadar bir tür dokunulmazlığı bulunan Şeyhülislâmlar, bu dönemden sonra azil, katl, istifa gibi olayları da yaşamışlardır. Bu dönemde ilk kez Şeyhülislâm azli yaşanmış, Çivizâde Muhyiddin Efendi ulema arasında süregelen bir tartışmaya katılıp Mevlana ve Muhyiddin-i Arabi gibi mutasavvıflar hakkında ağır sözler söylediğinden Ekim 1541'de Padişah tarafından azledilmiştir. Ayrıca, daha önce azledilen bir Şeyhülislâmın tekrar Meşihat Makamına tayini de görülmeye başlanmıştır. Bu uygulamanın ilk ismi Bostanzâde Mehmed Efendi olmuştur. 3 Nisan 1589-10 Mayıs 1592 arasında görev yapıp azledildikten sonra, 11 Temmuz 1593'te ikinci kez Şeyhülislâmlığa getirilip beş yıl daha görev yapmıştır.³⁰

Hamîdizâde Abdülkadir Çelebi Efendi istifa eden ilk Şeyhülislâm olmuştur. Ayrıca Osmanlı Tarihinde idam edilen üç Şeyhülislâm vardır: Âhizade Hüseyin Efendi, IV. Murad döneminde Valide Sultan'a gönderdiği bir mektupta Padişahın İznik Kadısını idam ettirmesini protesto etmiş; bu sözler Âhizade aleyhtarları tarafından Şeyhülislâmın padişahı hal' düşüncesinde olduğu şeklinde yorumlanarak idam edilmiştir. Hocasâde Mes'ud Efendi, IV. Mehmed'in güvenini kazanarak, 1656'da Anadolu Kazaskerliğinden Şeyhülislâmlığa getirilmişken, aynı yıl padişahı hal' edip Şehzade Süleyman'ı tahta çıkarmak için yeniçerilerle anlaştığı yönünde söylentiler çıkınca görevinden azledilip Diyarbakır Kadılığına atanmıştır. Diyarbakır'a giderken yollardaki eşkiyadan korunmak için kendisine muhafız toplamaya başlayınca, padişaha karşı ayaklanacağı şeklinde yorumlar yapılarak katline ferman verilmiştir. Feyzullah Efendi, II. Mustafa döneminde Şeyhülislâm olmuş, kısa sürede Padişahın desteğini kazanarak ilmiye örgütüne hâkim olmuştur.

²⁹ Altınsu; **a.g.e.**, s. XLII.

³⁰ Akgündüz-Öztürk, **a.g.e.**, s. 76.

Ancak önemli makamlara çocuklarını ve yakınlarını getirmeye başlamış, oğlu Fethullah Efendi'yi kendisine halef atamıştır. Bu durum karşısında yeniçeriler ayaklanarak II. Mustafa'yı azledip yerine III. Ahmed'i tahta çıkarmışlar, Feyzullah Efendi de fetva alınarak yeniçeriler tarafından öldürülmüştür.³¹

İlk zamanlarda kaydı hayat şartıyla Şeyhülislamlık makamına getirilen Şeyhülislamlar, XVII. yüzyıldan itibaren kendilerine daha uyumlu çalışabilecek kişilerin seçilmeleri amacıyla sık sık değiştirilmeye başlanmıştır. Bu makamda en fazla 28 yıl 11 ay ile Ebu's-Suûd Efendi kalmıştır. 13 saattik süre ile Memikzâde Mustafa Efendi ve bir gün süre ile Samânizâde Ömer Hulusi Efendi bu makamda en kısa süre kalan Şeyhülislamlar olmuşlardır. Tezimizin ana konusunu oluşturan Ürgüplü Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi ise 47 yaşında Meşihat makamına oturmuş ve iki yıl, bir ay yirmi bir gün bu makamda kalmıştır.³²

Şeyhülislamların diğer azil sebepleri ise; isyana dolaylı karışma ve taraf tutma, Sadrazamla olan anlaşmazlık ve uyumsuzluk, diğer vezirlerin tayin ve azillerine müdahale, siyasi çekişme, ekonomik ve mali konularda muhalefet, yaşlılık,³³ sağlık durumu ve görevde ihmal, meşihat makamına uygun olmayan davranışlar sergilemek, görevi ihmal, yakınlarını kayırmaları ve haksız yere atama yapmaları vb. olarak sayılabilir.

Bir Şeyhülislam azledildiğinde kendisine azlini Çavuşbaşı bildirirdi. Herhangi bir gerginlik olmaması için yeni atanan Şeyhülislamın selefleriyle görüşmelerine izin verilmezdi. Azledilen Şeyhülislamlar genellikle sürgüne gönderilir, bir kısmı sürgün hayatı devam ederken vefat eder, bir kısmı da affedilerek İstanbul'a geri dönerdi.³⁴ Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi, Esiri Mehmed Efendi, Halil Efendizâde Mehmed Said Efendi, Bolevi Mustafa Efendi vd. sürgün yıllarında vefat etmişlerdir.³⁵

1.8. Şeyhülislamların Görev Ve Yetkileri

³¹ Yakut, **a.g.e.**, s. 39-40.

³² **Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları**, s. 21.

³³ İpşirli, **Şeyhülislam**, s. 93.

³⁴ Sarıkçıoğlu, **a.g.e.**, 206.

³⁵ Yakut, **a.g.e.**, s. 215.

Şeyhülislamın en temel görevleri, kendilerine sorulan dini, siyasi ve idari konularda fıkha ve özellikle Hanefi fıkhına göre cevap vermektir. Normal mahkemelerde ve Meşihat'ta görülmekte olan bir davada, tarafların getirdiği Şeyhülislam fetvaları çok etkili olmaktadır. Şeyhülislamın Ahvalü-ş Şahsiyye'ye ve gündelik yaşantıya yönelik fetvaların binlerce örneği, kendi dönemlerinde veya kendilerinden sonraki dönemlerde mecmualarda toplanmıştır.³⁶

Osmanlı Devletinin ilk zamanlarında Şeyhülislamın faaliyet alanları kendi ilmi dirayetine bağlı olarak fetva vermektir. Fetva verme işi Şeyhülislamın tüm vakitlerini alıyordu. II. Bayezid döneminde bu göreve ilave olarak ders verme ve ders okutma görevi verilmiş, bunun için Bayezid Medresesi tahsis edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Şeyhülislam Ebu's-Suûd Efendi'ye, ilmiye sınıfının tayin ve azil işlemlerini yürütmek üzere vazife vermiştir. Şeyhülislam, Osmanlı Devletinde önemli işlerin görüşülüp karara bağlandığı Divan'a ise II. Mahmud döneminde üye olmuştur.

Şeyhülislamın görev ve faaliyet alanları dört ana konu etrafında toplanabilir;

1. İlmiye sınıfı içindeki tayin ve denetleme faaliyeti.
2. Fetva verme faaliyeti.
3. Ders verme ve okutma faaliyeti.
4. Devlet ve Hükümet işlerinin görüşüldüğü Divan Üyeliği.³⁷

Şeyhülislam, ilmiye sınıfındaki tayin, terfi ve azil konularında yetkilendirilerek karar vermişlerdir. Müslümanların dini ve ictimâî hayatı ile ilgili konuları ilgilendiren, şahıs, kamu, adli ve özel hukuk alanlarını ilgilendiren, ekonomik alanı ilgilendiren, idari ve siyasi alanı ilgilendiren alanlarda fetvalar vermişlerdir. Zaman zaman fetvalarında bağımsız olan Şeyhülislam, özellikle Osmanlı Devletinin son zamanlarında siyasi emellere alet olacak fetvalar da vermişlerdir. II. Bayezid devrinde Şeyhülislam, medresede ders okutmaya görevlendirilmişler ancak, işlerinin yoğunluğu nedeniyle bu düzenli olmayıp zaman zaman gerçekleşmiştir. Padişahların çocuklarına ilk dersi törenle Şeyhülislam vermiş, özellikle ramazan aylarında Padişahın huzurunda "Huzur Dersleri" adı altında dersler yapmışlardır. Osmanlı Padişahlarından II. Mahmud devrinde

³⁶ İpşirli, **Şeyhülislam**, s. 94.

³⁷ Aksoy, **a.g.e.**, s.30.

Kazasker, divan üyeliğinden çıkartılarak Şeyhülislam, onun yerine divan üyesi olmuştur.³⁸

1.9. Şeyhülislamın Fetva Usulleri

Fetva vermek için gerekli olan kitap ve mecmua fetva dairesinde bulunur,³⁹ Şeyhülislamlar fetvalarını verirken bu dairede bulunan kitaplara bakar ya da yeni bir içtihat yapmak suretiyle meseleye dair fetvalarını verirlerdi.

Fetva usulü; Şeyhülislamın verdikleri fetvalar, hususi ve umumi olmak üzere iki kısma ayrılırdı.

1.9.1. Hususi Fetvalar; Herhangi bir şahıs şer'i bir husus hakkında fetva almak isterse, fetva emini dairesine müracaat ederek sualini yazar veya beyan ederdi. Bunun üzerine bu suali fetva emini yazar, şer'i usule göre kaleme alır ve buna mesele adı verilirdi.⁴⁰ Meseleler, dokuz parmak uzunluğunda ve dört parmak eninde bir kâğıt üzerine küçük harflerle talik yazı ile yazılırdı. Meselenin az ve çok ehemmiyetine göre verilecek cevap kısaca, vardır veya yoktur, olur veya olmaz, gelir veya gelmez, meşrudur veya meşru değildir, caizdir veya caiz değildir gibi suale göre cevap verilirdi. Fetvalarda erkekler için, Zeyd, Amr, Bekir, Halid, Velid; Kadınlar için, Hind, Zeyneb, Hatice, Ümmü Gülsüm, Rabia gibi isimler kullanılır, fetvaların altına Şeyhülislamın bizzat imza atmaları gerekirdi. Çalışma konumuzu teşkil eden Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi, fetvalarını verirken III. bölümde ele alacağımız Fetva eserinde görüleceği üzere genellikle Zeyd, Amr, Bekir ve Hind gibi isimleri kullanmıştır.

Mesele hakkında fetva Örneği;

Bu mesele.....beyanında eimmei Hanefiyye'den cevap ne veçhiledir ki?

³⁸ İpşirli, **Şeyhülislam**, s. 94; Aksoy, **a.g. e.**, 30.

³⁹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 197.

⁴⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuk-u İslamiyye ve Islahatı Fıkhiyye Kamusu**, (Fıkıh Terimleri Ansiklopedisi), VIII. c., İstanbul, Gündüz Yay.,1996, c. I, s. 258.

Zeyd'in zevcesi Hind'den Zeyd'e ve kızı Zeyneb'e irs ile intikal eden evi kısmet etmeden Zeyd-i mezbur evin hissesini vakf eylese ve mezbur vakfin sıhhatine Bekir hüküm eylese mezbur vakıf sahih olur mu?

El cevab.....Allahu A'lem

olmaz.

Ketebehû Ebu's-Suûd el-Hâki

1.9.2. Umumi Fetvalar; Padişahların herhangi bir mesele, harb, sulh vs. için istediği fetvalardır. Bu fetvalar Hanefi mezhebinin kavillerine göre verilir. Fetvanın giriş kısmında "Bu mesele beyanında eimme-i Hanefiyye'den cevap ne veçhiledir ki?" cümlesi bir formül halinde yer alırdı.⁴¹

Birinci Dünya harbinde verilen (Umumi) fetvadan;

Bu mesele.....beyanında eimme-i Hanefiyye'den cevap ne veçhiledir ki?

İslamiyet aleyhine tecahümi ada vaki ve memalik-i islamiyyenin gasb ve garetü ve Nüfus-i islamiyyenin sebyi ve esir edilmeleri mütehakkik olunca Padişah-ı İslam Hazretleri Nefir-i Aam suretiyle cihadı emrettikte *انُزُوا خِفَافاً وَثِقَالاً وَجَاهِدُوا* ayeti celilesi hüküm-i münifince kaaffe-i müslimin üzerine cihad farz olup genç ve ithiyar piyade ve süvari olarak bilcümle aktardaki müsliminin mâlen ve bedenlen cihada müsâraat eylemeleri farz-ı ayın olur mu? beyan buyrula.

El cevab.....Allahu A'lem

olur.

Ketebehu'l-fakir ileyhi teala

Hayri b. Avni el-Ürgübi.⁴²

1.10. Şeyhülislamların İmzaları

⁴¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s.201.

⁴² Emiri, a.g.e., s. 366-368.

Şeyhülislamın gerek fetva dairesinden çıkan fetvalarında ve gerek müderris ve mevalinin tayinleri için telhislerinin altında kendi el yazılarıyla imzalarının bulunması gerekirdi. Özellikle fetvaların cevap kısımlarıyla imzanın, mutlak surette Şeyhülislamın el yazısı ile olması şarttı. Ancak, 18. yy.'da bu kaidenin bozulduğu ve imza yerine Şeyhülislamın mührünün basıldığı görülmüştür. Bu durum Şeyhülislamın işlerinin yoğunluğu nedeniyle bizzat Padişahın müsaadesiyle olmuş, fakat verilen fetvanın cevap kısmındaki yazının Şeyhülislamın el yazısıyla olması zaruri olmuştur.⁴³

1.11. Şeyhülislamın Gelirleri

İlk dönemlerde maaşlarının ne kadar olduğu bilgisi bulunmayan Şeyhülislam, devlet görevlileri arasında en yüksek gelire sahip olanlar arasında yer almışlardır. En istikrarlı gelir kaynakları, Padişahların hazineden verdikleri gündelikler olmuştur. Bu gündeliğin miktarı zamana, Padişaha, Şeyhülislamın kişiliğine ve bilgilerine göre değişirdi. Alaeddin Arabi Efendi 100 akçeyle Müftü olurken, Ebu's-Suûd Efendi'nin yevmiyesi 200 akçe imiş ve yazdığı tefsir sonucunda Kanuni Sultan Süleyman bu miktarı 600 Akçe'ye çıkarmıştır⁴⁴. Bu miktarlarla başlayan maaşlar zaman içerisinde değişiklik göstermekle birlikte Şeyhülislam, her dönemde maaşlarını devletten almışlar, maaşları 1840 yılında 50.000 kuruş olmuş, 1917 yılında Meşihat Dairesi'ne 27.745.030 kuruş bütçe verilmiştir.⁴⁵

Devlet tarafından ödenen maaşların yanında Şeyhülislamın başka gelir kaynakları da vardı. Bunların başında "Arpalık" adı verilen, emekli ya da görevden alınan Şeyhülislamlara ödenen bir nevi emeklilik ikramiyesi gelirdi. Bunun dışında "Bohça Beha" adı verilen ve Şeyhülislamın ilmi memuriyet atama yapmaları sırasında göreve atanan kişilerden almış oldukları tayin bedelleri de vardı. Padişahların tahta çıktıkları zaman dağıttıkları cülus bahşişi de gelir kaynakları arasında yer alıyordu.⁴⁶

1.12. Şeyhülislamlık Kurumunun İdari Yapısı

⁴³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 203-204.

⁴⁴ İpşirli, Şeyhülislam, s. 93.

⁴⁵ Yakut, a.g.e., s.165.

⁴⁶ Yakut, A.e., s.42-43.

Osmanlı Devletinde ilmiye sınıfına mensup kişilerin başında Şeyhülislam bulunmaktaydı. Şeyhülislamın temsil ettiği ilmiye sınıfı, yaptıkları vazife, unvan ve hizmetler bakımından çeşitlilik göstermekteydi. Bu sınıflar ana hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir;

1.12.1. Kadı; Osmanlı Devletinde adli işleri yürütmekle görevli olan memurlardır. Medreseyi bitirenlerden sınavı başaranlar atanırdı. Kadılar, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliğine ve Şeyhülisamlığa kadar yükselebilirlerdi.

1.12.2. Müderris; Medreselerde eğitim ve öğretim faaliyeti yapan kişilere müderris denilmekte idi. Osmanlı Devletinde ilk medrese miladi 1330 yılında İznik'te kurulmuştur. Medreselerin sayısı zamanla ihtiyaca binaen artırılmıştır. Medreselerde Kelam, Fıkıh, Hukuk, Cebir, Belagat, Lügat, Matematik, Tarih, Coğrafya, Kuran ve Usul İlimleri Felsefe, Mantık, Edebiyat ve Arapça gibi dersler okutulmaktaydı.

1.12.3. Müftü; Osmanlı Devletinin vilayet ve şehirlerinde fetva vermek üzere görevlendirilen müftüler bulunmaktaydı ve bu müftülerin kaza işlerini yürüttükleri de vaki idi. Fetva veren Müftüler genellikle Hanefî fikhına bağlı kalarak fetva vermekteydiler. Ancak değişik mezhep mensuplarının yaşadığı yerlerde o mezheplere göre de fetva verilirdi.

1.12.4. Nişancı; Müderrisler, gerektiğinde nişancı olabilirlerdi.

1.12.5. Defterdar; İlmiye sınıfına mensup olan Defterdar, defterdarlık görevlerini icra ederdi.

1.12.6. Cami Görevlileri; Vaiz, İmam, Hatip, Müezzin ve Kayyım olmak üzere 5 gruba ayrılırdı.⁴⁷

1.13. Şeyhülislamların Makamları

Şeyhülislamlar, 1826 yılına kadar vazifelerini kendi ikametgâhlarında sürdürmüşlerdir. Sadrazamlara Bab-ı Âli'nin tahsis edilmiş olmasına rağmen, Şeyhülislamlara belirli bir yer, özel bir bina tahsis edilmemişti. Her Şeyhülislam kendi konağında vazife görürdü. Eğer konağı yok ise evi de müsait değilse uygun bir

⁴⁷ Aksoy, a.g.e., s. 16-17.

yer kiralanırdı. Ancak 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılınca Yeniçeri Ağasının makam binası da Şeyhülislamlara tahsis edildi. Daha önceleri Padişah Edirne'de oturursa, Şeyhülislamın da onun yanında olması gerekiyordu ve bunun için kendisine özel bir makam binası veriliyordu. Bilhassa 17. ve 18. yy.'larda kısa sürelerde pek çok Şeyhülislamın değiştiği için, buna mukabil ikametgâhlarının da değişmesi sebebiyle, çoğu kez halk Şeyhülislamın kim olduğunu, nerede oturduğunu bilmezdi.⁴⁸ Tabii ki şeyhülislamlara yüzyıllar boyu bir makam binasının tahsis edilmemesi hayret vericidir. Belki de sadrazamların dünyevi ihtişamları yanında, Şeyhülislamlara tevazu ve sadelik uygun görülmüş olabilir. Bunun güzel bir misalini Zenbilli Müftî Ali Cemali Efendi'de görüyoruz. Şeyhülislam Ali Cemali Efendi evinin penceresinden aşağıya, caddeye bir sepet sarkıtır ve bir kimse fetva almak isterse; problemini bir kâğıda yazarak bu sepete koyar ve haber vermek için ipini sallardı. Ali Cemali Efendi de sepeti yukarı çeker, problemin cevabını vererek içinde fetva bulunan sepetini tekrar caddeye sarkıttı. Onun bu âdetinden dolayı kendisine ‘‘Zenbilli Müftî’’ lakabı verilmişti.⁴⁹

Nihayet Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra Sadrazam Mehmed Selim Paşa, Sultan II. Mahmud'a takdim ettiği bir taktirinde Eski Saray'ın serasker dairesi olmasını, Süleymaniye Camisinin yanında bulunan Ağakapısı'nın da Şeyhülislâmlığa tahsisini arz etmişti. II. Mahmud, bu arz üzerine yazdığı Hatt-ı Humâyun'da teklifin çok uygun olduğunu, yeniçeriliğin ve Ağakapısı'nın unutulması için burasının Şeyhülislamlara verilmesini ve adının da Fetvahâne olmasını emretmiş, sadrazamlar için sabit paşa kapısı olduğu gibi şeyhülislâmlar için de belirli bir yer olmasını istemiştir. Bunun üzerine Bâb-ı Meşihat'ın Ağakapısı'na taşınmasına karar verilmişse de bu sırada büyük bir yangın geçiren Bâbîâli'nin çalışmaları geçici bir süre için buraya nakledildiğinden ancak Bâbîâli'nin tamirinden sonra 1827'de bugün İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi olarak kullanılan Ağakapısı Şeyhülislâmlığa tahsis edilmiştir.⁵⁰

⁴⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 196.

⁴⁹ Sarıkçıoğlu, a.g.e., 210.

⁵⁰ Mehmet İpşirli, “**Bab-ı Meşihat**”, Dia., XLIV c. İstanbul, İsam Yay., 1991, c. XIV, s. 363; Ayhan Işık, “Şeyhülislâmlık Binalarının Yapımı, Şeyhülislâmlığın Dini ve Hukuki Bir Kompleks Haline Dönüşmesi”, **Ağa Kapısından Şeyhülislâmlığa İstanbul Müftülüğü**, Editör: Ayhan Işık vd., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019, s. 43; Esra Yıldız, “**Şeyhülislâmlık Belgelerinde Hz. Peygamber'in İlmî Mirası (1879-1924) Yılları Seyyid Ulema Biyografileri**”, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul Üni. S.B.E. İstanbul, 2017, s. 12.

1.14. Şeyhülislamın Makam Personelleri

Şeyhülislamın ikametgâhında makam memurları da vazife yapardı. Bu memurların çeşitli makam unvanları ve vazifeleri vardı;

1.14.1. Kethüda; Kethüda, şeyhülislama siyasi ve mali durumlarda vekâlet eden bir memurdu.

1.14.2. Telhisci; Telhisci, Şeyhülislamın memurlarından idi ve şer'i kararlarda hükümetle teması sağlardı. Şeyhülislamın müderris ve kadı tayinlerini Reisül-Küttabın aracılığı ile sadrazama ulaştırırdı. Resmi yazılar yeşil, ipek bir bohça içinde telhisci tarafından Reisül-Küttab'a götürülür, Reisül-Küttab da yazıların muhtevasını özetleyerek sadrazamdan sultana gidecek teklif yazılarını hazırlardı. Daha sonra ipek bir bohça içinde Padişaha takdim edilirdi ve Padişah da Hatt-ı Hümayununu yazardı. Lüzumlu hallerde düşüncelerini de ilave ederdi.

1.14.3. Mektupçu; Mektupçu, Şeyhülislamlıkta tayin ve emirlerin yazıldığı büronun başkanıydı.

1.14.4. Fetva Emni; Fetva Emni, Şeyhülislamın vereceği fetvaları hazırlardı. Fetvaların şeriata uygun olmasını sağlar, delillerini tespit ederdi. Bu vazife ilk olarak XVI. yüzyılın ikinci yarısında tahsis edilmiştir. Çünkü ilk Şeyhülislamlar fetvalarına mesnet teşkil eden kaynakları bizzat kendileri tetkik ederlerdi. Ancak sonraki şeyhülislamlar fetvaların hazırlanmasını fetva eminine bırakmışlardır.⁵¹

1.15. Şeyhülislamlığın Gerilemesi Ve Sona Ermesi

Osmanlı Devletinin kurumlarının dünyevileşmesi neticesinde, Şeyhülislamlığın devlet içindeki nüfuzu azalmaya başladı. 1839 yılında Şu'rayı Devlet'in kurulması, Şeyhülislamlığın dâhili siyaset içindeki nüfuzunu oldukça baltalamıştır. 1879 yılında kurulan Adliye Nezareti'ne bağlı asliye ve ceza mahkemelerinin kuruluşu, tesir sahasının diğer büyük bir kısmını da elinden almış oldu. Nihayet 1916 yılında Jön Türk hükümeti, bütün Mehakim-i Şer'iyye idaresini

⁵¹ Uzunçarşılı, a.g.e., 197; Sarıkçıoğlu, a.g.e., 211; Ayhan Işık, “Şeriyye Sicilleri Arşivi”, **Ağa Kapısından Şeyhülislamlığa İstanbul Müftülüğü**, Editör: Ayhan Işık vd., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019, s. 233.

Adliye Nezaretine, Medreselerin idaresini de Maarif Nezareti'ne verdi. Böylece Şeyhülislamlığın nüfuzu gittikçe azaldı. Ankara'da kurulan Hükümet, 1922 yılında Osmanlı idaresine bağlı tüm kurumları ortadan kaldırdı. Bu kurumların görevleri Ankara'daki hükümet tarafından yürütülmeye başlandı. Yeni hükümet artık Şeyhülislamlık müessesesini tanımamakta idi.⁵² Böylece Şeyhülislamlık T.B.M.M. tarafından önce Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'ne dönüştürüldü. 3 Mart 1924 yılında ise Hilafetin ilgasıyla Diyanet İşleri Başkanlığı kuruldu.⁵³

⁵² Kramers, **a.g.e.**, 486-489; Mehmet Salih Arı, “Osmanlı'da Şeyhülislamlık Müessesesi”, Yüzüncü Yıl Üni. İlahiyat Fak. Dergisi, Van,1994, c. I, s. 176; Işık, **a.g.e.**, 234.

⁵³ Mehmet İpşirli, “Cemaleddin Efendi”, Dia., XLIV c., İstanbul, İsam Yay., 1997, c.VII, s. 96; Işık, **Ağa Kapısından Şeyhülislâmıhğa İstanbul Müftülüğü**, s. 45.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLAM ÜRGÜPLÜ MUSTAFA HAYRİ EFENDİ

2.1. Hayatı Ve Ailesi

Osmanlı Devletinin İttifak Devletleri'nin yanında Birinci Dünya Savaşına girmesine gerekçe olan meşhur ‘‘Cihad-ı Ekber’’ fetvasını veren, bazı bakanlıklarda bulunan, İttihat ve Terakki Fırkasının önemli ve kudretli isimlerinden olan Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, Trablusgarp Vilayeti Evkaf Müdürü Abdullah Avni Efendi'nin oğlu olarak Hicri 1283 (m. 1867) yılında Ürgüp'te doğmuştur.⁵⁴ Babası Abdullah Avni Efendi, Trablusgarp'tan önce Harput'ta Evkaf Muhasebeciliği görevinde bulunmuş, buradan Trablusgarp'a geçmiş, oradan memleketi Ürgüp'e gelmiş ve 12 Mayıs 1888 tarihinde aynı yerde vefat etmiştir.⁵⁵ Kökleri Karamanoğulları'na dayanan ve Karamanoğlu İbrahim Bey'in Ürgüp'te bulunan Büyük Camii (Cami-i Kebir) mütevelliliğini üstlenen bir ilmiye ailesine mensuptur. Büyük babası Ürgüp Kadısı İbrahim Efendi, onun babası Nâkibü'l Eşraf Kaymakamı Abdullah Efendi'dir.⁵⁶ Annesi Ürgüp'lü Rabia Hanım'dır. Ahlak, İlim, fazilet sahibi, sevilen ve sayılan bir soydan gelmedir.⁵⁷

2.2. Eğitimi

İlk eğitimine Memleketi Ürgüp'te Başlayan Mustafa Hayri Efendi, Arapça'yı Amcası Hacı Münib Efendi'den Molla Cami'ye kadar okumuş, Güzel Yazı derslerini ise Hoca Mahmut Efendi'den almıştır. Daha sonra, o zamanlar Sivas Vilayeti Adliye Müfettişi olan abisi Hakkı Bey'in yanına giderek Sivas'ta meşhur alimlerden olan Mor Ali Baba'dan Farsça ve Sivas Ulemasından Arapça tedarik etmiştir. Hicri 1300 (1884) yılında abileri Dersaadet'e gelince o da onlarla beraber gelerek Fatih'te Akdeniz cihetinde bulunan Başkurşunlu Medresesi'ne kayıt olmuş, burada Molla Camii okutmakta olan Taşköprülü Abdullah Rüştü Efendi'nin derslerine devam

⁵⁴ **İlmiye Salnamesi**, İstanbul, 1434/1916, Darul Hilafetil Aliyye Mat., s., 636.

⁵⁵ Mehmet Zeki Pakalın, **Sicill-i Osmani Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, İXX c., Ankara, TTK. Yay., 2008-2009 s. 20; Alaattin Uca, ‘‘Ürgüplü Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi’’, I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri’’, Nevşehir, Nevşehir Üni. Yay., Ofset Yay. Ltd. Şti. VIII c., Nisan 2012, c., I, s. 140.

⁵⁶ Mehmet İpşirli, ‘‘Mustafa Hayri Efendi’’, Dia., XLIV c., İstanbul, İsam Yay., 1998, s. 62.

⁵⁷ Türk Ansiklopedisi, ‘‘Hayri Efendi’’, Meb. Ankara, Basımevi, XXXIII c., 1971, c. 19, s. 126; Uca, a.g.e., s. 140.

etmiştir.⁵⁸ Hicri 1302 (1886) yılında babasıyla birlikte iki yıllığına memleketi Ürgüp'e dönmüş, bu esnada Kayseri'ye giderek Yağmuroğlu Mederesi'ne yerleşmiş, Hoca Kasım Efendi'nin sabah, Karakimseli Hacı Efendi'nin akşam derslerine devam etmiş⁵⁹ ve meâni, bedii ve mantık tahsil etmiştir.⁶⁰

Diğer taraftan tatillerde dayısı Ürgüp Müftüsü Ahmet Tahir Efendi ve amcası Hacı Münib Efendi'den Âdab ve Tefsir dersleri almıştır.⁶¹ Hicri 1304 (1888) yılında ilim tahsil etmek üzere tekrar İstanbul'a dönen Mustafa Hayri Efendi, Fatih'te Akdeniz cihetinde bulunan Başkurşunlu Medresesi'nde eski hocası olan Ahmet Rühdü Efendi'den yaklaşık sekiz yıl Tasavvurat dersleri okuyarak icazetname almıştır. Uzun süren medrese tahsilinin yanında Hukuk Mektebine de devam eden Hayri Efendi, h. 1313 (1897) yılında aliyülâlâ (pekiyi) derecesi ile bu okuldan mezun olmuştur.⁶²

2.3. Memuriyet Yılları

Mustafa Hayri Efendi, Hukuk Mektebinden mezun olduktan sonra memuriyet hayatına başlamış ve ilk olarak Bursa'da Müderris olarak görev almıştır.⁶³ Bir süre Bursa'da görev yaptıktan sonra Süleymâniyye Medreselerine talebe yetiştiren daha alt seviyedeki medrese olan⁶⁴ Musîle-i Süleymaniyye'ye terfi ettirilmiş ve burada müderrisliğe devam etmiştir. Adliye teşkilatında değişik mahkemelerde görev yapan Mustafa Hayri Bey, sırasıyla 1898'de Maraş sancağı Bidayet Mahkemesi Müddei umumi Muavinliği, 1900'de Trablusşam Sancağı Bidayet mahkemesi Müddei Umumi Muavinliği, h. 1317 (1901) yılında Lazkiye sancağı Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığı, 1319 yılında terfi ederek Suriye Vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi Umumi Müddei Yardımcılığı, 1320 yılında manastır Vilayeti Bidayet

⁵⁸ Pakalın, **a.g.e.**, 20; İpşirli, “**Mustafa Hayri Efendi**”, **a.g.e.**, 62; Albayrak. **a.g.e.**, 74; Efkân Uzun, “**Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi**”, I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri”, Nevşehir Üni. Yay., Nevşehir, Ofset Yay. Ltd. Şti. VIII c., Nisan 2012 c, 2, s, 378; Nurgül Sucu, “**Ürgüplü Bir Şeyhülislam: Ürgübi Mustafa Hayri Efendi**”, I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri”, Nevşehir Üni. Yay., Nevşehir, Ofset Yay. Ltd. Şti. VIII c., Nisan 2012, s., 103; Uca, **a.g.e.**, 1 41.

⁵⁹ **İlmiye Salnamesi**, s. 636.

⁶⁰ İpşirli; “**Mustafa Hayri Efendi**”, 62.

⁶¹ Pakalın, **a.g.e.**, IX, 20.

⁶² Albayrak, **a.g.e.**, 74; Pakalın, **a.g.e.**, 20.

⁶³ İpşirli, “**Mustafa Hayri Efendi**”, 62.

⁶⁴ <http://www.lugatim.com/s/musile> 25.02.2019.(Çevrimiçi).

Mahkemesi Müddei Umumi Yardımcılığı, 1322 yılında ise terfii ederek Selanik Merkez Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.⁶⁵

Padişah II. Abdülhamit döneminde başta İstanbul olmak üzere, Suriye ve Selanik'te genç zabıt ve mekteplilerin kurdukları siyasi oluşumlara daima ilgi duyan, bazılarında ise fiili olarak sorumluluk alan Mustafa Hayri Efendi, Ceza Dairesi Başkanı olarak bulunduğu Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında oluşturulan siyasi teşekkülde önemli hizmetler yapmıştır.⁶⁶

II. Meşrutiyetin ilanından sonra yapılan seçimlerde memleketi Niğde'den Mebus adayı olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çoğunluğu alması üzerine 1326 yılında Niğde'den Meclisi Mebusan'a mebus olarak girmiştir. Böylece Selanik'teki görevinden ayrılarak Dersaadet'e gelmiştir.⁶⁷ 1908 yılında 1200 kuruş maaşla Darul-Fünun Hukuk Şubesi'ne girerek Mecelle Müderrisliği, 1909 yılında Medresetü'l-Kudat Tanzim-i İlamat-ı Cezaiyye müderrisliğine tayin olmuştur.⁶⁸

Sultan II. Abdülhamid'i tahttan indirmek amacıyla İttihatçılar tarafından gerçekleştirilen 31 Mart Vak'ası sonucunda Tevfik Paşa tarafından oluşturulan Hey'et-i Vükelada, Adliye ve Maliye Nezaretinin boş kalması üzerine h.15 Nisan 1325 (29 Nisan 1909) tarihinde 15000 kuruş maaşla Meb'us Mustafa Hayri Efendi Adliye Nezaretine, Selanik Mebusu Cavid Efendi Maliye Nezareti'ne tayin olmuşlar, ancak her ikisi de mazeret beyan ederek h. 18 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) tarihinde istifa edip görevlerine başlamamışlardır.⁶⁹ Bu istifaların arkasında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, kendilerinden habersiz yapılan bu atamalara muvafakat etmemeleri sonucunda Hayri Efendi ve Cavid Efendi'nin yapılan telkinlere uyararak istifa ettikleri iddia edilmektedir.⁷⁰

Mustafa Hayri Efendi, h. 1325 (1909) yılında Medresetü'l Kudat Tanzim-i İlamat-ı Cezaiyye Muallimliği'ne tayin olmuştur.⁷¹ Ardından Meclis-i Mebusan birinci reis vekili olmuştur.⁷² H. 8 Aralık 1326'da (1910) Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa tarafından kurulan hükümette on beş bin kuruş maaşla Evkaf-ı Hümayun

⁶⁵ İlmîye Salnamesi, s. 637; İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", 62.

⁶⁶ İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", a.g.e., 62.

⁶⁷ İlmîye Salnamesi, s. 637.

⁶⁸ İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", 62.

⁶⁹ İlmîye Salnamesi, s. 637-638.

⁷⁰ Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara, TTK. Basımevi, 1987, s. 38.

⁷¹ İlmîye Salnamesi, s. 638.

⁷² İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", 62; İlmîye Salnamesi, s. 638.

Nezaretine tayin edilmiştir. Ayrıca kısa sürelerle, Dâhiliye, Orman ve Meâdin Nezaretlerine vekalet görevi üstlenen Mustafa Hayri Efendi, görevinin yoğunluğu nedeniyle Daru'l-Fünun'daki Mecelle Muallimliği görevinden istifa etmiştir.⁷³ Hakkı Paşa Hükümeti'nde İttihat ve Terakki Fırkası üyesi Talat Efendi, Cavid Efendi ve Hayri Efendi olmak üzere üç nazır bulunmaktaydı. Trablusgarp Savaşı cereyan edince Talat ve Cavid Efendi'ler istifa etmiş, ancak Mustafa Hayri Bey istifa etmeyerek kabinede kalmıştır. 1911 yılında İbrahim Hakkı Paşa Hükümetinin istifası üzerine Küçük Said Paşa'nın kurduğu kabinede Adliye Nezareti ile Şura-yı Devlet başkanlığına asaleten, Evkaf-ı Humayun Nezaretine vekâleten tayin olmuş, ancak daha sonra her iki asli görevinden de istifa ederek Evkaf Nezaretinde asaleten görev almıştır. İttihat ve Terakki Fırkasının kudretli Paşaları olan Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı, Talat Paşa'nın Dâhiliye Nazırı ve Cemal Paşa'nın Nafia (Bayındırlık) Nazırı vekili olarak görev yaptığı Mehmet Said Paşa kabinesinde, Mustafa Hayri Efendi'nin bir süre "Evkaf-ı Hümayun Nazırı Hayri" unvanıyla anılıp görev yapması, onun İttihat ve Terakki Fırkası içindeki konumunun ve siyasetteki yerinin ne derece güçlü olduğunu göstermektedir.⁷⁴

Mustafa Hayri Efendi, h. 1329 (1911) yılında Sultan Beşinci Mehmed Reşad'ın Rumeli Vilayetine ziyareti esnasında padişaha nezaret eden Dâhiliye Nazırı Halil Efendi'nin yerine kısa süreliğine Dâhiliye Nezaretine vekâlet etmiştir. Aynı yıl Hicaz Bölgesinde sağlık ile ilgili işlerin ıslahı, bu bölgede bulunan hastaların teşhis, tedavi ve hastalıklardan korunması ve bu bölgede bulunan bütün sağlık ve hayır müesseselerinin idare edilmesi amacıyla Dersaadet'te daha önce kurulmuş olan Hicaz Sıhhiye Meclis Azalığına atanmıştır.⁷⁵

Mustafa Hayri Efendi, I. Rütbe-i Osmani ve Mecidi nişanlarına sahiptir.⁷⁶ Daha önce Hicaz bölgesinde sağlık işleri ile ilgili Dersaadet'te bulunan Hicaz Sıhhiye Meclis Azalığı görevlerinde yaptığı faydalı hizmetlerden dolayı Mecidi Nişanı ile ödüllendirilmiştir.⁷⁷ 1911 yılında Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin Kırklareli'ne seyahati sırasında dönünceye kadar onun yerine Maarif Nezaretine vekâlet etmiş,⁷⁸ Sadrazam Mehmed Said Paşa kabinesinin yılsonunda istifası üzerine

⁷³ İlmiye Salnamesi, s. 638; İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", s. 62.

⁷⁴ Uca, a.g.e., 143.

⁷⁵ İlmiye Salnamesi, s. 638

⁷⁶ İlmiye Salnamesi, s. 638-639.

⁷⁷ Altınsu, a.g.e., 244-245.

⁷⁸ İlmiye Salnamesi, s. 639; İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", s. 62.

Evkaf-ı Humayun Nezareti görevinden ayrılmış ve 1912 yılı Aralık ayında Medresetü-l Kudat Kanun-ı Ceza Muallimliğine tayin edilmiştir. 25 Ocak 1913 yılında üçüncü defa Evkaf-ı Humayun Nezaretine tayin edilmişse de ortaya çıkan sağlık sorunlarından dolayı 5 Şubat 1913 yılında bu görevden ayrılmıştır. 28 Nisan 1913 tarihinde dördüncü defa Evkaf-ı Humayun Nezareti görevine getirilmiştir. 26 Ağustos 1913 tarihinde Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye Heyet-i Umumiyesi (Daruşşafaka) Başkanlığına getirilen Hayri Efendi Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye Hey'et-i Umumiyesi (Daruşşafaka) Reisliğindeki faydalı hizmetlerinden dolayı 6 Kasım 1913 tarihinde birinci rütbeden Âli Osmân Nişanı ile ödüllendirilmiştir.⁷⁹

2.4. Şeyhülislamlık Ve Evkaf Nezareti Yılları

Mustafa Hayri Efendi, Sultan V. Mehmed Reşat devri, Said Halim Paşa Hükümetindeki Evkaf-ı Humayun Nezareti görevine ilaveten, Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendi'nin meşihat makamından istifası üzerine m. 16 Mart 1914 tarihinde (h. 4 Mart 1330/19 Rebiulahir 1332) 20.000 kuruş tahsisat ile Osmanlı Devletinin 167. Şeyhülislamı olarak 2 yıl 1 ay 21 gün süreliğine Meşihat Makamına oturmuştur.⁸⁰ Bazı kaynaklarda 124,⁸¹ 172. Şeyhülislam olarak yer almaktadır. Bu kronolojik farklılık ise bazı şeyhülislamların birden fazla meşihat makamına atanmaları ya da Şeyhülislam ile Kazaskerlerin ortak listede yer almalarından kaynaklanmaktadır.⁸²

Mustafa Hayri Efendi'nin Şeyhülislamlık makamına atandığını ilan eden Hatt-ı Humayun 17 Mart 1914 tarihinde (4 Mart 1330/19 Rebiulevvel 1332) Sultan Reşad imzasıyla şu şekilde yayımlanmıştır;

‘‘Hatt-ı Humayun Hazreti Padişahi Suret-i Münifesidir:

Vezir-i maâlisel-mirim Mehmed Said Paşa

Şeyhülislam Es'ad Efendi'nin vuku'-ı istifasına ve makam-ı meşihat bil cümle mekarim-i şer'iyye ve medaris-i ilmiyenin mercii olup, müessesatı mezkurenin ahkâm-ı şer'iyye ve ihtiyacat-ı hazıraya göre tanzim ve ıslah umuru lâbüdd ve Evkaf Hümayunumuz Nazırı Hayri Efendi'nin müessesat-ı ilmiye ve hayriyye-i vakfiyenin hüsn-i idaresi emrinde mesai'-i reviiyyet mendanesi meşhud

⁷⁹ İlmiye Salnamesi, s. 639; Altınsu, a.g.e., 245.

⁸⁰ İlmiye Salnamesi, s. 639; İpşirli, ‘‘Mustafa Hayri Efendi’’, a.g.e., 63; Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları, s. 21; Uzun, a.g.e., 380.

⁸¹ İlmiye Salnamesi, s. 636.

⁸² Uca, a.g.e., 154.

olmasına ve kendisi esasen tarik-i ilmiye mensub ve muamelat-ı şer'iyeye vakıf bulunmasına mebni Mesned-i Meşihat-ı İslamiyye uhde-i istihaline tevcih ve ihale olunarak Bab'ı Âlimize i'zam kılınmıştır. Cenab-ı hakk tevfiyat-ı semedaniyyesine mazhar buyursun. Âmin bi hürmeti seyyidil mürselin. 3 Mart 1330, 18 Rebiulahir 1332.⁸³

Özetle; bütün Şer'i Mahkemelerin ve Medaris-i İslamiyye'nin tanzimi, ıslahı ve cemiyetin hayrına hizmet vermesi için ulemeden Hayri Efendi'nin şer'i muamelata vakıf olması sebebiyle meşihat makamına tayininin uygun görüldüğü belirtilmiştir.⁸⁴

Mustafa Hayri Efendi Şeyhülislam olunca Ali Emiri Efendi onun hakkında;

Kâinata böyle ilan eyledim tarih-i tam,

Mustafa Hayri Bey oldu yümn ile Müfti'l enâm''dizeleriyle Şeyhülislam olduğunu ilan etmiştir.⁸⁵

Şeyhülislam olmadan önce Adliye ve Evkaf Nezaret görevlerinde bulunurken zaman zaman sivil elbise giydiği ve kendisine "Hayri Bey" denildiği halde Şeyhülislam olunca tekrar ilmiye kıyafetine girmiş ve "Hayri Efendi" namıyla anılmaya başlamıştır.⁸⁶ Bu durumu hicvetmek amacıyla İhsan Adli, Hayri Efendi hakkında şu beyitleri dile getirmiştir;

Bir sarık bir de uzunca cübbe

Şeyh eden şâbı bu gün hil'attır.

Şeyhülislam olagelmiş Hayri

Gerçi fetvayı veren Tal'at'tır.⁸⁷

İhsan Adli, Bu şiirinde her ne kadar şeyhüislamlık makamına Hayri Efendi'nin oturduğu gerçeği olsa da esas onu yönlendiren ve Hayri Efendi'ye istedikleri fetvaları verdiren gücün İttihat ve Terakki olduğunu ima etmiştir. Hayri Efendi, Cihadı Ekber fetvasında olduğu gibi Şeyhüislamlığı boyunca bu ve buna benzer ithamlarla karşı karşıya kalmıştır.

⁸³ **Takvim-i Vekayi**, Nr. 1759, Milli Kütüphane, Ankara, 1946.

⁸⁴ İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", s. 63.

⁸⁵ Veli Ertan, **Tarihte Meşihat Makamı İlmîye Sınıfı ve Meşhur Şeyhülislamlar**, İstanbul, Bahar Yay. 1969, s. 130-134; Pakalın, **a.g.e.**, 22; Sucu, **a.g.e.**, 104.

⁸⁶ Danişmend, **a.g.e.**, 560; Uca, **a.g.e.**, 154.

⁸⁷ Pakalın, **a.g.e.**, 22.

Osmanlı tarihçileri, Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'yi Ürgübi / Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi olarak anlatmaktadır.⁸⁸ Kendisi de vermiş olduğu fetvalarda, özellikle Osmanlı devletini I. Dünya savaşına sokan meşhur Cihad-ı Ekber fetvasında ‘‘Hayri bin Avni el-Ürgübi’’ ünvanını kullanmıştır.⁸⁹

2.5. Cihad-ı Ekber Fetvası

Mustafa Hayri Efendi, yaklaşık iki yıl kaldığı Şeyhülislamlık makamında, günün şartlarına göre değişik meselelerde birçok konuda fetvalar vermiştir. Verdiği fetvalar hakkında zaman zaman fikirler ileri sürülmüş, kabul edilenler olduğu gibi eleştirilenler de olmuştur. Vermiş olduğu fetvalar çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıca ele alınacaktır. Görevi boyunca vermiş olduğu fetvaların en önemlisi, dünya çapında en çok yankı uyandıran ve ümmetin tamamını yakından ilgilendiren ‘‘Cihad-ı Ekber’’ (En Büyük Cihat) ve Sultan Mehmed Reşad hakkında Gazi’lik fetvası bu bölümde önemine binaen biraz üzerinde durulacaktır.

Milyonlarca insanın ölümüne sebep olan, birçok ülkenin haritasını değiştiren ve birçok ülkeyi de haritadan silen I. Dünya Savaşının çıkmasını gerektiren birçok sebep bulunmaktadır. En önemli sebep ise siyasi sebeplerdir. Avrupalı devletlerin ilim ve teknolojik anlamda ilerlemeleri, gelişen sanayilerinde kullanılacak ham madde ihtiyaçları, bu devletlerin nüfuzlarını genişletme arzuları sebepleriyle aralarında rekabet hâsıl olmuş, zaman zaman gerginlikler çıksa da genellikle birbirlerinin hâkimiyet alanlarına müdahale etmeden başka arayışlara girmişlerdir. Bu anlamda uzun yıllardır toprak kaybeden, birçok cephede değişik düşmanlarla mücadele etmesinden dolayı yorulan, yıpranan ve adeta kendi topraklarını dahi korumaya muktedir olamayan, kendi deyimleriyle hasta adam olarak nitelendirdikleri Osmanlı Toprakları onlar için bulunmaz bir pazar ve hammadde kaynağı idi. Bu nedenle Avrupa Devletleri, Osmanlı Devletinin sahip olduğu toprakları ele geçirmek, ham madde kaynaklarına sahip olmak ve kendilerine geniş pazarlar bulmak amacıyla büyük bir savaş çıkarmak için her fırsatı deniyorlar, kendi aralarında Osmanlı Devletine karşı ittifaklar kuruyorlardı.

Ancak özellikle 19. yy.’ın son çeyreğinde Avrupa’da ortaya çıkan, Osmanlı Devleti ile ilişkileri iyi tutan, Osmanlı Devletine başta Bağdat-Berlin demiryolu hattı

⁸⁸ Danişmend, a.g.e., 559.

⁸⁹ Altınsu, a.g.e., 245; Uca, a.g.e., 154.

olmak üzere birçok projenin yapımını üstlenen, Avrupa’da ve dünyada güçler dengesini değiştirecek olan, aynı zamanda nüfuzunu genişletecek olan Almanya’nın ortaya çıkması Avrupalı devletleri endişelendiriyordu. Netice itibariyle İngiltere, Fransa ve Rusya İtilaf Devletlerini, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Osmanlı Devleti de İttifak Devletlerini oluşturarak hızla savaşa doğru ilerliyorlardı. Osmanlı Devletinin çıkarlarını en iyi bu şekilde koruyacağını anladığı ve dönemin yöneticilerinin bazılarının Alman hayranlığı sebebiyle bu ittifakta yer aldığı biliniyordu. I. Dünya savaşı başlamış ve Osmanlı Devletinin de savaşa girmesi için Almanya ile mutabakat görüşmeleri başlamış, Osmanlı Devleti şer’i hukukla yönetildiği için resmi olarak savaşa girmeleri için Şeyhülislamın fetvası gerekiyordu. Bu arada savaşa girme yanlıları olduğu kadar, savaşa girilmemesi gerektiğini savunanlar da vardı.

Nitekim 11 Kasım 1914 tarihinde olağanüstü olarak toplanan kabinede I. Dünya savaşına girme temayülü ağır basınca, Ziraat ve Ticaret Nazırı Süleyman Elbüstani, Posta ve Telgraf Nazırı Oskan Efendi, Nafia Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşa ve Maliye Nazırı Cavid Bey’ler savaşa karşı çıkararak istifa ettikleri halde, Sadrazam Said Halim Paşa, Şeyhülislam ve Evkaf Nazırı Mustafa Hayri Efendi, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Adliye Nazırı İbrahim Bey ve Maarif Nazırı Şükrü Bey’ler savaşın gerekli olduğu konusunda ısrar etmişler, konu ile ilgili bir tutanak tutarak Padişaha sunmuşlardır.⁹⁰ Böylece, kabinenin kararının ardından Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, savaşı meşru kılan meşhur Cihad-ı Ekber fetvasını vermiştir.⁹¹

21 Milyon nüfuslu Osmanlı Devletini I. Dünya Savaşına sokan ve 14 Mart 1914 tarihinde Ali Haydar Efendi tarafından Fatih Cami Avlusunda okunan ve beş bölümü ihtiva eden fetva şu şekildedir;

“Bu mesele hakkında Hanefi İmamlarının cevabı nasıldır ki; İslamiyet aleyhine düşmanların hücumu vaki olduğunda ve İslam memleketlerinin gaspı ve yağması ve Müslüman nüfusun esir edilmeleri tahakkuk ettiğinde, İslam’ın Padişahı Hazretleri umumi seferberlik ilan etmek suretiyle, cihat emretmiş olduğunda **انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ** ‘İnfiru hifafen ve sikalen ve

⁹⁰ Cemal Paşa, **Hatıralar**, Çev. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, Şefik Mat., Mayıs 2001, s. 161-162.

⁹¹ İpşirli, “**Mustafa Hayri Efendi**”, s. 63.

cahidu biemvaliküm ve enfüsiküm fi sebilillah'⁹² (Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin.) Ayeti Celile'sinin yüksek hükümleri gereğince bütün Müslümanlar üzerine cihat farz olup, genç ve ihtiyar, piyade ve süvari olarak her taraftaki Müslümanların malen ve bedenen cihada koşmaları farz-ı ayın olur mu? Beyan buyrula?

El Cevap: **Olur.**

Allahü Teala daha iyi bilir. Ketebehu el-fakir ileyhi Teala

Hayri bin Avni el-Ürgübi Ufiye anhu.

Bu surette bu gün Hilafeti İslamiye makamı ve onun himayesindeki memleketlere harp gemileri ve kara askerleri ile hücum etmek suretiyle, Hilafeti İslamiye'ye düşmanlık ve Allah korusun İslamiyet'in yüksek nurunun söndürülmesi ve yok edilmesine gayret ettikleri anlaşılın Rusya ve İngiltere ve Fransa ile onlara yardım eden hükümetlerin idareleri altında bulunan bütün Müslümanların da, adı geçen hükümetlerin aleyhine cihat ilan ederek bilfiil savaşa koşmaları farz olur mu? Beyan buyrula?

El Cevap: **Olur.**

Allahü Teala daha iyi bilir. Ketebehu el-fakir ileyhi Teâla

Hayri bin Avni el-Ürgübi Ufiye anhu.

Bu surette maksadın hâsıl olması bütün Müslümanların cihada koşmalarına bağlı iken, bazıları Allahü teala korusun muhalefet etseler, muhalefetleri, büyük günah, ilahi gazap ve şeni bir kötülük karşılığı cezaya müstahak olurlar mı? Beyan buyrula?

El Cevab: **Olur.**

Allahü Teala daha iyi bilir. Ketebehu el-fakir ileyhi Teâla

Hayri bin Avni el-Ürgübi Ufiye anhu.

Bu surette İslami Hükümet ile savaşan adı geçen hükümetlerdeki Müslüman halkın, kendilerinin öldürülmeleri, bütün ailelerinin mahvedilmeleri, yakılmaları suretiyle mecbur edilseler bile, İslami hükümetin askerleri ile savaşmaları şeran kati

⁹² Kur'an-ı Kerim, ix. 41.

bir şekilde haram olup, katil olmaları ile cehennem ateşine müstahak olurlar mı? Beyan buyrula?

El Cevap: **Olur.**

Allahü Teâlâ daha iyi bilir. Ketebehu el-fakir ileyhi Teala Hayri bin Avni el-Ürgübi Ufiye anhu.

Bu surette mevcut savaşta İngiltere ve Fransa ve Rusya ve Sırbıye ve Karadağ Hükümetleriyle bunlara yardım edenlerin idareleri altında bulunan Müslümanların, İslami Hükümet'e yardımcı olan Almanya ve Avusturya aleyhine savaşmaları, Hilafeti İslamiye'nin zararına sebep olacağından büyük bir günah olmakla, feci bir azaba müstahak olurlar mı? Beyan Buyrula?

El Cevap: **Olur.**

Allahü Teala daha iyi bilir. Ketebehu el-fakir ileyhi Teala Hayri bin Avni el-Ürgübi Ufiye anhu.⁹³

Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi vermiş olduğu bu fetvayı Tevbe Suresi 41. Ayete dayandırmış ve şu beş temel esas üzerine oturtmuştur;

1. Padişahın Cihat emrine herkesin katılmasının farz olduğu,
2. İslam Hilafetini ortadan kaldırmak isteyen İngiltere, Fransa ve Rusya idaresinde bulunan bütün Müslümanların, bu devletlerin aleyhine birleşmesinin şart olduğu,
3. Bu fetvaya rağmen cihada katılmayacak olanların ağır cezalara çarptırılacakları,
4. İslam (Osmanlı) Askerini öldüren yukardaki devletlerin tebaası Müslüman askerlerin büyük günaha girecekleri,
5. İngiltere, Fransa, Rusya, Sırp, Karadağ Hükümetleri idaresinde bulunan Müslümanların, İslam Ddevletine yardımcı olan Almanya ve Avusturya aleyhine harp etmelerinin Osmanlının zararına olacağı ve bu yüzden büyük günaha gireceği şeklindedir.⁹⁴

Bu cihat fetvası İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan ve Karadağ Devletleriyle müttefiklerinin hâkimiyet ve esaretleri altında bulunan Müslümanları onlara karşı

⁹³ İlmiye Salnamesi, s. 640; Altınsu, a.g.e., 245-246; <https://www.ekremsama.com/index.php? 17> Ağustos 2010. (Çevrimiçi).

⁹⁴ İlmiye Salnamesi, s. 640 ;İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", s.63; Uzun a.g.e., 383.

ayaklandırmak ve bu devletlerin Müslüman tebaalarından toplayacakları askerlerin Osmanlı ve Müttefikleri olan Almanya ve Avusturya'ya karşı savaşmalarını engellemek için neşredilmiştir.⁹⁵ Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin verdiği fetvaya bu açıdan bakarsak, o sadece Osmanlı Devletinin siyasetine karışmakla kalmamış, bu fetvasıyla bütün İslam Dünyasını hedef almıştır. Bu husus Osmanlı Şeyhülislamlık Müessesesinin bütün İslam Âlemini kapsayan yetkisini göstermektedir.⁹⁶

Ayrıca Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi İstanbul'da yabancı basına verdiği demeçte, I. Dünya savaşı hakkındaki görüşlerini, ilan edilen Cihad-ı Ekber'in boyutlarını ve mahiyetini eski dönemlerdeki haclı seferleri ile mukayese ederek açıklamıştır.⁹⁷

Fakat verilen bu cihat fetvası, başta İttihat ve Terakki Muhafızları olmak üzere bazı çevrelerce eleştirilmiştir. Bu eleştiri yapanlar, devletin tebaası olan Müslümanlar hakkında herhangi bir çalışma yapılmadan, bu insanların Hilafet Makamı tarafından silahlandırılmadan, Almanya ve Avusturya Devletlerinin Hristiyan devletler olduğunu ileri sürerek bu fetvanın İslam tarihinde eşi benzeri görülmemiş garip bir fetva olduğunu savunmuşlardır.⁹⁸ Hâlbuki Kur'an-ı Kerim Yahudiler ve Hristiyanlarla herhangi bir anlaşma yapılmasını yasaklamaktadır.⁹⁹ Verilen bu fetvada Almanya ve Avusturya Müslümanların yardımcıları olarak gösterilmekte, onlara karşı herhangi bir savaşın yapılması halinde savaşı yapanların büyük günah işlemiş olacağı söylenmektedir. Bu durum ise Kur'an-ı Kerim Maide Suresi 51. ayette şu şekilde yasaklanmıştır;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا

يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları veli edinmeyin.

Onlar birbirlerinin velileridir. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o da onlardandır. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez. (Mâide-51) dolayısıyla bu ayeti delil alanlar açısından bu fetvanın oldukça tartışmalı olduğu söylenebilir.

Ayrıca, Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin bu fetvayı verirken İttihat ve Terakki çıkarlarına göre hareket ettiği, o cemiyetin politikalarını benimsediği için, hem İslam dünyasının hem de İngilizlerin hedefi haline gelmiştir. Hatta bu fetvanın

⁹⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, IX c., Ankara, TTK. Basımevi, 2011, c. IX, s. 402.

⁹⁶ Kramers, **a.g.e.**, s. 488.

⁹⁷ İpşirli, "**Mustafa Hayri Efendi**", s. 63.

⁹⁸ Danişmend, **a.g.e.**, 419; Uca, **a.g.e.**, 156.

⁹⁹ **Kur'an-ı Kerim**, v. 51.

Almanya'nın çıkarları için verildiği, kıymetli ve görkemli İngiltere İmparatorluğunun egemenlik ve koruması altında üç yüz elli milyon Müslümanın mutlu olarak yaşadığı, Şeyhülislam'ın bu mutluluğu bozduğu, Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin katledilmesinin vacip olduğu, Talat ve Enver Paşa'larla birlikte onun imparatorluğu gereksiz yere hatta Almanya'dan rüşvet alarak savaşa soktuğu yazılıp çizilmiştir.¹⁰⁰ Kendisinden sonra Meşihat makamına oturan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi de verilen bu fetvanın usul ve kaide açısından hatalı olduğunu belirterek ciddi eleştiriler getirmiştir.¹⁰¹

Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin mevcut kabinede birçok bakandan kudretli olduğu, İttihat ve Terakki üyelerinin bazıları onun bu nüfuzundan faydalanmak istedikleri, devlet umurunu bildiği, ilim irfan sahibi olduğu, şeyhülislam olmadan önce birçok bakanlığa nezaret ettiği, birçoğuna da vekâlet ettiği, Şeyhülislamlıkla birlikte Evkaf Nezaretini yürüttüğü bir hakikattir.

Ancak Osmanlı Devletinin ve bütün Müslümanların kaderini belirleyecek böylesine önemli konuda tek sorumlu ve tek karar verme makamında onu göstererek adeta günah keçisi ilan etmek kanaatimizce Mustafa Hayri Efendi'ye haksızlık yapmaktır. Mustafa Hayri Efendi, savaşın gerekli olduğunda ısrarcı olmuş, ancak meşhur fetvasını kabinenin kararından sonra vermiştir. Ayrıca bazı iddialar Osmanlı Devletinin I. Dünya savaşına girmesiyle ilgili Almanlarla yapılmış olan mutabakatın Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi ve bazı bakanlardan gizlendiği, mutabakat imzalandıktan sonra malumat sahibi oldukları şeklindedir.¹⁰²

2.6. Sultan Mehmet Reşad'a Gazilik Ünvanı Fetvası

Mustafa Hayri Efendi ayrıca, bu seferi Hattı Humayun'da düşmanlarla Allah yolunda savaştıkları için Sultan Mehmed Reşad Hazretlerinin gazi olduğuna dair bir fetva da yayınlamıştır.

Bu mesele hakkında Hanefi İmamlarının görüşü nasıldır ki; Allahü Teala daim etsin Kulların Rabbinin Resulünün Halifesi, Beşinci Mehmed Reşad Han Efendimiz Hazretlerinin, bizzat teçhiz ederek, bu defa şeriat hükümlerine göre gerçekleşen seferi humayunları ile gönderdikleri Müslüman askerleri -Allah

¹⁰⁰ Uca, a.g.e., 157.

¹⁰¹ Albayrak a.g.e., 251-252.

¹⁰² Uca, a.g.e., 155.

onların yardımcısı olsun- din ve milletimize düşman olan milletler ile Allah yolunda cihat etmek halis niyetiyle savaşmaları ve vuruşmaları sebebiyle ‘Men cehheze...’ hadisi şerifinin yüksek manası gereği sözü geçen Halife Efendimiz Hazretlerinin ‘‘Gazi’’ oldukları şeran gerçekleşmiş olmak suretiyle, bütün işlerde ve bütün yerlerde minberlerde ve hususi olarak hutbelerde ‘Gazi’ unvanıyla, halifemizin isminin vasıflandırılması ve okunması meşru ve güzel olur mu? Beyan buyrula.

El Cevab: **Olur.**

Sultan Mehmed Reşad ise daha sonra bu unvanını kullanmıştır.¹⁰³

MEŞİHAT VE EVKAF NEZARETİ ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.7. Meşihat Alanında Yapılan Çalışmalar

Mustafa Hayri Efendi, hem Evkaf Nezareti hem de Meş’ihat Makamı görevlerinde önemli ve köklü hizmetler yapmıştır. Medreselere modern bilimin girmesi işi, ilk olarak onun Şeyhülislamlığı döneminde ele alınmıştır. O, önce Vakıf Nazırlığına, daha sonra da buna ek olarak Şeyhülislamlığa getirilmesi üzerine medreseler üzerinde önemli düzenlemeler yapmıştır. Medreseleri çağın üniversiteleri haline getirmek için ciddi girişimlerde bulunmuştur.¹⁰⁴

Bu icraatlarını, medrese-mektep programlarının ve vakıfların ıslahı şeklinde başlıca iki ana maddede toplamak mümkündür. Medreselerde yaptığı icraata Teşkilat-ı Hayriyye denmiş, Medrese ıslahatının ilk olarak İstanbul’dan başlaması uygun görülmüş ve İstanbul Medreseleri bir heyet tarafından dört yıl boyunca tek tek dolaşılarak çeşitli açılardan durumları tahkik edilmiş ve sıhhi açıdan kullanılabilir olanlar, barınmaya elverişli olanlar ve harap olanlar tespit edilmiştir. Bu araştırmaya göre deftere kayıtlı 184 medreseden seksen yedisi kadroya alınırken doksan yedisi kadro dışı bırakılmıştır. Daha sonra bazı düzenlemelerle önceden kadro dışı bırakılan bazı medreseler tekrar kadroya alınmıştır. Medresetü’l Vaizin, Medresetü’l-Tattatin ve Medresetü’l-Kudat adıyla yeni medreseler kurulmuştur. Fiziki çalışmalarla birlikte ders programları üzerinde de durulmuş, dini derslerin yanında sosyal ve

¹⁰³ İmiye Salnamesi, s. 641.

¹⁰⁴ Uca, a.g.e., 162

teknik dersler artırılmış, okul sürelerinde de yeni düzenlemeler yapılmıştır.¹⁰⁵ Aynı zamanda dini bilgilerin öğretilmesi için gerekli modern metotlara dayanarak eğitim yapılmasına gayret gösterilmiş ve dini bilgiler arasında pozitif bilimlerin de detaylı ve programlı olarak öğretilmesini sağlamış olan Darü'l Hilâfeti'l Aliyye Medresesi kurulmuştur.¹⁰⁶

Mustafa Hayri Efendi'nin bu dönemde medreseler üzerinde yaptığı düzenlemelerin amacı kudretli, bilgili ve müspet ilimlerde söz sahibi, alanında uzman müderrisler yetiştirmektir. Bu medreselerden icazet alan bir talebe müderris unvanını kazanmış ve İstanbul Ruûsu almıştır. Bu medreselerde okuyan talebelerin dini ilimlerin yanı sıra müspet ilimlerle de tanışmaları temin edilmiş, yabancı diller de okutulmak suretiyle Fransızca, Almanca ya da İngilizce ve Rusça dillerinden birini tercih etmeleri sağlanmıştır. Ayrıca her gün beden eğitimi dersi yapma zorunluluğu getirilmiştir.¹⁰⁷

Darü'l Hilâfeti'l Aliyye Medresesi ve diğer kurulan Medreseler, medrese ıslahatında olumlu bir adım olmasına rağmen, bu medreselerin kuruluş yılında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşına girmesi, bu medreselerin eleman yetiştirmesi açısından büyük talihsizlik olmuş, dört yıl süren savaş burada ilim tahsil edecek talebe teminini güçleştirmiş ve nihayetinde bu medreselerden beklenen netice alınamamıştır.¹⁰⁸ Medreselerin ilgasıyla beraber Mustafa Hayri Efendi'nin kurmuş olduğu müesseseler kapanmıştır.¹⁰⁹

Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, Meşihat makamında iken Fetvahânenin Hey'et-i İftâiyyesi Hakkındaki Nizamnâme'de fetva odasının "Te'lîf-i Mesâil" ve "Taharrî-i Mesâil" adıyla iki şubeye ayrıldığı, Te'lîf-i Mesâil şubesinin fıkıh ve fetva kitaplarında bulunan meseleleri seçeceği, Meşihat makamı tarafından belirlenen konular hakkında dört mezhebe ait bütün fıkıh kitaplarındaki bilgileri toplayacağı, basma veya yazma fıkıh ve fetva kitaplarından büyük bir fetva mecmuası tertip edeceği, bu arada Hanefî mezhebinde müftâbih olmayan bir görüşü zamanın maslahatlarına uygunluğundan dolayı tercih etmesi veya aynı gerekçe ile diğer üç

¹⁰⁵ İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", s. 63; S. Mübahat Kütükoğlu, "Darü'l Hiafeti'l Aliyye Medresesi", Dia., XLIV c, İstanbul, İsam Yay., 1993, c.8. s. 507.

¹⁰⁶ Altınsu, a.g.e., 245; İpşirli "Mustafa Hayri Efendi", s. 63; Uca, a.g.e., 163; Kütükoğlu, a.g.e., 508.

¹⁰⁷ Kütükoğlu, a.g.e., 508; Uca, a.g.e., 163; Uzunçarşılı, a.g.e., 267.

¹⁰⁸ Kütükoğlu, a.g.e., 508.

¹⁰⁹ Uca, a.g.e.,163; Uzunçarşılı, a.g.e., 263.

mezhep imamına ait bir görüşü uygun görmesi halinde bu konuyla ilgili gerekçeli bir mazbata hazırlayarak fetva emanetine vermesi ve mazbatanın içerdiği görüşün fetva makamının da “bittasvîb arzı üzerine irâde-i seniyyeye ulaştıktan sonra” fetvaya esas olacağı belirtilmiştir. Taharrî-i Mesâil şubesinin fetvanın cevabını hazırlayacağı, şeyhülislâmın tasdikinden sonra fetvayı özel defterine kaydedeceği ifade edilmiştir. Ayrıca yaptıkları çalışmaların sonuçlarını Te’lif-i Mesâil şubesinin üç ayda bir, Taharrî-i Mesâil şubesinin ise her ay sonunda fetva emanetine sunmaları ve fetva emanetinin de durumu meşihat makamına bildirmesi istenmiştir.¹¹⁰ Daha çok ilmî hedeflerin ön planda tutulduğu bu nizamnâmede özellikle te’lif-i mesâil şubesine verilen görevler itibariyle bu şubenin bir araştırma enstitüsü şeklinde planlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu nizamnâme, başlangıcından beri sıkı bir şekilde Hanefî Mezhebindeki fetvaya esas görüşleri esas alan Osmanlı Devleti’nde zamanın ihtiyaçlarını dikkate alarak Hanefî Mezhebindeki diğer görüşlerden veya diğer üç mezhep imamının içtihatlarından faydalanma kapısını aralayan düzenlemelerden biri olması bakımından da dikkat çekicidir.¹¹¹

Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi’nin meşihâtı devrinde fetvahânedeki dönemin içtimaî ve iktisadî şartları da dikkate alınarak ve diğer mezheplerin görüşlerinden de istifade edilerek kocanın gaipliği ve (cinsi) hastalığı sebebiyle kadına boşanma hakkı veren iki fetva hazırlanmış, bu fetvalar Mustafa Hayri Efendi’nin re’sen arzı ile irâde-i seniyyeye iktiran ederek kanunlaştırılmıştır.¹¹² Bu irâde-i seniyyeler, h. 8 Muharrem 1336 (24 Ekim 1917) tarihli Hukûk-ı Âile Kararnâmesi’nin 122. ve 126. maddelerine esas teşkil ettiği için Mustafa Hayri Efendi’nin geniş görüşlülüğü Osmanlı Hukuk Tarihi bakımından önemli bir gelişmeye sebep olmuştur. Ancak, Mustafa Hayri Efendi’nin bu ve benzeri bazı konularda padişaha re’sen arz ile irade alması, hükümetteki bazı kimseler tarafından yasama meclislerinin görev alanlarına bir tecavüz olarak değerlendirilmiş, kabine mensubu arkadaşları ile mensubu bulunduğu İttihat ve Terakkî Cemiyeti’nde itirazların ve dedikoduların çıkmasına yol açmıştır.¹¹³

2.8. Evkaf Nezareti Alanında Yapılan Çalışmalar

¹¹⁰ **Cerîde-i İlmîyye**, c. 1, sy. 4, 1332 (1914), s. 155-157; *Düstur*, II. Tertip, Dersaadet, 1332, TBMM Kütüphanesi, c. VI, s. 948; Ferhat Koca, “**Fetvahane**”, *Dia.*, XLIV c., İstanbul, İsam Yay., 1993 c. XII, s. 499.

¹¹¹ İpşirli, “**Mustafa Hayri Efendi**”, s. 63; Koca, **Fetvahane**, a.g.e., s. 499; Sucu, a.g.e., 107.

¹¹² **Cerîde-i İlmîyye**, c. II, s. 20, 1334 (1916), s. 253.

¹¹³ İpşirli, “**Mustafa Hayri Efendi**”, s. 64.

Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, Evkaf Nazırlığı zamanında da önemli gelişmelere ve ıslahatlara imza atmıştır. Evkaf Mektebinin kurulması ile vakıf muamelelerinin düzene koyulması ve hızlandırılması, imaretlerin ıslah edilmesi, vakıf kiralarnn artırılması, Tevcih'i Cihat Nizamnamesi ile "cihetlerin uygun verilmesi, Evkaf'ı İslamiyye Müzesi ve Evkaf'ı İslamiyye Matbaasının kurulması, kendine has mimarilerle büyük vakıf hanlarının kurulması, Gureba Hastanesinin yeni imkan ve binalarına kavuşturulması, Vakıf kütüphanelerinin tamiri, Fatih Camii'ne elektrik tesisatı döşemesi vb. icraatlar onun döneminde gerçekleşmiş önemli gelişmelerdir. Ayrıca, tecrübeli bazı devlet adamlarının vakıfların ıslah edilmesi ve geleceği konusunda yazılı ve sözlü olarak görüşleri alınmış, bu sahada yapılacak ıslahatlar bu görüşler ışığında daha sağlam temeller üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Ancak Osmanlı Devletinin savaş halinde bulunması nedeniyle oluşan olumsuz şartlar ve idari kadroların kifayetsizliği gibi nedenlerden dolayı bu ıslahat teşebbüslerinden arzu edilen neticeler elde edilememiştir.¹¹⁴ Bu nedenden dolayı onun vakıfları düzeltmek, ıslah etmek ve yenilerini kurmak için yapmış olduğu çalışmalar, boş yere yapılmış uğraşlar olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁵

Sadrazam Said Paşa tarafından Avrupa Sarayları örnek alınarak kurulan "Hanedan Komisyonu"nın Mustafa Hayri Efendi de asli üyesi olmuş, bu komisyon hanedan üyelerinin doğum, ölüm ve evlenme gibi özel durumlarında yapılacak işler konusunda bir nizamname hazırlamış, Mustafa Hayri Efendi de zaman zaman bu konular vesilesi ile Padişahın huzuruna çıkmıştır.¹¹⁶

2.9. Mustafa Hayri Efendi'nin Şeyhülislamlıktan İstifa Etmesi

I. Dünya Savaşı sırasında Sultan Beşinci Mehmed Reşad'a, rahatsızlığından dolayı ameliyat yapıldığı esnada, Bakanlar Yıldız Sarayı Çit Köşkünde beklemekte iken Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi ile Enver Paşa arasında tartışma çıkmış, Enver Paşa, Meşihat makamının kazai işlerle iştigalden sarf-ı nazar ederek İslamiyet'i i'la edecek hususlara hasr-ı eşgal eylesininin daha faydalı olacağını söylemesi üzerine Hayri Efendi'nin canı sıkılmış, bunun üzerine "Bu fikir hep Türkçülerin eser-i ilkaâtıdır (zararlı sataşmalar)" diye Enver Paşa'ya gücenerek

¹¹⁴ İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", s. 63; Sucu, a.g.e., 107.

¹¹⁵ Meydan Larrousse; III c., İstanbul, Meydan Yay., 1990 c.V, s. 727.

¹¹⁶ Türkgeldi, a.g.e., 121.

mukabelede bulunmuştur.¹¹⁷ Bu da bize göstermektedir ki, Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi ile İttihatçılar arasında soğuk rüzgârların estiği, artık anlaşma ve aynı noktada buluşma imkânı kalmadığı ve istifaya giden yolda taşların döşendiği şeklindedir.

16 Mart 1914 tarihinde Meşihat Makamına atanan Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, 6 Mayıs 1916 tarihinde Cumartesi günü 2 yıl, 1 ay, 21 gün süren Şeyhülislamlık görevinden değişik sebeplerden dolayı istifa etmiştir.¹¹⁸ İstifasının kabulünden bir gün önce Sultan Reşad ile birlikte Eyüp'te Cuma Namazı kılmıştır. Onun bu davranışı istifadan vazgeçtiği şeklinde yorumlanmışsa da o, istifadan vazgeçmediğini, Halife Hazretleri ile son bir kez namaz kılmak için buraya geldiğini söylemiştir.

Görevinden istifa etmesinin birçok gerekçesi bulunmakla birlikte, o sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifa etmiştir.¹¹⁹

Ancak, Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin daha sonra atanacağı Bakanlık görevlerini de göz önünde bulundurursak, sağlık durumunu gerekçe göstererek istifa etmesi hakikat ile pek bağdaşmamaktadır. Zira istifasının gerçek sebebi İttihat ve Terakki Fırkasının yaptığı birtakım uygulamalardan duyduğu rahatsızlık ve Talat ile Cemal Paşa'lar ile eskiden beri aralarında olan ihtilaflardır.

Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin Meşihat Makamından ayrılması ile ilgili şüphesiz birçok sebep ve iddia vardır. Bu sebepler ve iddialar şu şekilde sıralanabilir;

Mustafa Hayri Efendi, ittihatçı olmasına rağmen, çoğu zaman ittihatçılarla da anlaşamayan dürüst, karakterli ve mülayim bir kişi olarak tanınmış,¹²⁰ İttihat ve Terakki Cemiyeti erkânı arasında bulunarak önemli ve aktif roller üstlendiğinden lehine ve de aleyhine birçok şey söylenmiştir. Bununla birlikte, güzel ahlaklı, mütevazi, çalışkan, verimli, vatanperver, ve hamiyetli olduğu hemen hemen onu tanıyan herkes tarafından kabul edilen bir gerçek olmuştur. Nitekim kendini yakından tanıma fırsatı bulan Mâbeyn Başkâtibi Halid Ziya Uşaklıgil hatıralarında, âyanlığa tayini yüzünden uğradığı itirazlardan bahsederken, istişare etmek üzere

¹¹⁷ Türkgeldi, **a.g.e.**, 122.

¹¹⁸ Danişmend, **a.g.e.**, 559.

¹¹⁹ Türkgeldi, **a.g.e.**, 122.

¹²⁰ Uca, **a.g.e.**, 163.

hatırına ilk gelen şahsın Mustafa Hayri Efendi olduğunu kaydettikten sonra, onun hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir. ‘‘Onun ahlakının salâbetine ve muhakemesin rezânetine (ağırbaşlılık, vakarlık, ciddilik) birçok ahvalde şahit oldum. Az söyler, daima uzun düşünür, harekete geçmek için acele etmez, fakat faaliyete geçince ağır yürüyor zannedilmesine rağmen çok iş çıkarır, pek vakur bir zât idi. Onunla pek anlaşmış birbirimizi çok sevmiştik.¹²¹

Yine Mâbeyn Başkâtiplerinden olan ve Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi’nin yakın arkadaşı olan ve istifasından vazgeçmesi için kendisine ricacı olarak gönderilen Ali Fuad Bey, Mustafa Hayri Efendi’ye hem Meşîhat makamından hem de Evkaf Nezaretinden istifa gerekçesini sormuş, kendisine istifasını iade etmek istemiş, Mustafa Hayri Efendi istifasının gerekçesini söylemek istemese de, Ali Fuad Bey’in ısrarla sorması neticesinde; ‘‘Geçen gün Enver Paşa’nın yalısının arkasındaki köşkte vermiş olduğu ziyafette siz de vardınız. Gördünüz o masraflar, o ihtişamlar neyle oluyor? Ben artık onlarla birlikte bulunamam’’ deyince Ali Fuad Bey istifa mektubunu geri almıştır.¹²²

Harbi Umumi’de ordu ve millet varlık yokluk mücadelesi verip aklıktan kırılırken, işte böyle bir debdebe ve tantana içinde zevk ve safa süren İttihat ve Terakki Cemiyeti büyüklerinin mirasyedilikleri, netice itibariyle kendi cemiyetlerine mensup Şeyhülislamı bile çileden çıkarmış, istifadan başka seçenek bırakmamış ve bu hadiseden sonra Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, bir daha Şeyhülislamlık vazifesini kabul etmemiştir.¹²³ Zira Mustafa Hayri Efendi, bu hadiseyle kuruluşundan beri içinde yer aldığı İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden ayrılmış oluyordu. Bahsedildiğine göre Mustafa Hayri Efendi, israftan kaçınan, devleti zarara uğratmaktan hoşlanmayan, dürüst bir devlet adamı olduğu portresi çizmiştir.¹²⁴

Tarihi bilgi ve belgelerden elde edilen kayıtlara göre Mustafa Hayri Efendi’nin İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarıyla arasının açılma nedeninin sadece bu olmadığı görülür. Zira İttihat ve Terakki iktidarının uygulamalarını tatbik etmek üzere Şeyhülislamlık Makamına oturtulan Mustafa Hayri Efendi, çoğu zaman bu cemiyetin isteklerine uygun olarak hareket etmemiş, yaptığı işlerde, verdiği kararlarda doğru bildiği şekilde davranmış ve adaletli uygulamalar yapmıştır. Bu

¹²¹ Pakalın, **a.g.e.**, 23; Sucu, **a.g.e.**, 108.

¹²² Türkgeldi, **a.g.e.**, 122.

¹²³ Danışmend, **a.g.e.**, 161-162.

¹²⁴ Uzun, **a.g.e.**, 385.

durum, büyük umut ve beklentilerle kendisini Meşihat Makamına getiren İttihat ve Terakki Cemiyetinde büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu hayal kırıklığı ve beklentilerin boşa çıkması neticesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, Şeyhülislamın yetkilerini kısıtlama, kendisine bağlı bazı kurumları başka mercilere kaydırma ve istifaya zorlama gibi icraatlar yapmışlardır.

Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi bilindiği üzere medreseli olmakla beraber, daha Meşrûtiyet öncesinde başındaki sarığı atarak ilmiye kökeni ile bağlarını koparmış ve yıllarca Nizâmiye Mahkemelerinde hâkimlik ve savcılık görevlerinde bulunmuştur. Bu yüzden onun meşihate atanması, özellikle İttihat ve Terakki içerisindeki batıcı kesimi oldukça ümitlendirmiştir. Bunların çoğu, yeni Şeyhülislâmın elbisesi ve fesini muhafaza ederek Meşihat Makamına oturacağını sanmışlardır. Oysa Bâb-ı Âlî Caddesi'nden geçen Şeyhülislâmlık alayında arabadaki şahsın sarıklı ve Şeyhülislâmların tören üniforması olan “Ferve-i Beyzâ”yı giymiş olduğu görülünce ümitleri boşa çıkmış ve Mustafa Hayri Efendi'nin geleneğe bağlı kalacağı, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının isteğine göre hareket etmeyeceği anlaşılmıştır.¹²⁵

Mustafa Hayri Efendi, sadece geleneğe bağlı kalmakla yetinmeyerek Şeyhülislâmların fikhî meselelerdeki görüşlerini res'en padişaha arz ederek iradesini alma gibi eski bir geleneği de canlandırmıştır. Onun bu davranışı yasama meclislerinin yetkisine müdahale şeklinde algılanarak fırka ve kabinedeki arkadaşlarının itirazlarına yol açmıştır. Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin istifası ile ilgili olan, kendisinden şer'iyye mahkemelerini Adliye Nezâreti'ne devretmesi istendiğinde Enver Paşa ile tartışmaya girmiş ve meselenin ciddileşmesi üzerine de Adliye Nazırı Halil Bey'e bu işin kendisinin Şeyhülislâmlığı döneminde olmasını istemediğini söyleyerek istifa etmiş olmasıdır.¹²⁶

2.10. Mustafa Hayri Efendi'nin Şeyhülislâmlık Sonrası Yaptığı Faaliyetler

¹²⁵ Ahmet Şamil Gürer, “İttihat ve Terakki'nin Bir “Fırka Şeyhülislâmı” Arayışı ve Musa Kazım Efendi'nin Şeyhülislâmlığa Getirilmesi”, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkishor Turkic, Volume 5/4, 2010, s. 1196.

¹²⁶ Gürer, a.g.e., 1196.

Mustafa Hayri Efendi, Sadrazam Halim Paşa'nın istifası üzerine kurulan Talat Paşa kabinesine girmemiştir.¹²⁷ Onun Meşihat'ten ayrılmasıyla Evkaf Nezareti, Meşihat Makamından ayrılmış ve Şu'rayı Devlet Reisi İbrahim Bey, Evkaf Nezaretine vekâleten atanmıştır. Sultan Reşad ise Mustafa Hayri Efendi'yi âyan üyesi seçerek bu konudaki Padişah iradesini sadrazamlığa göndermiştir. Ancak Sadrazam ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa bu iradeyi bir müddet işleme almayarak durdurmuş, altı ay sonra âyan üyeliği görevine başlayabilmiştir. Talat Bey buna gerekçe olarak saraya gelmiş ve "Hayri Efendi'nin âyanlığa tayinini tebliğ etmişsiniz. Bizce âyanlığın ehemmiyeti olduğundan ba'dema bize malumat vermeden tebliğ etmeyiniz. İki üç ay tecrübe edelim. Hayri Efendinin bize karşı ne vaziyet alacağını görelim, ondan sonra yaparız. Hem kendisinin beş yüz lira parası olduğundan birkaç ay onunla idare eder." diyerek ona karşı tavrını açıkça göstermiştir. Bu atamanın geciktirilmesinde Medreselerin ıslahına karşı çıkan ve bu konuda sık sık karşı karşıya geldiği Maarif Nazırı Şükrü Bey'in etkisi olduğu iddia edilmektedir.¹²⁸

Kendisine Maarif Nazırı Şükrü Bey'in ıslah çalışmaları ile ilgili muhalefeti sorulduğunda; "Ben Onu Cenabı Hakka havale eyledim." demekten kendini alamamıştır. Bütün bunlara rağmen Talat Paşa, 4 Şubat 1917 tarihinde sadarete atanmış, aynı gün hükümet kurmuş, kurduğu hükümette Mustafa Hayri Efendi'yi Şeyhülislamlık ve Evkaf Nezaretine vekâleten atamış, ancak Mustafa Hayri Efendi bu görevi kabul etmeyince yerine Musa Kazım Efendi'yi atamıştır.¹²⁹

Talat Paşa, sadrazamlıktan istifa ettiği vakit yeni kurulacak hükümette Mustafa Hayri Efendi'nin bulunmasını önermiş, İstanbul'da kurulmaya çalışılan hükümet çalışmalarında tıkanma yaşanınca bir öneri de Mustafa Kemal'den gelmiş ve cepheden Sultan Vahdettin'e 11-13 Ekim 1918 tarihli olduğu tahmin edilen bir mektup yazmıştır. Mektupta özetle birlik içinde bulunulması gerektiği, acilen hükümet kurulması gerektiği, kurulacak hükümette, kendisinin ve Mustafa Hayri Efendi'nin de yer alması gerektiğini belirtmiştir. Mektupta belirtildiği gibi Mustafa Kemal kurulan kabinede yer almamış, ancak Mustafa Hayri Efendi dâhil olmak üzere

¹²⁷ Türkgeldi, **a.g.e.**, 127.

¹²⁸ Türkgeldi, **A.e.**, 123; Uca, **a.g.e.**, 166; Uzun, **a.g.e.**, 386.

¹²⁹ Türkgeldi, **a.g.e.**, 123, 127-128.

zikrettiği birçok isim kabinede yer almıştır. Bu da her ne kadar Mustafa Kemal kabineye girmese bile fikirlerinin kabineye girdiğini göstermektedir.¹³⁰

Mustafa Hayri Efendi, devlet adamlığının son dönemlerine doğru Sultan Vahdeddin'in saltanatında 14 Ekim 1918 tarihinde kurulan Ahmet İzzet Paşa'nın kurduğu Mütareke Kabinesinde Adliye Nezareti görevine getirilmiştir.¹³¹ Böylece 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan ve Osmanlı Devletini yok olmakla karşı karşıya getiren Mondros Mütarekesi'ni imzalayan kabinede yer almıştır. İzzet Paşa, Fetva Emini sâbıkı Gürcü Haydar Efendi ile Adliye Müsteşarı esbâkı sudûrdan Şükrü Efendi'ye Şeyhülislamlık teklif etmiş, bu zatlar kabul etmeyince başka da münasip Şeyhülislam bulunamayınca Sultanın huzuruna çıkarak, "Adliye Nezaretine nasıl olsa birisi bulunur yine Hayri Efendi'yi Meşihata tayin buyursanız." dediğimde, Sultan Vahdeddin cevaben, "Vaktiyle onunla aramızda bir macera oldu. Ben sevmediğim adamı karşımda görmek istemem ama Adliye Nezaretine nasıl getiriyorsunuz dersiniz, Adliye Nazırı benim vekilim değil, Sadrazam'ın vekilidir. Ona karışmam" dedi.¹³² Böylece Mustafa Hayri Efendi'nin bir önceki kabinede kendisinin istemediği Şeyhülislamlığını, bu defa Sultan Vahdeddin kabul etmemiştir.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerinden Talat, Enver ve Cemal Paşa'lar, yaşanan hezimetten sorumlu tutuldukları için bir gece gizlice deniz yoluyla İstanbul'dan ayrılarak yurt dışına kaçmışlar, bunu müteakiben Sultan Vahdeddin, kabinede İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının görevine son vermek amacıyla Ahmet İzzet Paşa kabinesinde bulunan İttihatçı Mustafa Hayri Efendi, Fethi Efendi ile Cavid Efendi'lerin de kabineden ayrılmalarını istemiştir. Sultan Vahdeddin tarafından İstifası istenen şahıslar, sultanın isteğini yerine getirerek 19 Kasım 1918 tarihinde kabineden istifa etmişlerdir.¹³³ Ancak, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, söz konusu şahısların istifalarını geri almaları için Rauf Bey'i görevlendirmiş, onlar da istifalarının şahsi bir mesele olmadığını, hükümete bir zeval gelmesin diye istifa ettiklerini belirtmişlerdir. Buna rağmen Rauf Bey'in önerisiyle istifalar geri alındıysa

¹³⁰ Uca, **a.g.e.**, 166-167.

¹³¹ İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", s. 63.

¹³² Türkgeldi, **a.g.e.**, 152.

¹³³ Altınsu, **a.g.e.**, 247.

da daha sonra baskılar artıp dayanılmaz bir hal alınca hükümet toptan istifa etmiştir.¹³⁴

Mondros Mütarekesi neticesinde İmzalanan anlaşmaların ardından İngilizler İstanbul'u işgal etmiş ve I. Dünya savaşına girilmesine sebep oldukları gerekçesiyle Mustafa Hayri Efendi ve kabine arkadaşları tutuklanmış, 26 Mayıs 1919 tarihinde birçoğu kabine üyelerinden oluşan ve aralarında Mustafa Hayri Bey'in de bulunduğu heyet Malta'ya sürgün edilmişlerdir. Mustafa Hayri Efendi Malta'da bulunan Salvator Kalesinin rutubetli ortamından etkilenmiş ve kalp rahatsızlığı nüksetmiş, bu durumu Meclisi Ayan Riyasetine ve İngiliz Genel Valiliğine mektup göndererek bildirmiş, şartlarının kötü olduğundan durumlarının düzeltilmesi ve tedavi edilmesi gerektiğinden, ahvalin iç açıcı olmadığından bahsetmiştir.¹³⁵ Netice itibariyle Mustafa Hayri Efendi ile ilgili bir suç unsuru tespit edilememiş ve Mustafa Hayri Efendi, bir buçuk yıldan fazla kaldığı Malta Sürgünü sona ermiş, Roma'ya gelmiş ve burada tedavi olmuştur. Mustafa Hayri Efendi'nin Roma'da bulunduğu sırada Papa kendisini Vatikan'a davet etmiş ve kendisiyle görüşmek istemiş, Papa'nın Anadolu'daki Yunan zulmünü engelleme konusunda bir teşebbüsü olursa kendisiyle görüşmeyi kabul edeceğini belirtmiş, ancak görüşme gerçekleşmemiştir.¹³⁶

Başka bir iddiaya göre, Papa ile Mustafa Hayri Efendi'nin yapacağı görüşmenin Hristiyan âleminin başı ile Müslüman âleminin başı olarak yapılmasını ve bu görüşmenin ancak Osmanlı Devletinin harbe girme sebeplerinin iradesi dışında olduğu, diğer devletlerin buna sebebiyet verdiklerinin Papa'nın bizzat ilan etmesi koşulu ile kabul edebileceğini bildirmiş, Papa da bu şartlar altında kendisiyle herhangi bir görüşme yapmayacağını belirtmesi üzerine görüşme gerçekleşmemiştir.¹³⁷

Mustafa Hayri Efendi, Malta sürgünü ve Roma'daki günlerinden sonra yurda dönmüştür. Yurda dönüş yeri olarak çeşitli iddialar mevcuttur. Bazı kaynaklar Mustafa Hayri Efendi'nin deniz yoluyla İstanbul'a döndüğünü söylerken,¹³⁸ bazı kaynaklar ise Onun İstanbul Hükümetinin uygulamalarından memnun olmadığından İstanbul yerine Anadolu'ya döndüğünü, Ankara'da Mustafa Kemal ile görüştüğünü,

¹³⁴ Uca, **a.g.e.**, 168; Türkgeldi, **a.g.e.**, 158.

¹³⁵ İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", s. 63; Uca, **a.g.e.**, 170.

¹³⁶ İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", s. 63.

¹³⁷ Altınsu, **a.g.e.**, 248; Uca, **a.g.e.**, 172-173.

¹³⁸ İpşirli, "Mustafa Hayri Efendi", s. 63.

I. Türkiye Büyük Millet Meclisinde Ardahan Mebusluğu ve Şer'îye ve Vekâleti teklifi aldığını belirtmiştir. Mustafa Hayri Efendi ise sağlık mazeretini ileri sürerek İttihat ve Terakki mensuplarının emrine girmemek için kendisine teklif edilen görevleri kabul etmediğini yazmıştır.¹³⁹

Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin belgeli mason olduğu,¹⁴⁰ Nakşibendi Şeyhi ile irtibatlı olduğu, İbrani asıllı olduğu bile iddia edilmiştir. Ancak Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık yapmış şahsiyetler Arap, Boşnak, Gürcü, Çerkez ve Arnavut kökenlidir ve bunların arasında İbrani kökenli Şeyhülislam bulunmamaktadır. Mustafa Hayri Efendi'nin İbrani kökenli olduğunu belgeleyen hiçbir ciddi belge bulunmamaktadır.¹⁴¹

2.11. Mustafa Hayri Efendi'nin Vefatı

Mustafa Hayri Efendi, ömrünün geri kalan bölümünü Memleketi Ürgüp'te geçirmiştir. Burada yaşadığı müddetçe yaşadığı önemli olayları ve hatıralarını kaleme almıştır. 7 Temmuz 1921 tarihinde Memleketi Ürgüp'te vefat etmiştir. Kabri, Ürgüp'te Camii Kebir bahçesinde bulunan aile kabristanlığındadır.¹⁴²

Mustafa Hayri Efendi'nin vefat tarihi konusunda kaynaklarda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda onun ölüm tarihi 7 Temmuz 1921 iken,¹⁴³ Meydan Larousse adlı ansiklopedide yer alan bilgiye göre Mustafa Hayri Efendi, 1927 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁴

Mustafa Hayri Efendi'nin Camii Kebir avlusunda bulunan mezarının başında bulunan taşına arkadaşı olan Midhat Cemal Kuntay Bey'in şu dörtlüğü yazılıdır;

Zâti bu mezarın içi bilsen ne büyüktür,
Koynundaki nâş'ın ne büyük kıymeti vardır.
Mes'ud ölüdür, kabri değildir taşa muhtaç,
Her hatvede (adımda) zikrettiği bir heykeli vardır.¹⁴⁵

¹³⁹ Altınsu, **a.g.e.**, 248; Uca, **a.g.e.**, 173.

¹⁴⁰ Akgündüz-Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, s. 311.

¹⁴¹ Türkgeldi, **a.g.e.**, 122.

¹⁴² İpşirli, "**Mustafa Hayri Efendi**", s. 63; Altınsu, **a.g.e.**, 243.

¹⁴³ Altınsu, 243; Pakalın, **A.e.**, 23; İpşirli, "**Mustafa Hayri Efendi**", s. 63.

¹⁴⁴ **Meydan Larousse**, **a.g.e.**, 727.

¹⁴⁵ Uca, **a.g.e.**,175.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin İstanbul Müftülüğü Meşihat arşivinde 315 kayıt numarası ile bulunan Fetva eseri tercüme edilecektir. Fetva içinde geçen Arapça ve Osmanlı Türkçesiyle ilgili metinler tercüme edilirken, fetvadan sonra değişik kaynaklardan fetvalara delil olarak ele alınmış olan Arapça bölümleri tercüme edilmeden metinler Latinize edilerek akranılacaktır.

İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ MEŞİHAT ARŞİVİNDEKİ ŞEYHÜLİSLAM ÜRGÜPLÜ MUSTAFA HAYRÎ EFENDİ'NİN FETVA ESERİ¹⁴⁶

Eserin Künyesi: IST_MFT_KTP_YZM_00315

[vr. 2a]

FİHRİST

Bâbü'l-İ'tikâd	Bâbü'l-Mehr
Kitâbü't-Tahâret	Faslun Fi'l-İhtilâfi Fi'l-Mehr
Bâbü'l-Vüdû' Ve Mâ Bihî Yete'allak	Fimâ Li'z-Zevci Ve'z-Zevce
Bâbü'l-Gusl	Kitâbü'r-Radâ'
Bâbü'l-Mesh	Kitâbü't-Talâk
Kitâbü's-Salât	Bâbü'l-Kinâyât
Bâbü'l-Müsâfir	Bâbü't-Ta'lik
Bâbü'l-İmâmet	Bâbü'r-Ric'at
Bâbü'l-Cum'ati Ve'l-İdeyn	Fi'l-Beynûnet
Fi'l-Mescid	Bâbü'l-Hal'
Bâbü'l-Cenâiz	Bâbü'l-İddet
Kitâbü'z-Zekât	Bâbü'z-Zihâr
Bâbü'l-Masrif	Bâbü Sübûti'n-Neseb
Bâbü'l-Öşr Ve'l-Harâc Ve'l-İltizâm	Bâbü'l-Hızâne
Bâbü Sadakati'l-Fıtr	Bâbü'n-Nafaka
Kitâbü's-Savm	Kitâbü'l-Itâk

¹⁴⁶ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi 00315 Numaralı Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Fetva Eseri.

Kitâbü'l-Hacc	Bâbü't-Tedbîr Ve'l-Kitâbet
Kitâbü'l-Udhiyye	Bâbü'l-İstîlâd
Kitâbü'n-Nikâh	Kitâbü'l-Velâ'
Faslun Fî Nikâhi'l-Vekîl Ve'l-Fuzûlî Ve'l-Evliyâ' Ve'l-Ekfâ'	Kitâbü'l-Eymân
Bâbü'l-Muharremât	
Faslun Fî't-Ta'Zîr Min Kitâbi'l-Hudûd	Kitâbü's-Sarf
Kitâbü's-Siyer	Kitâbü'l-Müdâyenât
Bâbü'z-Zimmî Ve'l-Mürted	Kitâbü'l-Kefâlet
Fîmâ Yekûnü İslâmen Mine'l-Kâfir Ve Küfran Mine'l-Müslim	Kitâbü'l-Havâle
Kitâbü'l-Lukata	Kitâbü'l-Kazâ' Ve'l-Kâdî
Kitâbü'l-Mefkûd	Kitâbü's-Şehâde
Kitâbü's-Şirket	Fî Men Tukbelu Şehâdetühû Ve Men Lâ- Tukbel
Kitâbü'l-Vakf	Fî's-Şehâdeti Bi't-Tesâmui' Ve't-Tevâtür
Fîmâ Yete'alleku Bi's-Şarti Ve'l-Vakfi Ale'l-Evlâd	Fî'r-Rücû'î Ani's-Şehâdet
Fî Tasarrufâtî'l-Mütevellî Ve Damânihi	Fî Tercîhi'l-Beyyinât
Fî'l-İstibdâl	El-Kavlü Li-Men
Fî'l-Vezâifi Ve'r-Rakabe	Kitâbü'l-Vekâlet
Fî'l-İcâreteyn	Fî'l-Vekîli Bi'l-Kabz
Fî Mesâ'ile Şettâ	Fî'l-Vekâleti Bi'l-Bey'î Ve's-Şirâ'
Kitâbü'l-Büyû'	Fî Damâni'l-Vekîli Ve Ademihî
Bâbü'l-Hıyârât	Mesâ'ilü'l-Me'mûr
Bâbü'l-Bey'î'l-Fâsid Ve's-Şürûti'l- Müfside	Fî Azli'l-Vekîl
Fî'l-Bey'î Bi't-Tağrîri Ve'l-Gabn	Kitâbü'd-Da'vâ
Fî Bey'î'l-Ebi Ve'l-Vasî	Fî Da'Ve'l-İkrâr
Bâbü'l-İstihkâk	Fî'd-Def'
Bâbü'l-İkâle	Fî Men Yekûnü Hasmen
[Vr. 3] Fî Da'Ve'n-Neseb	Fî Gâsibi'l-Gâsıb
Fî't-Tahlîf	Kitâbü's-Şuf'â

Fîmâ Yüsmê'u Mine' D-Da'vâ Ve Mâ Lâ	Kitâbü'l-Kismet
Fîmâ Yete'Alleku Bi-Mürûri'z-Zamân	Kitâbü's-Sayd Ve'z-Zebâ'ih
Kitâbü'l-İkrâr	Kitâbü'l-Kerâhiyyeti Ve'l-İstihsân
Fî'l-İkrâri Bi'n-Neseb	Kitâbü'l-Eşribe
Kitâbü's-Sulh	Kitâbü'ş-Şûrb
Fî'l-İbrâ'	Kitâbü'l-Hıytân
Kitâbü'l-Müdârabe	Kitâbü'r-Rehn
Kitâbü'l-Âriyet	Kitâbü'l-Cinâyât
Kitâbü'l-Ved'â	Kitâbü'd-Diyât
Kitâbü'l-Hibe	Fîmâ Yücübü'd-Diyeti Ve Mâ Lâ
Kitâbü'l-İcâre	Fî Cinâyeti'l-Behîmeti Ve'l-Cinâyeti Aleyhâ
Fî'l-İcâreti'l-Fâside	Bâbü'l-Kasâme
Bâbü Fethi'l-İcâre	Kitâbü'l-Vesâyâ
Fî İcâreti'l-Vakf	Fî Nasbi'l-Vasî Ve Azlihî Ve Muhâsebetihî
Fî'l-İstiğlâl	Fî Tasarrufâti'l-Vasî
Fî Damâni'l-Ecîri Ve Ademihî	Fî İstihlâsi't-Tereke
Kitâbü'l-İkrâh	Kitâbü'l-Ferâ'iz
Kitâbü'l-Hacr	Fî'l-Haml
Kitâbü'l-Gasb	Fî'l-Arâzi Ve'l-Mer'â

GİRİŞ

[vr. 4a]

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

Zeyd-i mü'min bir emr-i zî-bâle şürû' ettikde mübârek ve kâmil olmak için Bismillâhirrahmânirrahîm elhamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn ile bed' etmek lâzım olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **olur**.

Ketebehü'l-fakîru ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Elhamdü lillâhi gâfiri'z-zünûbi ve sâtiri'l-uyûbi ve kâşifi'l-kürûb ve's-salâtü ve's-selâmü el-etemmâni'l-ekmelân alâ hayri'l-enâm ve misbâhi'z-zalâm ve mübeyyini'l-helâli ve'l-harâm salâten ve selâmen dâ'imeyni mütelâzimeyni ilâ yevmi'd-dîn.

Emmâ ba'd felemmâ en'amallâhü'l-ganiyyü'l-kadîr alâ abdihi'l-âcizi'l-fakîr bi-makâmi'l-meşîhati'l-İslâmiyye li-hidmeti's-şerî'ati'l-mutahharati'l-Ahmediyye raeytü mine'l-maslahati en ecma'a mâ-yaka'u mine'l-mesâ'ili ve'l-fetâvâ fî mecmû'atin semmeytühe'l-ferâ'ide'l-behiyye fî'l-fetâve'l-hayriyye hidmeten li-masâlihi'l-ibâdi fî cemî'i'l-bilâd ve tama'an fî cezîli's-sevâbi fî'l-mî'âd vallâhü te'âlâ'l-mes'ûlü fî'l-ısmeti ani'l-hata'i ve ilhâmi'r-rüşdi ve's-savâb ve hüve'l-kerîmü'l-vehhâb.

3.1. Bâbü'l-İ'tikâd

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Bir kimesne abdestde lihyenin rub'una mesh farzdır deyu i'tikâd edip dâ'imâ rub'-ı lihyeye mesh eylese ol kimesnenin fukahânın tercîhleri hilâfına olan rivâyeti i'tikâd ve bilâ-zarûretin bununla amel etmesi câ'iz olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olmaz**.

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

[vr. 4b]

Ve lâ-yecûzü bi'z-za'îfi'l-amelü / ve lâ-bihî yücâbü men câ yes'elü İllâ li'âmilin lehû zarûra / ev men lehû ma'rifetün meşhura.

Kâle'l-allâmetü's-Şürunbülâlî mezhebül'l-Hanefiyyeti el-men'u ani'l-mercûh Hattâ li-nefsihî li-kevni'l-mercûh sâra mensûhan.

"Reddü'l-Muhtâr"

Ve'l-lihyetü tenkulühû ey hükmü mâ tahtehâ "İlâ mülâki'l-beşerati minhâ" ey mine'l-lihyeti ve hüve ezharü'r-rivâyâti an Ebî Hanîfete rahimehullâhü te'âlâ va'htârahû fi'l-muhîti ve'l-bedâyi'î kâle fi mi'râci'd-dirâyeti ve hüve'l-esahhu ve fi fetâva'z-zahîriyyeti ve bihî yüftâ ev lâ tenkulühû bel tübdilühû bi-meshihî ey meshi mülâki'l-beşerati kâle Kâdîhân ve fi eşheri'r-rivâyeteyn an Ebî Hanîfete rahimehullâhü te'âlâ meshu mâ yestüru'l-beşerate farzun ve hüve'l-esahhu'l-muhtâr ev meshu rub'ihî ey rub'î'l-mülâkî ve hüve rivâyetü'l-Hasan an Ebî Hanîfete rahimehullâhü te'âlâ. Dürer şerh-i Gurer cild 1, sahîfe 8.

[vr. 5a]

3.2. Kitâbü't-Tahâret

3.2.1. Bâbü'l-Vudû' Ve Mâ-Bihî Yete'allak

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Yeni yayıkanmış bir sevbe bir kimesnenin mahrecinden çıkmış bulunan bevl gibi necâsetle tencis etmeyen menîsi isâbet edip kurusa ferk ile tâhir olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ketebehül'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

"Ve yathuru'l-meniyyü'l-câff" velev meniyyü'mra'etin ale's-sahîh "bi-ferkihî ani's-sevbi velev cedîden mübtanen" "ve" an "el-bedeni" bi-ferkihî fi zâhiri'r-rivâyeti in lem yetenecces bi-mülattihin hârice'l-mahreci ke-bevlin.

Merâki'l-felâh 89.

[vr. 6a]

3.2.2. Bâbü'l-Gusli Ve't-Teyemmüm

[Sayfa boş]

[vr. 7]

3.2.3. Bâbü'l-Mesh

[Sayfa boş]

[vr. 8a]

3.3. Kitâbü's-Salât

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd ikinci ve yatsı namazlarının farzından evvel olan sünnetlerini kılmak murâd ettikde hem kazâ hem sünnete niyyet etmeyip ancak sünnete niyyet etmek lâzım olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

El-iştigâlü bi-kazâ'l-fevâ'it evlâ ve ehemmu mine'n-nevâfil ille's-sünene'l-ma'rûfeti ve salâte'd-duhâ ve salâte't-tesbîhi ve's-salâte'lletî ruviyet fiha'l-ahbâru fetilke tusallâ bi-niyyeti'n-nefli ve gayruhâ bi-niyyeti'l-kazâ'i kezâ fi Fetâve'l-Hücceti.

Halebî Sağîr sahîfe 297.

"Kavlühü ille's-sünene'l-ma'rûfeti" li's-salevâti'l-hamsi'l-mektûbeti revâtibe ev lâ.

Hulbe

Kaza namazı kılmak maruf sünnetler, kuşluk namazı, tesbih namazı ve hadislerde haber verilen namazlar hariç nafîle namazlardan daha mühim ve evladır. Nafîle namazları kılarken nafîleye, kaza kılarken kazaya niyet edilecektir. Halebi sağîr 297

Maruf sünnetlerden kasıt beş vakit namazda kılınan müekked ve gayr-ı müekked sünnetlerdir. Hulbe (Hulbetü'l-mücellî adlı fıkıh kitabı muhtemelen)

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Sünen-i ma'rûfe ve salât-ı duhâ ve salât-ı tesbîh ve hakkında ihbâr rivâyet olunan salâtdan mâ'adâ nevâfil ile iştigâlden kazâ'-i fevâ'it evlâ ve ehem olur mu?

El-cevâb: Allâhu te‘âlâ a‘lem **Olur.**

Ketebüh'l-fakîr ileyhi te‘âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

"Merra nakluhû min Halebî-i Sagîr ve Hulbe"

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd kangı vaktin salât-ı fâ'itesi olduğunu bilirse onu ta'yîn ederek bilmezse üzerime edâsı farz olup kazâya kalan ve kazâsı müyesser olmayan meselâ ol salât-ı zuhri yahud âhir-i salât-ı zuhru diyerek namaz kılmağa niyyet etmek lâzım olur mu?

El-cevâb: Allâhu te‘âlâ a‘lem **Olur.**

Ketebüh'l-fakîr ileyhi te‘âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

"Velâ bûdde mine't-ta'yîn inde'n-niyyeti li-farzin velev kazâ'en" lâkinnehû yû'ayyinü zuhra yevmi kezâ ale'l-mu'temedi ve'l-eshelü niyyetühû evvele zuhrin aleyhi ev âhira zuhrin.

İbni Âbidin fi'n-niyyeti sahîfe 389.

Farz bir namaza niyyet ederken, kaza namazı da olsa hangi vaktin kılındığı belirtilmelidir. Şu günün öğle namazı şeklinde. Bundan daha kolayı, ilk kazaya kalan ya da son kazaya kalan öğle namazı şeklinde yapılacak olan niyyettir.

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd mu'ayyen bir farz ve nâfile namazlarını kılmağa birden niyyet eyleyip ma'an kılmağa nâfileyi kılmış olmayıp yalnız farzı kılmış olur mu?

El-cevâb: Allâhu te‘âlâ a‘lem **Olur.**

Ketebüh'l-fakîr ileyhi te‘âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Felev nevâ farzeyni ke-mektûbetin ve cenâzetin fe-li'l-mektûbeti, velev mektûbeteyni fe li'l-vaktiyyeti, velev fâ'iteteyni feli'l-ülâ lev min ehli't-tertib ve illâ leğâ fe'lyahfaz, velev fâ'iteten ve vaktiyyeten feli'l-fâ'iteti levi'l-vaktü müttesi'an, velev farzan ve neflen fe-li'l-farzi [vr. 8b]

Velev nâfileteyini ke-sünneti fecrin ve tahiyyeti mescidin fe-anhümâ.

"Dürrü'l-Muhtâr fi fûrû'in fi'n-niyyeti sahîfe 408".

Velev ceme'a beyne niyyeti farzin ve neflin sahha li'l-farzi li-kuvvetihî inde Ebî Yusuf ve kâle Muhammedün lâ-yekûnü dâhilen fi şey'in minhümâ li't-te'âruz.

Merâki'l-felâh 129.

Kavlühû li-kuvvetihî: Felâ yu'ârizuhu'd-da'îfü ve hüve'n-neflu fetelgû niyyetuhû.

"Tahtâvî sahîfe 129".

Gayr-ı müslimîn müslimîn için bir câmi'-i şerîf binâ etseler derûnunda ikâme-i salât olunmak câiz olur mu? El-cevâb: **Olur**.

Velev ce'ale dârahû mesciden li'l-müslimîn ve benâhü kemâ bene'l-müslimûn ve ezine lehüm bi's-salâti fihî fasallû fihî sümme mâte yasîru mîrâsen li-veresetihî ve hâzâ kavlü'l-küllî kezâ fi Cevâhiri'l-[A]hlâtî.

Hindiyye cild 2 [sahîfe] 250.

(Bir gayr-i müslim) evini Müslümanların yaptıkları mescitler gibi yapsa ve onda namaz kılmaları için Müslümanlara izin verse ve sonra da vefat etse bu bina veresesinin malı haline gelir. Bütün fukaha bu şekilde söylemiştir. Cevahiru'l-Ahlâtide'de de böyledir.

[vr. 9]

3.3.1. Bâbü'l-Müsâfir

Vatanından müddet-i sefer-i ba'îd mahalle azîmet eden efrâd-ı askeriyenin nâzil oldukları mahalde ikâmete niyyet etmeleri sahîh olmayıp âmirleri bulunan kumandan ikâmete sâlih bir mahalde ikâmete niyyet ederse onlar da mukîm niyyet etmezse onlar da müsâfir olurlar mı.

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olurlar**.

Ketebühü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

"Ve'l-mu'teberü niyyetü'l-metbû'î" li-ennehü'l-aslü le't-tâbi'î "ke'mra'etin" veffâhe'l-mu'accele "ve abdün" gayru mükâtebin "ve cündiyyün" izâ kâne yerteziku mine'l-emîri ev beyti'l-mâl.

Dürrü'l-Muhtâr.

Hüve men câveze büyüte makâmihî kâsiden kat'a mesâfetin tukta'u bi-seyrin vasatin selâsete eyyâm ma'a'l-istirâhât.

Dürer.

Ev yenvî ikâmete nisfi şehrin bi-mevzi'in sâlihîn lehâ min karyetin ev mısırin ev sahrâ'i dârinâ ve hüve min ehli'l-ahbiyeti.

Dürrü'l-Muhtâr.

Muteber olan, kocası tarafından mehri peşin verilen kadın, gayr-i mükâteb köle ve iaşesi kumandanı veya Beytülmal tarafından temin edilen asker gibi başkasına tabi olanın değil kendine tabi olunanın niyetidir. Çünkü aslolan onlardır. Dürrülmuhhtar (Seferî) dinlenme molaları dâhil ortalama bir yürüyüşle üç günde katedilebilecek bir mesafelik yola niyet edip kendi bulunduğu mahallin son evlerini geçerek yola çıkan kimsedir. Dürer.

Veyahut ikamete elverişli bir köy, kasaba veya (konar-göçer biri için) Darulislam sınırları içinde, yerleşim yeri harici bir sahrada on beş gün ikamete niyet eden kimse. Dürrül muhtar.

Müsâfir olan Zeyd'in mukîm olan imâma vakit içinde iktidâsı sahîh olup Zeyd'e itmâm-ı salât lâzım olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ve emmâ iktidâ'ü'l-müsâfiri bi'l-mukîmi fetesihhu fi'l-vakti ve yütimmü.

Dürrü'l-Muhtâr Sahîfe 83.

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Asâkir-i İslâmiyye'den beldelerinde mukîm bulunup müsâfirîn olan asâkire iltihâk edenler sefere niyyet edip umrânât beldeden çıkmadıkça müsâfir olurlar mı.

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olmazlar.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

[vr. 10]

3.3.2. Bâbü'l-Îmâmet

[Sayfa boş]

[vr. 11]

3.3.3. Bâbü'l-Cum'ati Ve'l-Îdeyn

Zeyd cemâ'ati istî'âb etmeyen mevcûd bir câmi'-i şerîfi tevsî' eylese câmi'-i mezbûr çok tevessü' edicek salât-i Cum'a ve îdeyn ikâmeti için izn-i sultânî lâzım olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Mâ kavlü Şeyhü'lislâm lâ-zâlet himmetühû masrûfeten ilâ-umûri'd-dîn ve neşri'l-ahkâmi's-şer'iyye beyne'l-müslimîn fi racûlin yekûlü inne nasse'l-Kur'âni verade bi-en lâ-tecûzü'l-cum'atü illâ fi mahallin vâhidin min beldetin vâhidetin fehel yesihhu kavlühû em lâ el-cevâb: Lâ-yesihhu.

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Kuran ayetlerine göre bir beldede ancak bir mahalde Cuma namazı kılınabilir diyen kimse doğru mu söylüyor. Hayır, doğru söylemiyor.

Mâ kavlü şeyhü'l-islâm dâme bâbuhû merci'a'l-müslimîn fi'l-ahkâm fi câmi'in lâ-yestev'ibu ahâlîhi hel yecûzü tevsî'uhû lehüm bi-emvâlihîm em yecibü ale'l-mü'minîn en yezhebû ilâ cevâmi'a uhar.

El-cevâb neam yecûzü tevsî'uhû ve binâuhû ahkeme mine'l-evvel ve yecûzü eydan en yezhebû ilâ cevâmi'a uhar.

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Konusu: Dar olan caminin cemaatinin bu camiye kendi paralarıyla genişletmesi mi yoksa başka camilere gitmelerinin mi daha uygun olacağı sorusuna Şeyhülislam Hayri Efendi'nin "İster camiye büyütebileceklerine ve isterlerse de başka camilere

gitmelerinin caiz olduğu"na dair verdiği fetva.

Erâde ehlü'l-mahalleti nakze'l-mescid ve binâ'ehû ahkeme mine'l-evvel.

İni'l-bânî min ehli'l-mahalleti lehüm zâlike ve illâ lâ.

Dürrü'l-muhtâr fi'l-vakf 370.

Mahalleli mahalle mescidini bozup daha sağlam yapmak isteseler, bânî aralarında olursa yapabilirler aksi takdirde yapamazlar.

Mâ kavlü Şeyhü'l-islâm dâme bâbuhû merci'an li'l-enâm fi beldetin lehâ cevâmi'u müte'addidetün hel yecüzü edâ'ü salâti'l-cumu'ati fi küllin minhâ em yecibü'l-iktisâru fi câmi'in vâhidin fakat.

El-cevâb neam yecüzü edâ'uhâ fi mısirin vâhidin fi mevâzi'a müte'addide sevâ'ün kâne'l-mısru kebîran ev lâ ve sevâ'ün fasale beyne cânibeyhi nehr kebîr ev lâ ve sevâ'ün kuti'a'l-cisru ev lâ ve sevâ'ün kâne fi mevzi'ayn ev ekser.

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Ve tü'eddâ fi mısirin vâhidin bi-mevâzi'a kesîretin mutlakan ale'l-mezhebi ve aleyhi'l-fetvâ. Dürrü'l-muhtâr. Kavlühû "mutlakan" ey sevâ'ün kâne'l-mısru kebîran ev lâ ve sevâ'ün fasale beyne cânibeyhi nehrun kebîrun ke-Bağdâd ev lâ ve sevâ'ün kuti'a'l-cisru ev bakıye muttasilen ve sevâ'ün kâne't-te'addüdü fi mescideyn ev ekser.

İbn-i Âbidîn, cild-i evvel: 541.

Bir yerde, mutlak anlamda, birçok noktada Cuma namazı eda edilebilir. Mezhebin görüşü bu yoldadır. Fetva buna göre verilir. Mutlak demek, yani yerleşim yeri ister büyük olsun ister olmasın, ister şehrin içinden, Bağdad gibi, bir nehir geçsin ister geçmesin, ister bir köprü bağlantısı olsun ister bağlantı kopsun, ister orada iki isterse daha fazla mescid olsun farketmez, birden çok camide Cuma kılınabilir.

İbni Abidin birinci cild 541.

Bir câmi'in hatîbi fevt oldukda hatîb nasbına me'zûn olan Zeyd, kâdî nâibi Amr'ın inhâ eylediği hatîb Bekir'e salât-i Cum'a ve îdeyn ikâmetine izin verip Bekir dahi salât-ı Cum'a ve îdeyni ikâmet eylese sahîh olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **olur**.

Ketebenhü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Es-sahîhü fi zamâninâ inne sâhibe's-şurati ve hüve'llezî yüsemâmâ şihna ve'l-vâlî ve'l-kâdî lâ-yukîmüne el-Cumu'ate li-ennehüm lâ-yüvellevne zâlik illâ izâ cu'ile zâlik fi ahdihim ve kütibe fi menşûrihim kezâ.

Hindiye fi'l-Cumu'a 154.

Doğrusu şu zamanımızda Şihna, vali ve kadı gibi kolluk görevlileri velayetleri dâhilinde olmadığından Cuma namazı kılamazlar. Ancak (bu adı geçenler) kendi dönemlerinde izin alıp yetki belgelerine yazdırdıkları takdirde kılabilirler.

Mâ kavlü şeyhü'l-islâm dâme bâbuhû merci'an li'l-enâm fi beldetin lehâ cevâmi'u müte'addidetün hel yecûzü edâ'ü salâti'l-Cumu'a fi küllin minhâ sevâ'ün kâneti'l-beldetü kebîraten ev lâ ve sevâ'ün fasale beyne cânibeyhâ nehrun kebîr ev lâ ve sevâ'ün kata'a'l-cisru ev lâ ve sevâ'ün kâne't-te'addüd fi mescideyni ev ekser em yecübü'l-ıktisâru fi câmi'in vâhidin fakat.

El-cevâb: Ne'am yecûzü edâ'ü salâti'l-Cumu'a fi küllin minhâ alâ küllin mine'l-ahvâli'l-mezkûre.

Ketebenhü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Bir câmi'-i şerîfde hatîb olan Zeyd salât-i Cum'a için hutbe kırâ'at eder oldukda hutbe niyyetiyle ancak elhamdü lillâh ya lâ ilâhe illallâh yahud sübhânallâh deyüp mâ'adâ nesne okumasa farz olan hutbe edâ edilmiş olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **olur**.

Ketebenhü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Bu sûretde ol vechile edâ olunan hutbe mekrûhe olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **olur**.

Ketebenhü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Ve farzu'l-hutbeti inde'l-imâmi tesbîhuhû ev nahvuhâ min tehlîletin ve tahmîdetin ve tekbîratin alâ kasdi'l-hutbeti ve indehümâ lâ bûdde min zikrin tavîlin yûsem mâ hutbeten örfe ve kefet tahmîdetün ev tehlîletün ev tesbîhatün li'l-hutbeti'l-mefrûzati ma'a'l-kerâhe.

İbni Âbidîn 543.

[vr. 12]

Bi'l-cümle vülât ve hükkâmı gayr-i müslim olan beldelerde sâkin müslimîn bir âlimi kendilerine imâm ve hatîb nasb edip Cum'a ve bayram namazlarını kılmaları câ'iz olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ve nasbü'l-âmmeti'l-hatîbe gayru mu'teberin ma'a vücûdi men zükira. Emmâ ma'a ademihim feyecûzü li'z-zarûre.

Dürrü'l-Muhtâr fi bâbi'l-cumu'a.

Yetkili mercilerce atanmış birinin mevcudiyetine rağmen halkın kendilerine bir hatip tayin etmesi muteber olmayıp aksi takdirde zarureten olabilir.

Fî mi'râci'd-dirâyeti ani'l-mesbût, el-bilâdü'lletî fî eydi'l-küffâri bilâdü'l-İslâmi lâ-bilâdü'l-harbi li-ennehüm lem yuzhirû fihâ hükme'l-küfri beli'l-kuzâtu ve'l-vülâtü müslimîne yütî'ûnehüm an zarûretin ev bidûnihâ ve küllü mısirin fihi vâlin min cihetihim yecûzü lehû ikâmetü'l-Cumua'ti ve'l-a'yâdi ve'l-hudûdi ve taklîdi'l-kuzât li'stîlâ'i'l-müslimi aleyhim felevi'l-vülâtü küffâran yecûzü li'l-müslimîne ikâmetü'l-Cumu'ati ve yasîru'l-kâdi kâdiyên bi-terâzi'l-müslimîn ve yecübü aleyhim en yeltemisû vâliyen müslimen.

Reddü'l-Muhtâr

Fî hâşiyeti kavlihî "ve yecûzü li'z-zarûreti"

[vr. 13]

3.3.4. Fi'l-Mescid

[Sayfa boş]

[vr. 14]

3.3.5. Bâbü'l-Cenâ'iz

Zeyd-i müslimin cenâzesini ricâl-i müslimînden dört kimesne kabre götürmesi mesnûn olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Bu sûretde kabir ba'îd olmak ya ancak bir hâmil bulunmak gibi özürden nâşî cenâzenin insan ya hayvan zahrında götürülmesi bilâ-kerâhetin câ'iz olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Yüsennü li-hamlîhâ hamlü erba'ati ricâlin tekrîmen lehû ve tahfîfen ve tehâşiyen an teşbîhihî bi-hamli'l-emi'ti'ati ve yûkrahû hamluhû alâ zahrin ve dâbbetin bilâ-özrin.

Merâkî.

Kavlühû bilâ-özrin immâ izâ kâne özrûn bi-en kâne'l-mahallü ba'îden yeşukku hamlür-ricâli lehû ev lem yeküni'l-hâmilü illâ vâhiden fe hamelehû alâ zahrihî felâ kerâhete izen.

Tahtâvî 352.

[vr. 14b]

3.4. Kitâbü'z-Zekât

Zeyd malının zekâtını kız karındaşı Hind'in zevci Amr'ın babası Bekir-i fakîre vermek câ'iz olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Bir karye ahâlîsi Zeyd-i fakîre bir sene bize imâmet eyle sana şu kadar guruş verelim dediklerinde Zeyd o kadar guruşla zekât ve sadaka-i fitırlarınızı dahi verseniz bir sene size imâmet ederim dedikten sonra Zeyd ol vechile imâmet edip karye-i mezbûre ahâlîsi o kadar guruşla zekât ve sadaka-i fitırlarını Zeyd'e verseler zekât ve sadaka-i fitırlarını edâ etmiş olurlar mı.

El-cevâb: **Olmazlar.**

Defe'a ile'l-halîfeti ellezi fi'l-mektebi ve hüve lem yeste'cirhu bi-şey'in ve defe'a bi-niyeti'z-zekâti lehû lev yedfe'uhû ileyhi lâ-ya'melü fi'l-mektebi lâ-yecûzü. Behce 19.

Ve kezâ mâ-yedfe‘uhû ile'l-hademi mine'r-ricâli ve'n-nisâ'i fi'l-a‘yâdi ve gayrihâ bi-niyyeti'z-zekâti.

Hindiye [cild] 1, [sahîfe] 202

Ve keze'l-hükmü fimâ sive'z-zekâti mine's-sadakâti'l-vâcibâti ke-sadakati'l-fitri ve'l-keffârâti ve'n-nüzûri ve gayri zâlike li-ennehâ fi ma‘ne'z-zekâti. Behce 17.

[vr. 15]

[Sayfa boş]

[vr. 15b]

3.4.1. Bâbü'l-Masrif

[Sayfa boş]

[vr. 16]

[Sayfa boş]

3.4.2. Bâbü'l-Öşr Ve'l-Harâc Ve'l-İltizâm

[Sayfa boş]

[vr. 17]

3.4.3. Bâbü Sadakati'l-Fıtr

[Sayfa boş]

3.5. Kitâbü's-Savm

Yelken gemisinin rîh-i mu‘tedil ile aksar-ı eyyâmda üç günde kat‘ edebileceği bir mesâfeye Ramazân'da sefer murâd eden kimesnenin seferde bulundukca hareket ettiği günden mâ‘adâsında ba‘dehû kazâ etmek üzere iftâr etmesi câ‘iz olup sâ‘im olması kendisi için hayırlı olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te‘âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Asâkir-i İslâmiyye'den nehâr-ı Ramazân-ı şerîfde hidemât-ı askeriyyenin şâkka olan kısmını icrâya mecbûr olanlar sâ‘imen hidemât-ı mezbûrede buldukları takdîrde şiddet-i harâretten nâşî helâk ya noksân-ı akl korkusu gâlib zan olacak ba‘dehû kazâ etmek üzere iftâr etmeleri câ‘iz olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Behce'nin a'zâr mübîha li's-savm bahsinden ma'mûl.

Şehr-i Ramazân-ı şerîfde a'dâ ile mukâtele edeceğini yakînen bilen asker müsâfir olsun mukîm olsun siyâm sebebiyle kıtâlden âciz olmakdan havf ederse ba'dehû kazâ etmek üzere iftâr etmek câ'iz olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

El-gâzî izâ alime ennehû yukâtilü'l-adüvve fi Ramazâne ve hüve yehâfu'd-da'fe felehû en yüftıra. Kezâ fi Muhîti's-Serahsî.

Hindiyye 221.

El-gâzî izâ kâne ya'lemü yakînen ennehû yükâtilü'l-adüvve fi şehri Ramazâne ve yühâfu'd-da'fe in lem yüftır, yüftıru kable'l-harbi müsâfiren kâne ev mukîmen. Mihah, fi'l-avârız.

Ve yüzâdü tâsi'un ve hüve kıtâlü'l-adüvvi fe inne'l-gâziye izâ hâfe'l-acze ani'l-kıtâli lehü'l-fitru velev mukîmen.

İbni Âbidîn ale'l-Bahr 302.

[vr. 18]

[Sayfa boş]

3.6. Kitâbü'l-Hac

[Sayfa boş]

[vr. 19]

3.7. Kitâbü'l-Udhiye

[Sayfa boş]

3.8. Kitâbü'n-Nikâh

Zeyd-i müslim dâr-ı harbde Hind-i nasrâniyyeyi Amr ve Bekir nasrânîler mahzarlarında nikâh eylese ma'a'l-kerâhe sahîh olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

El-müslimü izâ tezevvece nasrâniyyeten bi-şehâdeti nasrâniyyeyni câze inde Ebî Hanîfete ve Ebî Yûsufe rahimehumallâhu hilâfen li-Muhammed rahimehullâh.

Müslüman bir erkek hıristiyan bir kadınla iki Hristiyan erkeğin şahidliğiyle evlenmesi Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre caiz İmam-ı Muhammed'e göre caiz değildir. Hülâsa sayfa 85.

Sahha nikâhu mislimin zimmiyeten inde zimmiyyeyni ve in lem yesbüti'n-nikâhu bihimâ ma'a inkârihî. Tenvîrül-Ebsâr. sahh *

Erâde bi'z-zimmiyyeti el-kitâbiyyete kemâ fi'l-Kuhistânî kâle H fe harrace gayre'l-kitâbiyyeti sah ve dahhale'l-harbiyyete el-kitâbiyyete ve in kürihe nikâhuhâ fi dâri'l-harb.

Dürrü'l-Muhtâr.

Zeyd sagîre kızı Hind'i şühûd mahzarlarında Amr'a tezvîc ettikten sonra fevt olup Bekir Hind'i oğlu Beşir'e tezvîc eylese akd-i sâni sahîh olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Feyziyye'den ma'mûl [sahîfe] 40.

Hind-i sagîreyi veliyy-i akrebi anası Zeyneb mehr-i misliyle küfüvü Zeyd'in sagîr oğlu Amr'a tezvîc edip ba'dehû Hind bâliğa olduğu anda nefsinin ihtiyâr ve işhâd edip lâkin Amr henüz sagîr bulursa Hind Zeyd'in huzûrunda kendiyi Amr'dan hâkime tefrîk ettirmeye kâdire olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Hind-i sagîrenin li-ebeveyn ammi oğlu Zeyd ile li-ebeveyn hâli oğlu Amr'dan gayri kimesnesi olmasa sagîrenin velâyet-i tezvîci Zeyd'in olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Ve'l-veliyyü hüve'l-asabetü neseben ev sebeben alâ tertîbi'l-irsi sümme li-zevi'l-erhâm el-akrab fe'l-akrab.

Mültekâ mülâhhasan.

Veli yakınlık derecesine göre önce baba tarafı akrabalardan sonra da anne tarafı akrabalardan olur.

Ve zevu'l-erhâmi evliyâ'u li'n-nikâhi inde Ebî Hanîfete ba'de'l-asabeti.

Mecma'u'l-bahreyn li'bni'l-Melek, Behce.

[vr. 20a]

Zeyd-i müslim kitâbiye olan Hind-i nasrâniyye-i harbiyyeyi tezevvüc etmek ma'a'l-kerâheti sahîh olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

İbni Âbidîn [cild] 2, [sahîfe]: 289.

Zeyd-i müslim kitâbiye olan Hind-i Yehûdiyeyi tezevvüc etmek ma'a'l-kerâheti't-tenzîhiyye câ'iz olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Ve sahha nikâhu kitâbiyyetin ve in kürihe tenzîhen mü'minetin bi-nebiyyin mürselin mukırratin bi-kitâbin münzelin ve in i'tekadû el-Mesîha ilâhen Dürrü'l-Muhtâr. Kavlühû ve in kürihe tenzîhen ey sevâ'un kânet zimmiyyeten ev harbiyyeten. Kâle fi'l-bahr ve'l-evlâ en lâ-yetezevvece kitâbiyyeten.

Tahtâvî.

Zeyd-i müslim kitâbiye olan Hind-i harbiyyeyi dâr-ı harbde tezevvüc etmek ma'a'l-kerâheti sahîh olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ.

Ve yecûzü li'l-müslimi nikâhü'l-Yahûdiyyeti ve'n-nasrâniyyeti ve izâ tezevvece'l-müslimü kitâbiyyeten harbiyyeten fi dâri'l-harbi câze ve tükrahu.

Kādîhân [sayfa] 80.

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd zevcesi Hind'in kız karındaşı Zeyneb'i şübhe ile vaty eylese Hind Zeyd'e harâm olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Bu sûretde Zeyneb'in iddeti münkaziye olmadıkça Zeyd zevcesi Hind'i vaty etmek helâl olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Racülün vati'e uhte'mra'etihî lâ-tahrumü aleyhi'mra'etühû.

Ankaravî cild 1, sahîfe 25.

Îzâ vati'er-racülü uhte imra'etihî bi-şubhetin tecübü'l-iddetü ale'l-mevtû'eti ve mâlem tenkazi iddetühâ lâ-yahillü lehû en yata'e'l-menkûhate.

Hâniyye fi hâmişi Hindiyye cild 1, sahîfe 333 ve kezâ cild 2, sahîfe 296.

[vr. 20b]

Hind'in zevci Zeyd âhar diyârda iken Amr ve Bekir ol diyârdan gelip Zeyd seni bâyin en tatlık eyledi deyu Hind'e ihbâr etmeleriyle Hind inanıcak ba'de inkızâ'il-iddeti nefsinî âhara tezvîce kâdire olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **olur.**

Bu sûretde Zeyd âhar diyârdan gelip Hind'i tatlık ettiğini inkâr ettikde Amr ve Bekir kâdî huzûrunda talâka şehâdet eyleseler Hind Zeyd'i def'a kâdire olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **olur.**

Bu sûretde Hind müdde'âsına ikâmet-i beyyine edemeyip ve Zeyd inkârında musır olup vech-i şer'î üzere talâk sâbit olmasa mücerred Hind'in da'vâ-yı mezbûresiyle talâka hükm olunmak sahîh olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **olmaz.**

Velev enne'mra'eten ahbarahâ sikatün enne zevcehe'l-gâ'ib mâte anhâ ev tallekahâ selâsen felâ be'se bi-en ta'tedde sümme tetezevvece.

Hidâye fi kitâbi'l-kerâhiyyeti fi'l-bey'î.

Ve nisâbühâ eyi'ş-şehâdeti li-gayrihâ mine'l-hukûki mâlen kâne ev gayrahû ke'n-nikâhi ve't-talaki ve'r-radâ'i ve'l-itâki ve'l-bey'i ve'l-vekâleti ve'l-vesâyeti ve gayrihâ racülân ev racülün ve'mre'etân.

Kuhistânî fi'ş-şehâde 225.

Üçüncü suret-i Behce'den ma'mûldür.

Hind-i bâliğa nefsinî Zeyd'e şuhûd mahzarlarında şu kadar gurus mehr ile tezvîc, Zeyd dahi tezevvüc ve kabûl eylese akd-i mezbûr sahîh olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

[vr. 21a]

3.8.1. Faslün Fî Nikâhi'l-Vekîl Ve'l-Fuzûlî Ve'l-Evliyâ Ve'l-Ekfâ

[Sayfa boş]

[vr. 22]

3.8.2. Bâbü'l-Muharremât

[Sayfa boş]

[vr. 23]

[Sayfa boş]

3.8.3. Bâbü'l-Mehr

Zeyd Hind'i şu kadar gurus mehir tesmiyesiyle tezevvüc ve duhûl ettikten sonra Zeyd Hind'i talâk-ı ric'î ile tatlık edip iddeti içinde mürâca'at eylese Hind Zeyd zimmetinde olan mehr-i mü'eccelini Zeyd'den almağa kâdire olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Behçe'den.

[vr. 24a]

3.8.4. Faslün Fi'l-İhtilâfi Fi'l-Mehri

[Sayfa boş]

3.8.5. Fîmâ Li'z-Zevci Ve'z-Zevceti

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd'in menzilinin büyü-tü müte'addidesi olmağla zevceleri Hind ve Zeyneb'i galak ve merâfıkı başka birer beytde iskân murâd ettikde îzâ muhakkak olucak Hind râziye olmayıp Zeyd'e beni müstakillen başka menzilde iskân eyle deyu cebre kâdire olur mu beyân buyurula.

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Sü'ile fi racülin ceme'a beyne'mra'eteyhi fi dârin vâhidetin ve eskene küllen fi beytin lehü ğalak alâ hidetin. Hel li'l-vâhideti en tatlübe bi-beytin fi dârin alâ hidetin em leyse lehâ zâlik. Ecâbe ne'am lehâ en tütâlibehü bi-zâlik.

Kemâ sarraha bihî sadrül-İslâm fi mültekatatihî mu'allilen bi enne'l-münâferete fi'd-darâ'iri evferu ve hüve müşâhedün ve fi men'ihî, a'nî talebe zâlike, hakâratün bi'n-nisâ'i velâ şey'e fi kavâ'idinâ ye'bâhu.

Hayriyye.

[vr. 25a]

3.9. Kitâbü'r-Radâ'

[Sayfa boş]

[vr. 26a]

3.10. Kitâbü't-Talâk

Zeyd eğer Hind nefsinin Amr'a tezvîc ederse düğününe karışır ve Hind'i menzilime korsam dokuz talâk şart olsun dedikten sonra Hind nefsinin Amr'a tezvîc edip Zeyd düğününe karışsa ve Hind'i menziline korsa Zeyd'in zevcesi üç talâk boş olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Zeyd Amr ve Bekir'e Hind'i karşıma çıkarır ve yanıma getirirseniz zevcem Zeyneb benden boş olsun dedikten sonra Amr ve Bekir Hind'i Zeyd'in karşısına çıkarıp yanına getirirler Zeyneb Zeyd'den bir talâk boş olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Bu sûretde Zeyneb mukaddemâ Zeyd'den iki talâk ile mutallaka olmağla Zeyd Zeyneb'i bilâ-hulle tezevvüce kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Alleka's-selâse bi-şey'eyni taka'a's-selâsü in vücide's-sânî fi milkihi yeşmülü mâ izâ vücüdâ fi'l-milki ev vücide's-sânî fihi fakat misle en yekûle in kellemti Zeyd'en ve Bekren fe enti tâlikun selâsen fe bânet ve'nkazat iddetühâ fe kellemet Zeyden sümme tezevvechâ fe-kellemet Bekran fehiye tâlikun selâsen ve illâ felâ ilh.

Dürer fi't-ta'lik 275.

Zeyd muharremâtdan olan bir şey'i tâyi'an ekl veya şürbden dolayı sekrân iken zevcesi Hind'i talâk-ı selâse ile tatlik eylese Hind Zeyd'den üç talâk boş olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Zeyd âhar diyâra gittikten sonra zevce-i medhûlün-bihâsı Hind'e mu'anven ve mersûm mektûb yazıp mektûbunda boş ol deyu tahrîr ve mektûbu Hind'e irsâl eylese vâki' olan talâk bâyin olmayıp ric'î olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

[vr. 26b]

Bu sûretde talâk-ı ahîr olmayacak Zeyd Hind'e iddeti içinde mürâca'at edip tecdîd-i nikâh etmeden Hind ile ezvâc mu'âmelesine kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd zevcesi Hind'i talâk-ı selâse ile tatlik eylediğine bir şâhid-i âdil Hind'in huzûrunda şehâdet ettikde Hind'in Zeyd'e nefsinin temkîni helâl olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Velev kâle lehâ enti tâlikun ve nevâ-bihi't-talâka an visâkın lem yüsaddak kazâ'en ve yüdeyyenü fimâ beynehû ve beyne'llâhi te'âlâ ve'l-mer'etü ke'l-kâdî lâ-yahillü lehâ en tümekkinehû izâ semia't minhü zâlike ev şehide bihî şâhidün adlün indehâ.

Hindiyye kenârlı [cild] 1, sahîfe 277. Ve kezâ fi'd-Dürer fi bâbi îkâ'i't-talâk.

Ki lafzıyla ta'lîk olunmak müte'ârif olan belde ahâlîsinden Zeyd üçden dokuzaya kadar şart olsun ki babam geldiği gün benim evimi ayırsın deyip Zeyd'in babası geldiği gün evini ayırmasa Zeyd'in zevcesi üç talâk boş olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ammâ lafzu "ki" bi-en kâle imra'etühû tâlikun selâsen ki in kâr mîkoned, feinlem yete'ârafu't-talâka illâ bihî lâ-tatluku mâ-lem yücedi's-şartu ve in te'ârafû et-talâka bi-hâzâ ve bi-sarîhi's-şarti, zekera'l-Fadlî fi fetâvâhu, en yeka'a't-talâku li'l-hâl ve ba'zu meşâyihinâ rahimehüm te'âlâ kâlû la-yeka'u ve hüve'l-esahhu kezâ fi'l-Muhît.

Hindiyye fi't-ta'lîk, fi'l-matbû'î'l-ebayaz 445.

[vr. 27a]

[Sayfa boş]

3.10.1. Bâbü'l-Kinâyât

[Sayfa boş]

[vr. 28b]

[Sayfa boş]

3.10.2. Bâbü't-Ta'lîk

Zeyd Hind'e her ne zamân seni tezevvüc edersem benden boş ol deyip ba'dehû Hind'i tezevvüc murâd ettikde bir kimesne Hind'i Zeyd'e fuzûlen nikâh edip Zeyd dahi ancak fi'liyle kabûl eylese Hind boş olmamağa mahlas-ı şer'î olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Feyziye'den ma'mûl.

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Zeyd zevcesi Hind'e fülân fi'ili işler isen üç talâk boş ol dedikten sonra Hind o fi'ili işlemeden Zeyd Hind'i bir talâk ile tatlık edip iddeti münkaziye olduktan sonra Hind o fi'ili işleyip ba'dehû Hind'i tezevvüc eylese Hind ol fi'ili yine işleyecek şart-ı mezbûra binâ'en Hind Zeyd'den boş olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ali Efendi'den ma'mûl.

Şart olsun demek avretim boş olsun demek ma'nâsına müte'ârif olan belde ahâlisinden Zeyd zevce-i medhûlün-bihâsı Hind'e eğer üvey kızım Zeyneb menzilime girerse şart olsun dedikten sonra Zeyneb Zeyd'in menziline girmekle Hind Zeyd'den talâk-ı ric'îyle boş olsa talâk-ı ahîr olmayacak hâlâ Zeyd iddeti içinde Hind'e mürâca'at edip tecdîd-i nikâh etmeden Hind ile izdivâc mu'âmelesine kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

[vr. 29a]

[Sayfa boş]

3.10.3. Bâbü'r-Ric'at

[Sayfa boş]

[vr. 30a]

3.10.4. Fi'l-Beynûne

Zeyd zevce-i medhûlün-bihâsı Hind'i üç talâkla tatlık edip iddeti münkaziye olduktan sonra Hind nefsinin Amr'a tezvîc edip lâkin Amr Hind'i kable'd-duhûl tatlık eylese tahlîl-i şer'î hâsıl olup Zeyd Hind'i tezevvüc etmek câ'iz olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Bu sûretde tahlîl-i şer'î hâsıl olmadan Zeyd Hind'i tezevvüc ettikten sonra Zeyd fevt olsa Hind Zeyd'e vârise olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Tebe'a-i Devlet-i aliyye-i İslâmiyye'den Zeyd gayr-i müslim tebe'a-i ecnebiyyeden Hind-i gayr-i müslimeyi diyâr-ı ecnebiyyede tezevvüc ettikten sonra üç talâkla tatlık eylese Hind Zeyd'den üç talâk boş olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ve fi'l-muhîti; lev kânet imra'etü'z-zimmiyyi mutallakaten selâsen fe talebeti't-tefrîka furrika beynehümâ bi'l-icmâ'. Li-enne't-tefrîka lâ-yetedammenu ibtâle hakkın ale'z-zevci li-enne't-talakâti's-selâs kâti'atün li-milki'n-nikâhi fi'l-edyân.

Nakale Behce ani'l- Minah 82.

[Sayfa boş]

[vr. 31a]

3.10.5. Bâbü'l-Hal'

[Sayfa boş]

[32a]

3.10.6. Bâbü'l-İddet

[Sayfa boş]

[vr. 32b]

3.10.7. Bâbü'z-Zihâr

[Sayfa boş]

[vr. 33a]

3.10.8. Bâbü Sübûti'n-Neseb

[Sayfa boş]

[vr. 33b]

3.10.9. Bâbü'l-Hızâne

Zeyd-i sagîrin anasının anası ve hâzinesi Hind-i sagîrin mâlı olmamağla sagîrin babası Amr-ı mu'sir üzerine ücret-i hızâne ile nafaka takdîr ettirip beslemek istedikde sagîrin babasının anası Zeyneb-i mu'sire ben sagîri ücretsiz besleyip Hind'den men' etmem dese hâkim Hind'e sagîri ücretsiz imsâk eyle yahûd Zeyneb'e ver demeye kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Zeyd-i sagîrin anasının anası ve hâzinesi Hind-i sagîrin mâlı olmamağla sagîrin babası Amr-ı mûsir üzerine nafaka takdîr ettirip beslerken sagîrin li-ebeveyn

ammesi Zeyneb ben kendi mâlımdan beslerim deyu sag̃iri Hind'den almağa kâdire olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Sü'ile an mahzûnetin enne lehâ ümmü ümmin ve ümmü ebin mûsirin hel yefruzu li-ümmi'l-üm ücretü'l-hızâne lev talebe ümmü'l-eb meccanen. Ecâbe ümmü'l-üm ehakku fî bâbi'l-hazâneti min ümmi'l-eb.

Hind zevc-i mutallıkı Zeyd'den olan veled-i sag̃iri bi-hakkı'l-hızâne terbiye ve imsâk üzerine iken Hind kendinin vatani olmayıp müddet-i sefer-i ba'îd diyâr-ı âhara gider oldukda sag̃ir-i mezbûru dahi Zeyd'in izinsiz ol diyâra götürmeye kâdire olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Lâ tûsâfirü mutallakatün bi-veledihâ ey bi-dûni izni zevcihâ limâ fihi mine'l-ısrâri bi'l-veledi illâ ilâ vatanihe'llezî nekehahâ fihi hattâ lev vaka'a't-tezevvücü fî beledin ve leyse bi-vatanin lehâ leyse lehâ en tenkulehû ileyhi velâ ilâ vatanihâ li-ademi'l-emreyni fî küllin minhümâ. Ve hüve rivâyetü kitâbi't-talâk mine'l-asl ve hüve'l-esahhu. Hâzâ izâ kâne beyne'l-mevzi'ayn tefâvüt.

Dürer-Gurer evvel-i cild, hızâne 311.

[vr. 34a]

Hind zevc-i mutallıkı Zeyd'den olan sag̃ire kızı Zeyneb'in hakk-ı hızânesinden huzûr-ı kâdîda vazgeçip kâdî bununla hükm ettikten sonra nâdime olsa Hind Zeyneb'i Zeyd'den alıp istiğnâ hâsıl oluncaya kadar imsâke kâdire olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ve izâ eskatati'l-ümmü hakkahâ sâret ke-meyyite ev mütezevvice fe tünkalü li'l-ceddeti.

Bahr, Dürr-i Muhtâr.

Ey tentakilü'l-hızânetü li-men yeli'l-ümme fi'l-istihkâki ke'l-ceddeti in kânet ve illâ fe-limen yelihâ fîmâ yezharu ve'stazhara'r-rahmâniyyu enne hâze'l-iskâte lâ yedümü felehe'r-rücû'u li-enne hakkahâ sebete şey'en fe-şey'en fe-yeskutü'l-kâinu le'l-müstakbelü. Ey fe-hüve ke-iskâtihe'l-kasme li-darratihâ felâ yeridü inne's-sâkıta

lâ-ye'ûdü li-enne'l-â'ide gayru's-sâkıt bi-hilâfi iskâti hakkı'ş-şuf'ati sümme ra'eytü bi-hatti ba'zı'l-ulemâ'i ani'l-müftî Ebi's-Su'ûd mes'eleten fi racûlin talleka zevcete hû ve lehâ veledün sagîrûn minhû ve eskatat hakkahâ mine'l-hazâneti ve hakeme bi-zâlike hâkimün. Fehel lehe'r-rücû'u bi-ahzi'l-veledi. El-cevâb: Ne'am lehâ zâlik fe-inne akve'l-hakkayn fi'l-hazâneti li's-sagîr vele'in eskatati'z-zevcetü hakkahâ felâ takdirü alâ iskâti hakkihî ebeden. ilh.

Reddü'l-Muhtâr cild 2 [sahife] 636.

[vr. 34b]

[Sayfa boş]

[vr. 35a]

3.10.10. Bâbü'n-Nafaka

Cünûn-ı mutbık ile mecnûn olan Zeyd-i fakîrin li-ebeveyn er karındaşı Amr-ı mûsir den gayri kimesnesi olmasa Zeyd'in nafakası Amr üzerine lâzıme olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Ve tecibü ey en-nafakatü eyzân ey kemâ vecebet li-usûlihi'l-fukarâ' li-küllü zî-rahmin mahremi sagîrin ev ünsâ mutallakan velev kânet el-ünsâ bâliğaten sahîhaten ev kâne'z-zekerü bâliğan lâkin âcizen ani'l-kesbi.

Dürrü'l-Muhtâr fi'n-nafakati ani'l-vilâdi mine'l-mahrem.

Talebe-i ulûm-i şer'iyyenin sulehâsından olmayıp tahsîl-i ulûm-ı nâfi'aya iştigâli bulunmayan ve kisbinden âciz olmayan Zeyd-i kebîr-i fakîrin nafakası babası Amr-ı mûsir üzerine lâzıme olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Ve kezâ talebetü'l-ilmî izâ kânû âcizîne ani'l-kesbi lâ-yehtedûne ileyhi lâ-yeskutu nafakatuhum an âbâihim izâ kânû müştegiline bi'l-ulûmi'ş-şer'iyyeti lâ-bi'l-hilâfiyyâti'r-rakîketi ve hezeyânâti'l-felâsifeti ve bihim rüşdün ve illâ lâ-yecibü ve küllü men tehallâ bi-sıfâti'l-kemâli yergabü ecânibü fi'l-infâki aleyhi fe-keyfe'l-âbâ'

Zeyd-i sagîr-i mûsirin nafakası babası Amr üzerine lâzıme olmayıp kendi mâlından lâzıme olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Zeyd ve Hind sagîr ve fakîrler olup babalarının babası Amr ile anaları Zeyneb'den gayri kimesneleri olmayıp lâkin Amr mûsir olup Zeyneb mu'sire olsa sagîrlerin nafakaları Zeyneb üzerine lâzıme olmayıp yalnız Amr üzerine lâzıme olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Feyziye'den ma'mûl.

[vr. 35b]

Kisbe kâdir olmayıp alîl olan Zeyd-i fakîrin li-ebeveyn ammi oğlu Amr-ı mûsirden gayri kimesnesi olmasa Zeyd'in nafakası Amr üzerine lâzıme olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Lâ-tecibü'n-nafakatü alâ ibni'l-ammi ve in kâne vârisen li-ennehû leyse bi-mahremîn.

Zevci olmayan Hind-i fakîrenin oğlunun oğlu Zeyd-i mûsirden gayri kimesnesi olmasa Hind'in nafakası Zeyd üzerine lâzıme olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Minhü't-tevfîk

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Hind-i mu'sirenin zevci Zeyd dahi mu'sir olup Hind'in li-ebin er karındaşı Amr-ı mûsir ile li-ebeveyn ammi Bekir-i mûsirden gayri kimesnesi olmasa yalnız Amr ve Zeyd'e rücû' etmek üzere Hind'i infâka mecbûr olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Zevci olmayan Hind-i fakîrenin li-ebin ammi Zeyd-i mûsir ile li-ebin ammesi Zeyneb-i mûsirden başka kimesnesi olmasa Hind'in nafakası yalnız Zeyd üzerine lâzıme olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Velev kâne lehû ammün li-ebin ve ümmin ve ammetün li-ebin ve ümmin fe'n-nafakatü ale'l-ammi dûne'l-ammeti.

Hindiyye fî nafakati zevî'l-erhâm

[vr. 36a]

Zevci olmayan Hind-i fakîrenin li-ebeveyn er karındaşı kızının oğlu Zeyd-i mûsirden gayri kimesnesi olmasa Hind'in nafakası Zeyd üzerine lâzime olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ve tecibü'n-nafakatü ale'l-mûsiri yesâra'l-fitrati li-usûlihi'l-fukarâ' ve li-küllî zî-rahmin mahremi sagîrin ev ünsâ bâliğatin ev zekerin âcizin bi-kadri'l-irs.

Dürer.

Zevci olmayan Hind-i fakîrenin kızı Zeyneb ile li-ebeveyn er karındaşı Zeyd'den gayri kimesnesi olmayıp lâkin Zeyneb mu'sire olup Zeyd mûsir olsa Hind'in nafakası Zeyneb üzerine lâzime olmayıp yalnız Zeyd üzerine lâzime olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Tecibü ale'l-mûsiri fe innehû izâ kâne mu'siran kâne âcizen velâ-nafakate ale'l-âcizi.

Dürer.

Hind-i mu'sirenin zevci Zeyd dahi mu'sir olup Hind'in li-ebeveyn ammi Amr-ı mûsirden gayri kimesnesi olmasa Amr Zeyd rücû' etmek üzere Hind'i icbâra mecbûr olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

İzâ kâne li'l-ebi'l-mu'siri ahün mûsirün yû'merü bi'l-infâki ale's-sagîri sümme yerci'u ale'l-ebi ve kezâ el-mer'etü'l-mu'siretü izâ kâne zevcuhâ mu'siran ve lehâ ibnün min-gayrihî mûsiran ev ahün mûsirun fe-nafakatuhâ alâ zevcihâ feyü'merü evi'l-ahi bi'l-infâki aleyhâ ve yerci'u alâ zevcihâ izâ eysera ve yuhbesü'l-ibnü ve'l-ahü ize'm-tene'a.

İhtiyâr.

Zevci olmayan Hind-i fakîrenin âhar diyârda olan kızının oğlu Zeyd-i mûsirden gayri kimesnesi olmamağla Hind kâdiya varıp Zeyd üzerine şu kadar akçe nafaka takdîr ettirip ve istidâneye izin hücceti alıp lâkin Hind istidâne etmeyip bir

müddet nafaka-i mukadderinin nısfıyla geçindikden sonra Hind fevt olsa Hind'in her biri fakîre olan kızları mücerred anamızın nafaka hücceti vardır deyu müddet-i mezbûrenin bakıyye-i nafakası nâmına Zeyd'den nesne almağa kâdire olurlar mı.

El-cevâb: **Olmazlar.**

[vr. 36a]

Şart olsun demek avretim boş olsun demek ma'nâsına müte'ârif olan belde ahâlîsinden Zeyd fülân fi'ili işlersem şart olsun deyip ba'dehû ol fi'ili işlemekle Zeyd'in zevce-i medhûlün-bihâsı Hind Zeyd'den talâk-ı ric'îyle boş olsa talâk-ı ahîr olmayacak hâlâ Zeyd iddeti içinde Hind'e mürâca'at edip tecdîd-i nikâh etmeden Hind ile ezvâc mu'âmelesine kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Küllü talâkin vak'a bi-şartin leyse bi-mâlin fehüve ric'î.

Câmi'u'l-Fusûleyn. Nakale Behce 72.

Zeyd-i fakîrin nafakası mûsir olan oğulları Amr ve Bekir üzerlerine lâzıme olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

El-ibnû'l-mûsiru yücberu alâ nafakati'l-ebeveyni'l-mu'sireyni.

Kādîhân. Nakale Ali Efendi.

[vr. 37a]

[Sayfa boş]

[vr. 37b]

3.11. Kitâbü'l-Itâk

Zeyd-i mu'tak fevt olup ancak kendiyi i'tâk eden Bekir'i terk ettikde Bekir tereke-i Zeyd'i ihrâza kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Behce'den.

3.11.1. Bâbü't-Tedbîri Ve'l-Kitâbe

[Sayfa boş]

[vr. 38a]

3.11.2. Bâbü'l-İstîlâd

[Sayfa boş]

[vr. 38b]

[Sayfa boş]

[vr. 39a]

3.12. Kitâbü'l-Velâ'

[Sayfa boş]

[vr. 39b]

[Sayfa boş]

[vr. 40a]

[Sayfa boş]

[vr. 40b]

3.13. Kitâbü'l-Eymân

[Sayfa boş]

[vr. 41a]

3.13.1. Faslün Fi't-Ta'zîri Min Kitâbi'l-Hudûd

[Sayfa boş]

[vr. 41b]

3.14. Kitâbü's-Siyer

İslâmiyet aleyhine tehâcüm-i a'dâ vâki' ve memâlik-i İslâmiyye'nin gasb ü gâreti ve nüfûs-ı İslâmiyye'nin seby ve esîr edilmeleri mütehakkık olunca pâdişâh-ı İslâm hazretleri nefîr-i âm sûretiyle cihâdî emr ettikde "İnfirû hifâfen ve sikâlen ve câhidû bi-emvâliküm ve enfüsiküm" âyet-i celîlesi hükm-i münîfince kâffe-i müslimîn üzerine *cihâd farz olup genç ve ihtiyâr piyâde ve süvârî olarak bi'l-cümle aktârdaki müslimînin mâlen ve bedenen* cihâda müsâra'at eylemeleri farz-ı ayn olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Bu sûretde el-yevm makâm-ı hilâfet-i İslâmiyye ve memâlik-i mahrûse-i şâhâneye sefâ'in-i harbiyye ve asâkir-i berriyesiyle hücûm etmek sûretiyle hilâfet-i İslâmiyye'ye adûv ve ne'üzü billâhi te'âlâ nûr-ı âlî-i İslâmiyye'nin itfâ ve imhâsına sâ'î buldukları mütehakkık olan Rusya ve İngiltere ve Fransa ile onlara mu'în ve zahîr olan hükûmetlerin taht-ı idârelerinde bulunan kâffe-i müslimînin dahi mezkûr hükûmetlerin aleyhine i'lân-ı cihâd ederek bi'l-fi'il gazâyâ müsâra'at eylemeleri farz olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Bu sûretde maksûdun husûlü cemî'-i müslimînin cihâda müsâra'at etmelerine mütevakkıf iken ba'zıları ne'üzü billâhi te'âlâ tehallûf etseler tehallüfleri ma'siyet-i azîme olup gazab-ı ilâhîye ve bu ma'siyet-i şenî'anın cezâsına müstahık olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Bu sûretde hükûmet-i İslâmiyye ile muhârebe eden hükûmât-ı mezbûre ahâlî-i İslâmiyyesi'nin kendilerini katl ve hattâ cemî'-i â'ilelerini mahv ile ikrâh ve icbâr edilmiş olsalar bile hükûmet-i İslâmiyye asâkiriyle muhârebe etmeleri şer'an harâm-ı kat'î ile harâm olup kâtil olmalarıyla nâr-ı cahîme müstahık olurlar mı.

El-cevâb: **Olurlar.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Bu sûretde harb-ı hâzırda İngiltere ve Fransa ve Rusya ve Sırbıye ve Karadağ hükûmetleriyle zahîrlerinin taht-ı idârelerinde olan müslümanların hükûmet-i seniyye-i İslâmiyye'ye mu'în bulunan Almanya ve Avusturya aleyhine harb etmeleri hilâfet-i İslâmiyye'nin mazarratını mûcib olacağından ism-i azîm olmağla azab-ı elîme müstahık olurlar mı.

El-cevâb: **Olurlar.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

[vr. 42a]

Mâ-kavlü şeyhi'l-islâmi dâme bâbuhû merci'an li'l-enâm. fîmâ izâ tevâlâ hücûmü'l-a'dâ'i ale'l-İslâmi ve'l-müslimîn ve tahakkaka ennehüm yestevlûne ale'l-

bilâdi'l-İslâmiyyeti bâsıtine eydîhim fi's-selbi ve'n-nehbi ve esri'l-mü'minîn ve sebyi'l-mü'minât ve sadara emru emîri'l-mü'minîn bi'l-cihâdi ve'n-nefiri'l-âmmi fehel sâra bi-zâlike'l-cihâdu farzan alâ cemî'i'l-muvahhidîn bi-muktezâ kavlihî te'âlâ: "İnfirû hifâfen ve sikâlen ve câhidû bi-embvâlikum ve enfisiküm" ve hel tekûnü müsâra'atü kâffeti'l-müslimîn fi umûmi'l-aktâri li'l-cihâdi bi'l-embvâl ve'l-ebdân şüyûhan kânû ev şübbânen müşâten ev fursânen farzu aynin em lâ. Eftûnâ me'cûrîn.

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem kad sâre'l-cihâdü bi-zâlike farzan alâ cemî'i'l-muvahhidîn ve sâret müsâra'atuhum li-zâlike bi'n-nefsi ve'l-mâli farza aynin.

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Ve bi-hâzihi's-sûreti izâ tahakkaka mine'r-Rusi ve'l-İngilîzi ve'l-Fransıyyîn ve men zâharahumü'l-bağye ve'l-udvâne el-yevm ale'l-hilâfeti'l-İslâmiyyeti hâcimîne bi-süfünihim el-harbiyye ve asâkiri'l-berriye alâ dâri'l-hilâfeti ve sâ'iri'l-bilâdi'l-mahrûseti'l-Osmâniyyeti sâ'îne, ve'l-iyâzü billâhi te'âlâ, li-itfâ'i nûri'l-İslâmi fehel tekûnü müsâra'atü men tahte idâreti hâzihi'l-hükûmâti min umûmi'l-müslimîn li'l-gazvi mu'linîne'l-cihâde alâ tilke'l-hükûmâti farzan eyzan em lâ.

Eftûnâ me'cûrîn El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem ne'am tekûnü müsâra'atuhum farzan eyzan.

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Ve bi-hâzihi's-sûreti izâ kâne husûlü'l-maksûdi mütevakkıfen alâ müsâra'ati cemî'i'l-müslimîne li'l-cihâdi ve tahallefe ba'zuhum ve'l-iyâzü billâhi te'âlâ fehel tekûnü tahallüfuhum ma'siyeten yestahıkküne bihâ gazaba'llâhi ve'l-mücâzâti alâ-hâzihi'l-ma'siyeti's-şenî'ati em lâ.

Eftûnâ me'cûrîn el-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem yestahıkküne zâlik

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Ve hîne'izin femüslimû tilke'l-hükûmâti'l-muhâribeti li'l-hükûmeti'l-İslâmiyye hel yahrumu aleyhim şer'an bi-sûretin kat'ıyyetin en yuhâribû asâkire'l-hükûmeti'l-İslâmiyyeti ve lev ükrihû bi-katli enfüsihim ve ifnâi cemî'i âilâtihim ve yestehıkküne in fe'alû zâlike nâra'l-cahîmi li-kevnihim kâtilîne em lâ. Eftûnâ me'cûrîn.

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem ne'am yestahıkküne zâlik

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Ve hîne'izin fe'l-müslimûne'llezînehüm tahte idâreti hükûmâtî'l-İngiliz ve Fıransa ve'r-Rûs ve's-Sırb ve'l-Cebeli'l-esved ve men zâherahum fi hâzihi'l-harbi'l-hâzirati lev hârabû hükûmetey Almanya ve'n-Nemse el-müzâhirateyn li'l-hükûmeti's-seniyyeti'l-İslâmiyye ve kânet muhârebetuhum li-hâteyni'l-hükûmeteyni testevcibü madarrate'l-hilâfeti'l-İslâmiyyeti fehel yestehikkûne alâ zâlike azâben elîmen li-kevnihî ismen azîmen em lâ. Eftûnâ me'cûrîn.

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem ne'am yestahikkûne zâlik

Ketebühü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

[vr. 42b]

Zeyd-i müslim hilâfet-i İslâmiyye aleyhine harb etmekde bulunan İngiltere hükûmetiyle birleşerek Devlet-i Osmâniyye'nin eczâ-i memâlikinden bulunan Mısır Eyâleti'ni kalem-rev-i hilâfet-i İslâmiyye'den ihrâcına ve İngiltere memâliki idâdına idhâle bi't-tasaddî hükûmet-i mezkûrenin himâyesinde tasallutun eylese Allâhu Zül-azameti ve'l-Celâl'e ve Rasûl-i kibriyâya ve cemâ'at-i müslimîne hıyânet-i şeni'ada bulunmuş olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebühü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Bu sûretde Zeyd bâgî olarak izâlesi vâcib olmağla tasaddî etdiği da'vâdan rücû' etmeyip halîfe-i müslimîne itâ'atden ibâ ederse "fekâtilu'lletî" nass-ı kerîmi mücebince kıtâli âmme-i müslimîne vâcib olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebühü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Bu sûretde Zeyd bu harekât-ı fazîha ve ef'âl-i şeni'a ve fesâdiyyesinin cezâsı olan eşedd-i ukûbâta ve hattâ katle müstahık olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebühü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

[vr. 43a]

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Halîfe-i resûl-i Rabbi'l-ibâd halleda'llâhu te'âlâ hilâfetehû ilâ-yevmi't-tenâd Sultân Mehmed Reşad Hân-ı hâmis efendimiz hazretlerinin bu def'a şer'an vukû'

bulan sefer-i hümâyûn-ı nusret-makrûn-ı meserret-meşhûnlarında be-hulûsi'l-bâl techîz ve irsâl buyurdıkları asâkir-i İslâm nasarahumu'llâhü'l-Meliki'l-allâm düşman-ı dîn ü millet olan kavim ile cihâd fî-sebîlillâhi te'âlâ azze şânühû niyyet-i hâlisasıyla muhârebe ve mukâtele etmeleriyle "men cehheze gâziyen fî sebîlillâhi fakat gazâ" hadîs-i şerîfi mantûk-ı münîfi üzere halîfe-i müşârun-ileyh efendimiz hazretlerinin gâzî oldukları şer'an mütehakkık olmağla cemî' evâmir ve mahâfil ve menâbirde husûsan hutbelerde gâzî unvânıyla nâm-ı nâmî-i şâhâneleri tavsîf ve tilâvet olunmak meşrû' ve müstahsen olur mu beyân buyurula.

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ketebühü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

[vr. 43b]

[Sayfa boş]

[vr. 44a]

3.14.1. Bâbü'z-Zimmî Ve'l-Mürted

[Sayfa boş]

[vr. 44b]

[Sayfa boş]

[vr. 45a]

Fîmâ yekûnü İslâmen mine'l-kâfiri ve küfran mine'l-müslim.

Minhü't-tevfîk

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd-i müslim Hak Subhânehû ve te'âlâ hazretlerinin hâşâ mekânda olmasının i'tikâd ederse Zeyd'e tecdîd-i îmân ve nikâh lâzım olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ketebühü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Ve fi'l-Bezzâziyyeti men kâle'llâhu âlimün fi's-semâ'i in irâde bihi'l-mekâne kefera ve in erâde hikâyete mâ fi'l-âsâri lâ-yekfuru ve in halâ ani'n-niyyeti kefera inde'l-ekseri li-ennehû zâhirun fi't-tecsîm.

"Fusûleyn fi'l-bâbi's-sânî fîmâ yukâlû fi'llâh"

Kâle'llâhu Sübhânehu ve te'âlâ fi's-semâ'i âlimün lev erâde bihi'l-mekâne kefera, lâ-lev erâde-bihî hikâyeten ammâ câ'e fî ba'dî'l-ahbâr.

"Fetâvâ halâ hâmişinden min Câmi'i'l-Fusûleyn"?

[vr. 45b]

3.15. Kitâbü'l-Lukata

[Sayfa boş]

3.16. Kitâbü'l-Mefkûd

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Mefkûd olan Zeyd'in yevm-i tevellüdünden doksan sene tamâmında hâkim mevtine hükm eylese terekesi veresesı beynlerinde taksîm olunmak câ'iz olur mu beyân buyurula.

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

[vr. 46a]

3.17. Kitâbü's-Şirketi

Zeyd fevt olup oğulları Amr ve Bekir'i terk ettikde Amr kable'l-kısme kendi mâlıyla bir menzil iştirâ eylese Bekir Amr'a tereke beynimizde müştereke iken iştirâ etmenle ol menzilde sana müşârik olurum demeğe kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

[vr. 46b]

[Sayfa boş]

[vr. 47a]

3.18. Kitâbü'l-Vakf

Zeyd vakıf arsadan bir mikdâr toprak ahz edip istihlâk eylese mütevellî toprağın kıymetini Zeyd'e tazmîne kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Mâ kavlü şeyhü'l-islâm dâme bâbuhû merci'an li'l-enâm.

Fî vakfin meşrûtin ale'l-evlâdi ve'z-zürriyyeti tabakatin ba'de tabakatin ve hüve'l-âne münhasırın bi-cemâ'atin mu'ayyenîn mâte ehadühüm fi esnâ'i's-sene ba'de zuhûri'l-galleti fehel yentakılu mâ-yestahıkkuhü'l-meyyitü ilâ veresetihi em lâ. Eftûnâ me'cûrîn

El-cevâb: Ne'am yentakılu mâ-yestahıkkuhü'l-meyyitü ilâ veresetihi

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

El-vakfu ale'l-evlâdi ve'z-zürriyyeti yu'teberu fihim vakte zuhûri'l-galleti fe men mâte ba'de zuhûrihâ velev lem yebdü salâhuhâ sâra mâ-yestahıkkuhü li-veresetihi. Enfa'u'l-vesâ'il.

Zeyd-i vâkıf vakfiyye-i ma'mûlün-bihâsında vakaftü alâ evlâdi ve evlâd ve evlâdi mâ te'âkabû ve tenâselû alâ hasebi ferâ'izi'llâhi te'âlâ li'z-zekeri mislü hazzı'l-ünseyeyn el-akrebü fe'l-akrebü'l-hâcib mukaddem ale'l-mahcûbi kemâ fi'l-irsi deyu tahrîr etmekle vâkıfın evlâdından Amr ve Bekir ve Beşir ve Hind vakf-ı mezbûrun gallesine şart-ı vâkıf üzere mutasarrıflar iken Amr fevt olup oğlu Halid ile kızı Zeyneb'i Bekir dahi fevt olup oğlu Velid ile kızı Hatice'yi Beşir dahi fevt olup oğlu Sa'îd ile kızı Rukiye'yi Hind dahi fevt olup oğlu Es'ad ile kızı Ayşe'yi terk eyleseler Es'ad ve Ayşe'ye vakıfdan hisse verilmeyüp Halid ve Zeyneb ve Velid ve Hatice ve Sa'îd ve Rukiye galle-i vakfi beynlerinde li'z-zekeri mislü hazzı'l-ünseyeyn iktisâm eyleseler sahîh olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

[vr. 47b]

Mâ kavlü şeyhü'l-islâm dâme bâbuhû merci'an li'l-enâm.

Fîmâ izâ idde'â Zeyd el-mütevelli el-vâzı'u yedehû alâ dârin enne ebâhu vakafehâ alâ süknâhu yürüdü bi-da'vâhu def'a mu'ârazati ibni ahîhi Amr fihâ fe-kâle Amr inne'd-dâre kânet mülke ceddî verisehâ minhü ebî ve Zeyd münâsafaten ve bi-vefâti ebî intakale nasîbuhû ileyye ve lem yakdir Zeyd el-mütevelli alâ isbâti me'dde'âhu min vakfi ebîhi ve talebe tahlîfehû fe halefe fehel yekûnü nasîbü Amr mine'd-dâri lehû yef'alü bihî mâşâ'e ve nasîbü Zeyd vakfen alâ mâ ekarre bihî.

El-cevâb: Ne'am yekûnü nasîbü Amr lehû ve nasîbü Zeyd vakfen.

Mütevellin ve Zeyd lev berhene? ale'l-vakfi ve berhene'l-hâricü ale'l-mülki yuhkemu bi'l-mülki li'l-hârici.

Velev kâle racülün hâzihi'l-arzu sadakatün mevkûfetün min ebî ve kad mâte ebûhu sahha ikrâruhû fe in kâne ma‘a'l-mukırri vârisün âhar yechadü zâlike kâne nasîbü'l-câhidi min hâzihi'l-arzi li'l-câhidi yef‘alü bihî mâşâ‘e ve nasîbü'l-mukırri yekûnü vakfen alâ mâ ekarre bihî.

Kādîhân fi kitâbi'l-vakfi 283.

Mâ kavlü şeyhü'l-islâm dâme bâbuhû merci‘an li'l-enâm.

Fî mütevellî vakfın iddeâ alâ Zeyd enne'l-akâre'llezî fi yedihi vakfun. Fe ekarra Zeydün bi-enne arsate'l-akâr vakfun ve enne ebniyetehû mülkün li-veresetihi an ümmihî fedefe‘ahü'l-mütevellî bi-enne ümme Zeyd kânet min müddetin düne sitte ve selâsîn senetin vekkelet Amran bi-en yukırra min kıbelihâ enne arza'l-akâr vakfun ve kad fa‘ale Amr zâlike ve ketebe imzâ‘ehâ fi senedi zâlike'l-ikrâri fe bi-zâlike-ikrâr yedhulü'l-binâ‘u fi'l-mukarri bihî tebe‘an ve yekûnü vakfen eyzan. Fe hel yesihhu def‘u'l-mütevellî Zeyden izâ sebetet tilke'l-umûru ale'l-vechi'l-meşrû‘.

El-cevâb: Ne‘am yesihhu

Ketebühü'l-fakîr ileyhi te‘âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Mâ kavlü şeyhi'l-islâm dâme bâbuhû merci‘an li'l-enâm.

Fî mütevellî vakfın iddeâ alâ Zeyd enne'l-akâra'llezî bi-yedihî vakfun fe ekarra Zeyd bi-enne arsate zâlike'l-akâri vakfun ve'ddeâ enne ebniyetehû mülkün lehü verisehâ an ümmihî'l-müteveffâti fedef‘ahü'l-mütevellî bi-enne ümmehû kânet min müddetin düne sebtin ve selâsîne senetin ekarrat bi-enne arza zâlike'l-akâr vakfun ve hurrire aleyhâ bi-zâlike senedün ve vekkelet Amran bi-vaz‘ı imzâ‘ihâ fihi ve kad fea‘le Amr zâlike fe bi-ikrârihe'l-mezkûr yedhulü'l-binâ‘u fi'l-mukarri bihî tebe‘an ve yekûnü vakfen eyzan fehel yesihhu def‘u'l-mütevellî izâ sebetet tilke'l-umûri alâ vechi'l-meşrû‘.

El-cevâb: Ne‘am yasihhu.

[vr. 48a]

Mâ kavlü Şeyhi'l-islâm dâme bâbuhû merci‘an li'l-enâm.

Fî men vakafe vakfehû alâ nefsihî müddete hayâtihi sümme alâ evlâdihî sümme alâ evlâdi evlâdihî ve neslihî, et-tabakatü'l-ulyâ tahcibü't-tabakate's-süflâ ve şarata'n-nazara li-nefsihî sümme'l-erşed fe'l-erşed mine'l-müstahikkîne'l-mevkûfü

aleyhim fe'dde'â ehadü ehli't-tabakati'l-hâcibeti'r-rüşde ve'dde'â eyzan ehadü't-tabakati'l-mahcûbeti'r-rüşde bi sadedi en yesîra ileyhi ve bi-ma'nâ enne'l-vakfa şâmilün lehüm fehel ve'l-hâletü hâzihî izâ esbetâ rüşdehumâ ma'an lede'l-hâkimi's-şer'iyi ve tenâze'â en-nazara li-tesâvîhimâ fi'r-rüşd. En-nazar li-men, fi't-tabakati'l-hâcibeti em keyfe'l-hâlü.

El-cevâb: Ne'am en-nazaru li-men fi't-tabakati'l-hâcibeti.

Ve men mâte intakale nasîbuhû ilâ men [fi] derecetihî min ehli'l-vakfi'l-müstahikkîne ve zâhiruhû enne "el-müstahikkîn" te'sîsün lâ-te'kîdün fe yuhmelü alâ vaz'ihî'l-ma'rûfi fi ismi'l-fâ'ili mine'l-ittisâfi hakîkaten bi'l-istihkâki mine'l-vakfi hâle mevti men yentakilü nasîbuhû velâ yesihhu hamluhû ale'l-mecâzi eyzan bi-en yürâde'l-istihkâku velev fi'l-müstakbeli li-enne kavlehû min ehli'l-vakfi kâfin fi irâdeti hâzâ fe yelzemü aleyhi ilgâ'u kavlihî "el-müstahikkîn" ve ennehû li mücerredî't-te'kîd, ve't-te'sîsü hayrun minhü fe vecebe'l-amelü.

Telkîh 142.

Zeyd bi'l-icâreteyn mutasarrîf olduğu müstagallât-ı vakfiyyeyi zevcesi Hind'e takrîr bi'l-kitâbe ile fârîğ olup mezbûre dahi ferâğı ba'de'l-kabûl mütevellî Hind'in tasarrufuna izin verse ferâğ-ı mezkûr sahîh olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Bu sûretde Zeyd ferâğ-ı mezkûrdan sonra sıhhatinde zevcesi Hind'i kâffe-i de'âvî ve âmme-i münâza'âtdan ibrâ edip ba'dehû Zeyd fevt olsa Zeyd'in kızı Zeyneb takrîr bi'l-kitâbe ile ferâğ meşrû' degildir diye da'vâsı mesmû'a olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

El-ferâğu icârun li-ennehû temlikü'l-menfa'ati. Atâullâh Efendi.

Ve'l-icâretü bey'u'l-menfa'ati fe yukâsü bey'a'l-ayn. Serahsî

Ve izâ hasale'l-icâbu ve'l-kabûlü lezime'l-bey'u velâ hıyâre li-vâhidin minhümâ illâ min ayb. Hidâye, Câmi'-i icâreteyn 289.

El-ferâğu fi'l-vakfi icârun velâ yecüzü'l-icâru li'l-müste'ciri bi-dûni izni'l-mütevellî Müntahabü'l-Fevâ'id. Hâmiş-i Mecmû'a 268.

[vr. 48b]

Mebnâhu enne izne'l-mütevellî mütemmimün ve musahhîhun li'l-ferâğî kemâ kâne iznû's-sultân ev nâ'ibihî şartan fî sıhhati tefvîzi'l-arzı fe lihâzâ eftâ meşâyihü'l-islâm bi-butlânî'l-ferâğî inde ademihî ve sıhhati'r-rücû'î ani'l-fâriğî ve'l-mefrûğî lehû ve îcârî'l-mütevellî ile'l-gayr inde fevti'l-fâriğ kable luhûki'l-izni kemâ seyecî'ü mine's-subra?

Câmi'ü'l-icâreteyn 273.

Takrîr bi'l-kitâbe ile vaki' olan ferâğ mu'teber olur denmiştir.

Fetvâhâne-i âlî zabıt defteri 141.

Zeyd-i vâkıf vakfiyesinde mütevellî ma'rifetiyle her sene fülân ayda fülân mahalde şu kadar guruş sarfla tabh-ı âşûra ve it'âm-ı fukarâ olunsun deyu şart etmişiken mütevellî ol kadar guruş fukarâya tasadduk etmek câ'iz olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Kâle Ebu'n-nasr ed-Debbûsî izâ cu'ile'l-vakfu alâ şira'l-hubzi ve's-siyâbi ve't-tasadduki bihimâ ale'l-fukarâ yecûzü indî en yetesaddaka bi ayni'l-galleti min gayri şirâ hubzin velâ sevbîn li-enne't-tasadduka hüve'l-maksûd hattâ câze't-takarrub bi't-tasadduki düne's-şirâ.

Vakfun alâ men yukri'ü külle yevm mennen ani'l-hubzi ve rub'an mine'l-lahmi fe li'l-kayyimi en yedfe'a lehüm kıymete zâlik verikan.

Bahr cild 5, [sahife] 267.

Velev şurita li'l-müstahikkîne hubzen ev lahmen mu'ayyenen külle yevm fe li'l-kayyimi en yedfe'a.

Eşbâh fî evâ'ili'l-vakf 251.

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki; Zeyd bi'l-icâreteyn mutasarrıf oldu akârıyla vücûh-ı birre vasiyyet eylese sahih olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **olmaz.**

Ve min şerâ'iti'l-vakfi el mülkü vakte'l-vakfi.

Bahrün Râik, Feyziyye [sahife] 186.

El-vasiyyetü temlîkün muzâfün ilâ mâ ba'de'l-mevti. Dürrü'l-Muhtâr.

Vakfun alâ cihetihi ba'de mevthi vakfen sahîhan, lehû en yerci'a li ennehû vasiyyetün ve li'l-mûsî en yerci'a anhâ.

Bezzâziye, Feyziye [sahife] 154.

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd-i vâkîf vakfiyye-i ma'mûlün bihâsında "vakaftü"

[Bu fetva yarım bırakılmış.]

[vr. 49a]

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd kız karındaşı Hind'in yedinde olan menzil için Hind'in mülküdür benim alâkam yokdur deyu ikrâr edip ba'dehû Hind fevt oldukda Zeyd ol menzili ikrâr-ı mezbûrdan mukaddem mülkü olmak üzere Hind'in veresesinden da'vâ eylese mesmû'a olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **olmaz.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Velev ekarra ennehû mülkü fülânin sümme idde'âhü li-nefsihî lâ-tukbelü.

Feyziyye fimâ yüsme'u ve mâ lâ yüsme'u 381.

Bu sûretde Zeyd ikrâr-ı mezbûrdan sonra menzil-i mezkûru bir cihete vakf eylese vakf-ı mezbûr sahîh olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **olmaz.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Bir vakfin mütevellîsi Zeyd ma'zûl olup yerine Amr mütevellî oldukdan sonra Zeyd zamân-ı tevliyetinde vakfin meremmetine mâlından şu kadar akçe sarf edip lâkin mâl-ı vakfa rücû'unu şart etmeyecek Zeyd masrûfunu mâl-ı vakfdan almağa kâdir olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **olmaz.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Ve fi'l-Bezzâziyeti lehü'r-rücû' velev bilâ izni'l-kādî izâ esbete ve fi Bahri'r-râ'ik izâ enfaka min mâli nefsihî li-yerci'a fi mâli'l-vakfi lehû zâlike fe in şerata'r-rücû'a yerci'u ve illâ felâ intehâ ve fihâ eyzan kayyimü'l-mescid iştêrâ şey'en li-me'ûneti'l-mescidi bilâ izni'l-hâkimi bi-mâlihî lâ yerci'u ale'l-vakfi intehâ ve zâhiruhû ennehû lâ-rücû'a mutlakân illâ bi-izni'l-kādî sevâ'un enfaka li-yerci'a ev lâ, sevâ'un rafe'a ile'l-kādî ev lâ, sevâ'un berhene alâ zâlike ev lâ intehâ

[vr. 49b]

Fîmâ yete'allaku bi'ş-şarti ve'l-vakfi ale'l-evlâdi mâ kavlü şeyhü'l-islâm dâme bâbuhû merci'an li'l-enâm.

Fî racülin vakafe akâran ve ketebe fi kitâbi vakfihî bi-ennehû kad şarata galletehû li-evlâdihî ve evlâdi evlâdihî'z-zükûr hel yedhülü fi hâze'ş-şarti'z-zükûru min evlâdi benâtihi em lâ.

El-cevâb: Ne'am yedhülü'z-zükûru min evlâdi benâtihi.

Mâ küvlü şeyhü'l-islâm dâme bâbuhû merci'an li'l-enâm.

Fî vakfîn ehliyyin enşe'e vâkıfuhû alâ nefsihî sümme min ba'dihî alâ evlâdihî li-sulbihî, evlâdü'z-zuhûr düne evlâdi'l-butûn, sümme alâ evlâdihim sümme alâ evlâdi evlâdihim sümme alâ evlâdi evlâdi evlâdihim tabakaten ba'de tabakatin ve neslen ba'de neslin alâ en men mâte minhüm an veledin fe nasîbuhû li-veledihî ve men mâte minhüm an gayri veledin fenasîbuhû li-men hüve fi derecetihî ilâ hîni inkırâzihim yekûnü'l-vakfu beynehum bi's-seviyyeti zâlike min şürûti'l-vakfi sümme inne'l-vâkıfe mâte an evlâdihî zükûran ve inâsen hüm Amr ve Bekir ve Beşir ve Hind ve Zeyneb ve Hatice ve gayruhum ve kusimet el-galletü beynehum bi's-seviyyeti sümme mâte ehlü hâzihî't-tabakati ba'zuhum akîmen ve ba'zuhum an evlâdin ve hüm ehlü't-tabakati's-sâniyyeti ve tereke Amr min ehli't-tabakati'l-ülâ evlâdehû ve ibne ibnihî el-müteveffâ fi hayâtihi kable'l-istihkâki Hâlidin fehel tünkazu'l-kısmetü bi'nkırâzi't-tabakati'l-ülâ ve tuksemü'l-galletü alâ evlâdi Amr ve Bekir ve Beşir ve gayrihim min evlâdi'z-zuhûri bi's-seviyyeti lâ alâ evlâd-ı Hind ve Zeyneb ve Hatice ve gayrihinne min evlâdi'l-butûni ve hel yekümü Halidün makâme ebîhi fi'l-istihkâki.

El-cevâb: Tünkazu'l-kısmetü bi'nkırâzi't-tabakati'l-ülâ ve tuksemü'l-galletü bi's-seviyyeti alâ evlâdi Amr ve Bekir ve Beşir ve gayrihim min evlâdi'z-zuhûri lâ alâ evlâdi Hind ve Zeyneb ve Hatice ve gayrihinne min evlâdi'l-butûni velâ yekümü Halidün makâme ebîhi fi'l-istihkâk.

Ve'l-hâsilu izâ rattebe'l-butûne lâ-yu'tâ li'l-batni's-sânî mâ lem yenkarızı'l-evvelü illâ izâ şarata ba'de zâlike en men mâte an veledin fenasîbuhû li veledihî fe yu'tâ li veledihî ve in kâne mine'l-batni's-sânî fe in sekete an beyâni nasîbihî lâ-yu'tâ li-veledihî bel yürce'u li-asli'l-galleti fe yuksemü alâ cemî'i'l-müstahikkîn ve kezâ izâ büyyine nasîbü men mâte an gayri veledin bi-en şurita avduhû lâ alâ tabakatin ev li men fî deracetihî ve tabakatihî ev li men dûnehu'ttübi'a şartuhû.

Bin Âbidîn fi'l-vakf 439.

Fekad taharrara bi-hâzâ enne's-savâbe el-kavlü bi-nakzi'l-kısmeti bilâ-fark beyne'l-atfî bi-sümme ev bi'l-vâvi'l-mukterineti bimâ yüfidü't-tertîbe ve enne'ştirâta'd-dereceti'l-ca'liyyeti mu'teberun [vr. 50] lâkin ellezî aleyhi cumhûri'l-ulemâ'i kıyâmü men mâte fî hayâti vâlidihî makâme vâlidihî fi'l-istihkâki min sehmi ceddihi.

Bbin Âbidîn fi'l-vakf 436.

Ve ekülü eyzan hâsilü mâ karrarahû Bin Hacer muvâfıkan limâ aleyhi ehlü'l-iftâ' min ulemâ'inâ el-Hanefiyyeti innehu izâ kayyede'l-vâkıfu bi'l-müstahikkîn lâ-yedhülü'l-mahcûbü bi-aslihî ve inne lafza'n-nasîbi ve'l-istihkâkı yuhtassu bi'l-hakîkiyyi lâ-yedhülü fihi mâ bi'l-kuvveti illâ izâ delle aleyhi delîlün ve alâ hâzâ lev kâle'l-vâkıfu fî-şurûtihi alâ enne men mâte an veledin ev veledi veledin intakale nasîbuhû ev intakale mâ-kâne yestahıkkuhû ilâ veledihî ev veledi veledihî ilh. hâssun bi men mâte an istihkâkin bi'l-fi'li ammâ men mâte kable'l-istihkâki lâ-yekümü veleduhû makâmehû fimâ kâne yestahıkkuhû hüve bi'l-kuvveti.

Tenkîhu'l-Hâmidiyye 154.

Lâ-istihkâka li-evlâdi'l-benâti ellezîne âbâ'uhüm mine'l-ecânibi li'ş-şarti'l-musarrahi bi-ademi istihkâkihim fî kavli'l-vâkıfı inne evlâde'l-butûn leyse lehüm istihkâkun fi'l-vakfi'l-mezkûri ve ammâ benâtü'l-ebnâ'i felehünne istihkâk li-ennehünne evlâdü'z-zuhûri.

Hayriye fi'l-vakf 107.

Mâ kavlü şeyhü'l-islâm dâme bâbuhû merci'an li'l-enâm.

Fî mâ izâ vakafe Zeydün dükkânen hel yedhülü fihi mâ kâne yedhülü fi bey'ihî eftünâ me'cûrîn.

El-cevâb: Ne'am yedhülü fi'l-vakfi mâ kâne yedhülü fi bey'ihî

Ve fî vakfi'l-havânîti yedhülü mâ kâne yedhülü fi bey'ihâ.

Hindiyye fimâ yecûzü vakfuhû ve fimâ lâ yecûzü 255

Mâ kavlü şeyhü'l-islâm dâme bâbuhû merci'an li'l-enâm.

Fî vakfin şerata vâkıfuhû en yekûne'l-mütevellî min evlâdihî ve evlâdi evlâdihî ve kâne Zeydün mütevelliyen alâ mücebi hâza'ş-şarti hel li'l-kâdî en ya'zilehû bilâ-hiyânetin ve yüvellî gayrahû velev ve'llâhu hel yasîrû mütevelliyen em lâ.

El-cevâb: Leyse lehû zâlik velev vellâ gayrahû lâ yasîru mütevelliyen.

[vr. 50b]

[Sayfa boş]

[vr. 51a]

[Sayfa boş]

[vr. 51b]

3.18.1. Fî Tasarrufâti'l-Mütevellî Ve Damânihî

[Sayfa boş]

[vr. 52a]

3.18.2. Fi'l-İstibdâl

3.18.3. Fi'l-Vezâ'ifi Ve'r-Rakabeti

[vr. 52b]

3.18.4. Fi'l-İcâreteyn

[vr. 53a]

[Sayfa boş]

[vr. 53b]

3.18.5. Fî Mesâ'ile Şettâ

[vr. 54a]

[Sayfa boş]

[vr. 54b]

3.19. Kitâbü'l-Büyû'

Zeyd mülk arsasını Amr'a şu kadar guruşa bey' ve teslîm ettikten sonra arsa üzerinde bulunan binâyı ba'dehû dâhil değildir deyu kal'a kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

İzâ bâ'a ardan ev kermen ve lem yezkürü'l-hukûka vele'l-merâfika ve lâ zekara bi-küllü kalîlin ev kesîrin fe innehû yedhülü tahte'l-bey'i mâ rukkibe li't-te'bîdi nahvu'l-garâ'is ve'l-eşcâr ve'l-ebniye.

Muhît-i Burhânî cild 3, sahîfe 61.

[vr. 55a]

[Sayfa boş]

[vr. 55b]

3.19.1. Bâbü'l-Hıyârât

[Sayfa boş]

[vr. 56a]

[Sayfa boş]

[vr. 56b]

3.19.2. Bâbu Bey'i'l-Fâsid Ve's-Şürûti'l-Mefsedeti

[Sayfa boş]

[vr. 57a]

3.19.3. Fi'l-Bey'i Bi't-Tağrîr Ve'l-Gabn

[Sayfa boş]

[vr. 57b]

3.19.4. Fî Bey'i'l-Eb Ve'l-Vasî

[Sayfa boş]

[vr. 58a]

3.19.5. Bâbü'l-İstihkāk

[Sayfa boş]

[vr. 58b]

3.19.6. Bâbü'l-İkâle

[Sayfa boş]

[vr. 59a]

3.20. Kitâbü's-Sarf

[Sayfa boş]

[vr. 59b]

[Sayfa boş]

[vr. 60a]

3.21. Kitâbü'l-Müdâyenât

[Sayfa boş]

[vr. 60b]

[Sayfa boş]

[vr. 61a]

[Sayfa boş]

[vr. 61b]

3.22. Kitâbü'l-Kefâlet

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd deyni terekesinden ezyed olduğu hâlde fevt olduktan sonra Zeyd'in oğlu Amr deyn-i mezbûra kefil olsa tereke mikdârından ziyâdede kefâlet-i sahiha olur mu beyân buyurula.

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

"Ve izâ mâte'r-racülû ve aleyhi düyûnun ve lem yetruk şey'en fetekeffele anhü racülün li'l-guremâ' lem tesihha inde Ebî Hanîfete rahimehullâhu te'âlâ ve kâlâ tesihhu" li ennehû kefele bi-deynin sâbitin li-ennehû vecebe li-hakki't-tâlib ve lem yûcedi'l-muskıtu ve lihâzâ yebkâ fi hakkı ahkâmi'l-âhireti velev teberra'a bihî insânün yesihhu ve kezâ yebkâ izâ kâne bihî kefilün.

[vr. 62a]

[Sayfa boş]

[vr. 62b]

3.23. Kitâbü'l-Havâle

[Sayfa boş]

[vr. 63a]

[Sayfa boş]

[vr. 63b]

3.24. Kitâbü'l-Kazâ' Ve'l-Kādî

[Sayfa boş]

[vr. 64a]

3.25. Kitâbü'ş-Şehâdet

Zeyd'in müdde'âsına li-ebeveyn ammi oğlu Amr'ın şehâdeti makbûle olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ Şehâdetü'l-ah li-ahîhi ve li evlâdihî câ'izetün ve kezâlike'l-a'mâmü ve evlâdühüm ve'l-ammâtü ve'l-hâlâtü ve'l-ahvâl.

Kādîhân 496.

Zeyd fevt olup zevcesi Hind'i vesâ'ir veresesini terk ettikde Hind'in sâ'ir verese ile mehre müte'allika da'vâsında Hind'in müdde'âsına Amr ile Zeyd'in akd-i nikâha vekîli olan Bekir vekâleten akdini söylemeyerek şehâdet eyleseler sâ'ir verese mücerred akde vekîl olmağla Bekir'in şehâdetini tutmazız demeğe kâdir olurlar mı.

El-cevâb: **Olmazlar.**

Ve an Ebi'l-Kâsım izâ idde'ati'l-mer'etü alâ vereseti'z-zevci mehrahâ fe enkerâ'l-veresetü nikâhahâ ve kâne'ş-şâhidü tevellâ tezvîcehâ kâle yeşhedü ale'n-nikâhi velâ yezkürü'l-akde an nefsihî Min şehâdeti'l-Hâniyye

[vr. 64b]

[Sayfa boş]

[vr. 65a]

3.25.1. Fî men Tukbelü Şehâdetuhû Ve Men Lâ Tukbelü

[Sayfa boş]

[vr. 65b]

[Sayfa boş]

[vr. 66a]

3.25.2. Fi's-Şehâdeti Ve't-Tesâmu' Ve't-Tevâtür

[Sayfa boş]

[vr. 66b]

[Sayfa boş]

[vr. 67a]

3.25.3. Fi'r-Rücû'i Ani's-Şehâdeti

[Sayfa boş]

[vr. 67b]

3.25.4. Fî Tercîhi'l-Beyyinât

[Sayfa boş]

[vr. 68a]

[Sayfa boş]

[vr. 68b]

3.25.5. El-Kavlü Li-Men

Zeyd Amr'dan sana şu kadar guruş karz vermişidim ver deyu da'vâ Amr dahi meblağ-ı mezbûru vedî'aten ahz ve sana reddetmişidim deyu da'vâ edip tarafeynin karzan veyâ vedî'aten alındığına beyyineleri olmasa Amr yemîniyle musaddak olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Velev kâle sâhibü'l-mâl ekraztukehâ ve kâle zâlike'r-racül aheztühâ vedî'aten fe'l-kavlü kavlü men yedde'î el-vedî'a.

Mine'l-Muhîti'r-Burhânî fi'l-fasli't-tâsi' min bâbi'l-vedî'a.

Îzâ kâle ahaztühâ minke vedî'aten ve kâle'l-âharu lâ bel kardan haysü yekûnü'l-kavlu li'l-mukırr.

Mine'l-Hidâyeti fi bâbi'l-istisnâ' mine'l-ıkrâr.

[vr. 69a]

3.26. Kitâbü'l-Vekâlet

Hind mülk menzilini bey'a Zeyd'i tevkîl ettikde dilediğın kimesneye bey'eyle deyu ta'mîm etmiş değıl iken Zeyd menzil-i mezbûru zevcesi Zeyneb'e bey'e kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Dilsiz olan Zeyd bir husûs için işâret-i ma'hûdesiyle Amr'ı tevkîl eylese vekâlet-i mezbûre sahîha olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

El-işâratü mine'l-ahresi mu'teberetün ve kâ'imetun makâme'l-ibâre fi külli şey'in min bey'in ve icâretin ve rehnin ve nikâhin ve talâkin ve itâkin ve ibrâ'in ve ıkrâr.

Hamevî 199.

Yürîdü bi'l-ahresi ellezî vülîde ve hüve ahres ev tarâ'e aleyhi zâlike ve dâme hattâ sâret işâretuhû mefhûmeten kezâ fi'l-mudmerât.

Hindiyye 377.

[vr. 69b]

[Sayfa boş]

[vr. 70a]

[Sayfa boş]

[vr. 70b]

3.26.1. Fî'l-Vekîl Bi'l-Kabz

[Sayfa boş]

[vr. 71a]

[Sayfa boş]

[vr. 71b]

3.26.2. Fî'l-Vekâleti Bi'l-Bey'î Ve'ş-Şirâ'

[Sayfa boş]

[vr. 72a]

3.26.3. Fî damâni'l-Vekîli Ve Ademihî

[Sayfa boş]

[vr. 72b]

3.26.4. Mesâ'ilü'l-Me'mûr

Zeyd zevcesi Hind'in mülk menziline ve bağını Hind'in emrinsiz kendi mâlından ta'mîr eylese Zeyd ol menzil ve bağı nefsiyçün zabta kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Bu sûretde Zeyd ta'mîrât-ı mezkûreyi zevcesi için yapmış olacak masrûfunda müteberri' olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

[vr. 73a]

[Sayfa boş]

[vr. 73b]

3.26.5. Fî Azli'l-Vekîl

[Sayfa boş]

[vr. 74a]

3.27. Kitâbü'd-Da'vâ

Hind zevc-i mutallıkı Zeyd'den şu kadar guruş hakkım vardır deyu da'vâ ve Zeyd sen hîn-i tatlıkde mahzar-ı şühûdda bende aslâ alacağın olmadığını tav'an ikrâr etmişidin deyu da'vâ ettikde Hind ikrâr-ı mezbûr muvâza'a tarîkiyle olmuşidi deyu da'vâ ve muvâza'ayı tefsîr edip müdde'âsına ikâme-i beyyine edicek Zeyd'i def'a kâdire olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Lâ-yecûzü'l-ikrâru bi't-telci'e "mine'l-Bedâyi'" ve in idde'â ehadühümâ enne hâze'l-ikrâra hezlün ve telci'etün ve'd-de'a'l-âharu ennehû ciddün felkavlü li-müdde'î'l-ciddi ve ale'l-âhari el-beyyine.

Min büyû'î'l Tatarhâniyye.

[vr. 74b]

[Sayfa boş]

[vr. 75a]

[Sayfa boş]

[vr. 75b]

3.27.1. Fî da've'l-İkrâr

[Sayfa boş]

[vr. 76a]

[Sayfa boş]

[vr. 76b]

3.27.2. Fî'd-Def'

[Sayfa boş]

[vr. 77a]

3.27.3. Fî Men Yekûnü Hasmen

[Sayfa boş]

[vr. 77b]

[Sayfa boş]

[vr. 78a]

[Sayfa boş]

[vr. 78b]

3.27.4. Fî Da‘ve'n-Neseb

[Sayfa boş]

[vr. 79a]

[Sayfa boş]

[vr. 79b]

3.27.5. Fi't-Tahlîf

[Sayfa boş]

[vr. 80a]

3.27.6. Fîmâ Yüsma‘u Mine'd-Da‘vâ Ve Mâ Lâ

[Sayfa boş]

[vr. 80b]

[Sayfa boş]

[vr. 81a]

[Sayfa boş]

[vr. 81b]

3.27.7. Fîmâ Yete‘allaku Bi-Mürûri'z-Zamân

[Sayfa boş]

[vr. 82a]

[Sayfa boş]

[vr. 82b]

3.28. Kitâbü'l-İkrâr

[Sayfa boş]

[vr. 83a]

3.28.1. Fi'l-İkrâr Bi'n-Neseb

[Sayfa boş]

[vr. 83b]

3.29. KİTÂBÜ'S-SULH

Hind mu'ayyen ba'zı eşyâsını istisnâ edip cemî' de'âvîden Zeyd'i ibrâ ve Zeyd dahi ibrâyı kabûl ettikten sonra Hind istisnâ ettiği eşyâyı Zeyd'den da'vâya kâdire olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Ve hüve ey el-istisnâ'u tekellümün bi'l-bâkî ba'de's-sünyâ ey el-müstesnâ ya'ni ennehû istihrâcün sûriyyün ve beyânün ma'neviyyün izi'l-müstesnâ lem yürad evvelen nahve kavlihî te'âlâ "felebise fihim elfe senetin illâ hamsîne âmen" ve'l-murâdü tis'u mi'etin ve hamsîne seneten.

Mir'ât 353.

Lâ-yesihhu'l-ibrâü ani'l-a'yâni ve'l-ibrâ'u an da'vâhâ sahîh ilh.

Behce 361.

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd Amr zimmetinde olan alacağının bir mikdâr-ı mu'ayyeni üzerine sulh olup lâkin bedel-i sulh meclis-i sulhda kabz ve hüccet olunmasa sulh-ı mezbûr sahîh olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Velev kâne lehû alâ racülin elfü dirhemin fesâlehahû minhâ alâ hamsi mi'eti dirhemin câze ve in fâraha kable en yu'tiyehû iyyâhu li-enne hâze's-sulha ibrâün ani'n-nısfı ve talebün li îfâ'i'n-nısfı li enne's-sulha tecevvuzun bi-dûni'l-hakkı ve't-tecevvüzü düne'l-hakkı ibrâün li'l-ba'dı ve iskâtün li'l-ba'd ve zâlike câ'izün velev sâlehahû min deynihî alâ ba'dın âcilen ev âcilen kâne câ'izen li-ennhû teberru'un bi-iskâti'l-ba'dı ve iskâti'l-mutâlebeti fi yedihî.

Kitâbü's-sulh min Mecmû'ati'l-aliyye 387.

İzâ talebe'l-müşterî mine'l-bâyi' en yektübe lehû sakken li's-şirâ'i ve ebe'l-bâyi'u zâlike lem yücber aleyhi li ennehû leyse aleyhi en yektübe li-mâli nefsihî sakken ve

in ketebe'l-müşterî bi-mâli nefsihî sakken ve talebe mine'l-bâyi' en yahrüce ile's-
şühûdi li-yüşhidehüm lâ yücberü alâ en yahrüce.

Kādîhân sahîfe 197.

Mecelle "1552".

[vr. 84a]

[Sayfa boş]

[vr. 84b]

3.29.1. Fi'l- ibrâ'

[Sayfa boş]

[vr. 85a]

3.30. Kitâbü'l-Mudârebe

[Sayfa boş]

[vr. 85b]

[Sayfa boş]

[vr. 86a]

3.31. Kitâbü'l-Âriyet

[Sayfa boş]

[vr. 86b]

3.32. Kitâbü'l-Vedî'a

[Sayfa boş]

[vr. 87a]

3.33. Kitâbü'l-Hibe

Zeyd mülk menzilini içinde olan cemî' eşyâsıyla kız karındaşı Hind-i
kebîreye hibe edip ba'dehû teslim ve kabz bulunmadan Zeyd fevt olsa hibe-i
mezbûre bâtıla olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebühü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Mâte'l-vâhibü kable kabdi'l-mevhûbi lem yemlikü'l-kabd li-ennehû sârâ hakka'l-verese.

Zeyd sıhhatinde mülk menziline ölünce beslemek üzere zevcesi Hind'e hibe ve teslîm edip Hind dahi Zeyd'i beslerken Zeyd fevt olsa vereseşi hibeyi tutmamağa kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olmazlar.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Zeyd yeri arz-ı mîrî ve kürûmu mülkü olan bağının yerini izn-i sâhib-i arzla oğlu Amr-ı kebîre ferâğ etmeden kürûmunu Amr'a hibe eylese hibe-i mezbûre sahîha ve tâmme olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Hind mâlike olduğum cemî' eşyâm zevcim Zeyd'indir deyup ba'dehû teslîm ve kabz bulunmadan Hind fevt olsa hibe-i mezbûre bâtıla olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Minhü't-tevfîk

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd kâbil-i kısmet olan mülk bağçesini zevcesi Hind ve kebîre kızı Zeyneb'e her birinin hissesini ifrâz ve ta'yîn etmeden şayi'an hibe ve şayi'an teslîm eylese hibe-i mezbûre sahîha ve tâmme olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Minhü't-tevfîk

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Hind sıhhatinde mülk menziline oğlu Zeyd-i kebîre hibe ve teslîm ettikten sonra Zeyd fevt olmağla Hind nâdime olup hibesinden rücû'a kâdire olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Sahhe'r-rücû'u fî ecnebiyyin ve mene'ahû el-mahremiyyetü bi'l-karâbeti kemâ fi'l-âbâ' ve'l-ümmehât ve in alev ve'l-evlâd ve in sefelû.

Dürer fi bâbi'r-rücû'.

[vr. 87b]

[Sayfa boş]

[vr. 88a]

3.34. Kitâbü'l-İcâre

[Sayfa boş]

[vr. 88b]

[Sayfa boş]

[vr. 89a]

3.34.1. Fî'l-İcâreti'l-Fâside

[Sayfa boş]

[vr. 89b]

3.34.2. Bâbü Feshi'l-İcâre

[Sayfa boş]

[vr. 90a]

3.34.3. Fî İcâreti'l-Vakf

[Sayfa boş]

[vr. 90b]

3.34.4. Fî'l-İstiğlâl

[Sayfa boş]

[vr. 91a]

[Sayfa boş]

[vr. 91b]

3.34.5. Fî damâni'l-Ecîr Ve Ademihî

[Sayfa boş]

[vr. 92a]

3.35. Kitâbü'l-İkrâh

[Sayfa boş]

[vr. 92b]

[Sayfa boş]

[vr. 93a]

3.36. Kitâbü'l-Hacr

Zeyd-i sagîre kâdî Amr'ı vasî nasb ettikten sonra Zeyd bâliğ ve reşîd olup ba'dehû on beş sene mürûrunda Zeyd bilâ-özü sükût etmişken Bekir'den karzdan şu kadar gurus alacağım vardır deyu da'vâ ve Bekir bi'l-küllîye inkâr eylese Zeyd mücerred rüşdüne hükm-i şer'î olmamağla mürûr-ı zamân olmaz demeğe kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Zeyd-i sagîre kâdî Amr'ı vasî nasb ettikten sonra Zeyd reşîd olduğu hâlde bâliğ oldukda Amr'ın yedinde olan mâlını Amr'dan almağa kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Bu sûretde Zeyd bâliğ ve reşîd oldukdan sonra ba'zı eşyâsını Bekir'e bey' eylese mücerred rüşdüme hükm-i şer'î olmadan vâki' olan bey' sahîh olmamağla eşyâ-i mezbûreyi Bekir'den alırım demeğe kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Bakiye mâ lev belağa ve lem yezhar hâluhû fehel yecûzü en yüdf'e'a ileyhi mâluhû ve tasihhu tasarrufâtuhû em lâ bûdde min isbâti rüşdihî ve'llezî yezharu lî el-evvelu.

Tenkîh Hâmidî fi'l-hacri ve'l-me'zûni 138.

Sü'ile ani'l-hürri'l-âkılı el-bâliği izâ tasarrafe ve bâ'a ve'sterâ ve ekarra ve tezevvece fe'd-de'â ebûhu ev vasiyyuhû ennehû tahte'l-hacri ve ennehû sefihun fehel yukbelü zâlike em lâ fe ecâbe mezhebü Ebî Hanîfete rahimehu'llâh innehû izâ beleğa

âkilen fe cemî'ü tasarrufâtihî nâfizetün ve yelzemuhû ahkâmuhâ velâ yu'teberu kavlü ebîhi ev vasiyyihî ilh.

Tenkîh.

[vr. 93b]

3.37. Kitâbü'l-Gasb

Zeyd Amr'ın mülk arsasını tegallüben zabt ve üzerine nefsiyçün binâ ihdâs eylese Amr Zeyd'e binâsını kal' ettirmeğe kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Ve men gasabe sâhaten ve benâ aleyhâ fe li'l-mağsûbi minhü en ye'müra'l-gāsibe bi-nakdi'l-binâ'i. Ve hiye ma'rûfetün fi'l-Asli.

Mecma'u'l-fetâvâ fi'l-ğasbi Ali Efendi 590.

[vr. 94a]

3.37.1. Fî Gāsibi'l-Gāsib

[Sayfa boş]

[vr. 94b]

[Sayfa boş]

[vr. 95a]

3.38. Kitâbü'ş-Şüf'a

[Sayfa boş]

[vr. 95b]

[Sayfa boş]

[vr. 96a]

3.39. Kitâbü'l-Kısmet

Zeyd mülk suyunu menba'ından aşağıda bulunan maksemde iki kısma ayırıp bir mikdâr-ı mu'ayyenini vakf ettiği çeşmeye ve bâkîsini menziline isâle ettikten sonra fevt olsa sâ'ir vereseye zararı olmayıp her biri kendi nasîbi ile intifâ' mümkün iken vereseden nasîbini maksemde almak istedikde sâ'ir verese Hind'i men'a kâdir olurlar mı?

El-cevâb: **Olmazlar.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Fî Bürketi mâ'in kâ'imetri'l-binâi fi dâri Zeydin yecrî mâ fâda minhâ bi-hakkın şer'iiyin fi mecraan ilâ tâli'in kâ'imi'l-binâ fi dâri Amrin ve yenkasîmü'l-mâ'u şatreyni ahadühümâ li-dâri Amr ve'l-âhar li-dâri Bekir ve yürîdü Bekir en ye'hüze mine'l-mâ'i şatrahû el-muhtassa bihî mine'l-bürketi'l-kâ'imetri bi-dâri Zeyd ve leyse beyne basti't-tâli'i ve'l-bürketi muhâfeletün ve'l-mu'âdeletü mümkinetün ve leyse fi zâlike darar alâ Amr ve yentefi'u küllün binasîbihî ba'de zâlike fehel yesûğu li-Bekir zâlik.

El-cevâb: Ne'am.

Tenkîhu'l-Hâmidiyye cild 2, sahîfe 220.

[vr. 96b]

[Sayfa boş]

[vr. 97a]

[Sayfa boş]

[vr. 97b]

3.40. Kitâbü's-Sayd Ve'z-Zebâ'ih

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd kendi mâlıyla kurbet kasd olunan bir bakarayı birkaç kimesne ile müştereken iştirâ ve kendi hissesini emrinsiz bir meyyit için yevm-i nahrda adhiye eylese Zeyd ol adhiyenin lahmından kendi yemek ve âhara vermek câ'iz olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Seb'atün naharû nâkaten an seb'atin ve ehadü's-şürekâ' vârisü meyyitin yezbehu an müverrisihî kâle Muhammed rahimehullâh es-sittetu ye'kulüne ensibâ'ehüm mine'l-lahmi ve yütesaddaku bi-nasîbi'l-meyyiti velâ ye'külühu'l-vârisü kâle radiyallâhu anhu hâzâ izâ kâne'l-vârisü dahhâ min mâli'l-meyyiti bi-emri'l-meyyiti.

"Hâniyye fi hâmişi Hindiyye" [cild] 3 sahîfe 305.

Minhü't-tevfik

Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki;

Zeyd sevâbı müteveffâ Amr'da olmak üzere dilediği zamân kurbân kesip lahmını ve derisini fukarâya tasadduk etmek câ'iz olur mu?

El-cevâb: Allâhu te'âlâ a'lem **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

İnne'l-insâne lehû en yec'ale sevâbe amelihî li-gayrihî salâten kâne ev savmen ev sadakaten ev gayrahâ.

"Hindiyye cild 1, sahîfe 273".

[vr. 98a]

3.41. Kitâbü'l-Kerâhiyyeti Ve'l-İstihsân

Emr-i münkere muttali' olan kimesneye o münkeri men'e kâdir olan veliyyü'l-emre ihbâr etmek helâl ve imâmü'l-müslimîn ve hâkim-i şer'-i mübîne Allâhu te'âlâ'nın hakkı olan husûsda emr-i münkeri irtikâb [eden] kimseyi zecr ve ta'zîr eylemek vâcib olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Racülün alime enne fülânen yete'âtâ mine'l-münkeri hel yahillü lehû en yektübe ilâ ebîhi bi-zâlike kâlû in kâne ya'lemü en lev ketebe ilâ ebîhi yemne'uhü'l-ebu ve yakdiru aleyhi yahillü lehû en yektübe ve in kâne ya'lemü in kâne ebâhu lev erâde men'ahû lâ yakdiru aleyhi fe innehû lâ yektübü ve kezâlike fimâ beyne'z-zevceyni ve beyne's-sultâni ve'r-ra'iiyyeti ve'l-haşemi innemâ yecibü'l-emru bi'l-ma'rûfi izâ alime ennehüm yestemi'ûn.

Kezâ fi fetâvâ Kādihân.

Hindiyye fi'l-kerâhiyyeti [cild] 5, [sahîfe] 309.

Ve hüve ey et-ta'zîru te'dîbün düne'l-haddi ve yecibü fi cinâyetin leysset mücibeten li'l-haddi kezâ fi'n-nihâyeti

Ve yenkasimü ilâ mâ hüve hakku'llâhi ve hakku'l-abdi ve'l-evvelü yecibü ale'l-imâmi velâ yahillü lehû terkühü illâ izâ alime ennehû inzecera'l-fâ'ilü kable zâlike kâlû li külli müslimin ikâmetü't-ta'zîr.

Hâle mübâşereti'l-ma'siyyeti ve emmâ ba'de'l-mübâşereti feleyse zâlik li-gayri'l-hâkim.

Hindiyye fi't-ta'zîr [sahîfe] 130.

El-aslu fi vücûbi't-ta'zîri enne külle men irtekebe münkeren ev âzâ müslimen bi-gayri hakkın bi-kavlihî ev bi-fi'lihî yecibü't-ta'zîr illâ izâ kâne'l-kezibü zâhiran fi kavlihî... Fe innehû lâ-yecîbe't-ta'zîru.

Kezâ fi şerhi't-Tahâvî ve hüve's-sahîhü hakezâ fi fetâvâ Kādîhân

Hindiyye [cild] 2, [sahîfe] 131.

Ve yükâlû el-emru bi'l-ma'rûfi bi'l-yedi ale'l-ümerâ'i ve bi'l-lisâni ale'l-ulemâ'i ve bi'l-kalbi li-avâmi'n-nâs ve hüve ihtiyârü'z-Zendovestî kezâ fi'z-Zahîriyyeti.

Hindiyye [cild] 5 [sahife] 309.

Müntefe'un bihâ olmayan kitablardan Allâhu te'âlâ ve melâ'ike-i kirâm ve peygamberân-ı ızâmının isimleri mahv olunduktan sonra bâkîsinin ihrâkı câ'iz olup hâl-i aslîleriyle suya ilgâsında yâhûd daha iyisi defn olunmağla defninde be'is olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

[vr. 98b]

El-kütübü'lletî lâ yüntefa'u bihâ yumhâ anhâ ismu'llâhi ve melâ'iketihî ve rüsûlihî ve yuhraku'l-bâkî velâ be'se bi-en tülkâ fi mâ'in cârin kemâ hiye ev tüdfene ve hüve ahsen.

Dürrü'l-Muhtâr fi'l-hatari ve'l-ibâha 271.

İçinde ism-i ilâhî bulunan kâğıda bir şey sarmak mekrûh olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ve yükrahu en yec'ale şey'en fi kâğıdetin fihâ ismu'llâhi te'âlâ kâneti'l-kitâbetü alâ zâhirihâ ev bâtımihâ bi-hilâfi'l-kîsi aleyhi ismu'llâhi fe innehû lâ-yükrahu kezâ

Fi'l-Muhît Hindiyye fi'l-kerâhiyye 283.

Fıkıh yazılı olan kâğıda bir şey sarmak gayr-i câ'iz ve kelâm yazılı olan kâğıda yapmamak evlâ ve kütüb-i tıbbâ leffi ve içinde ism-i ilâhî yâhûd ism-i nebî

aleyhi's-selâm bulunan kâğıddan içine bir şey sarmak için o isimlerin mahvı câ'iz olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ve lâ yecûzü leffü şey'in fi kâğıdetin fihi mektûbun mine'l-fikhi ve fi'l-kelâmi el-evlâ en lâ yef'ale ve fi kütübi't-tıbbi yecûzü velev kâne fihi ismu'llâhi te'âlâ ev ismü'n-nebiyyi salla['llâhu] aleyhi ve âlihî ve sellem yecûzü mahvuhû li yüleffe fihi şey'ün. Kezâ fi'l-Gunye

Hindiyye cild 5 [sahîfe] 284.

[vr. 99a]

3.42. Kitâbü'l-Eşribe

Vişn-âb demekle ma'rûf olup müskir olan şerbeti sekr vermeyecek mikdârını kuvvet için olsa dahi içmek harâm olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ve emme'l-eşribetü mine's-şâ'iri evi'z-zürati evi't-tüffâhi evi'l-'aseli izâ iştedde ve hüve matbûhün ev gayru matbûhin fe innehû yecûzü şürbuhû mâ dûne's-sükri inde Ebî Hanîfete ve Ebî Yûsuf rahimehuma'llâh ve inde Muhammed harâmün şürbuhû kâle'l-Fakîhu ve bihî ne'huzü. El-küllü fi'n-Nevâzil, Hülâsa fi'l-eşribe

Nebîzü temr ya zebîb ya asel ya tîn ya şâ'ir ya bunların emsâlinde ittihâz olunup müskir olan şerbetlerin sekr vermeyecek mikdârını telehhî kasdinsız olsa bile içmek helâl olmayıp kalîl ve kesîri harâm olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ve nebîzü't-temr ve'z-zebîb izâ tubiha ednâ tabhatin sümme iştedde yecûzü şürbuhû dûne's-sükri alâ kavli'l-Îmâmi's-sânî rahimehu'llâhu te'âlâ li'stimrâ'i't-ta'âmi dûne'l-lehvi. Ve kâle Muhammed rahimehu'llâh yahrumü kalîluhû ve kesîruhû kâlû ve bihî ne'huzü. Bezzâziyye fi'l-eşribeti mülahasan

Behce 563.

[vr. 99b]

3.43. Kitâbü's-Şürb

[Sayfa boş]

[vr. 100a]

[Sayfa boş]

[vr. 100b]

3.44. Kitâbü'l-Hıytân

Tebe'a-i Devlet-i aliyye-i İslâmiyye'den gayr-i müslim olan bir kimse makbere-i müslimîne muttasıl olan hânesi dîvârını makbereye hiçbir vechile zarar etmemek üzere yükseltmeğe kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Sü'ile ani'z-zimmiyyi izâ benâ dâran âliyyeten an dûri'l-müslimîn ve ce'ale lehâ tâkâtin ve şebâbîke tüşrifu alâ cîrânihî hel yümekkenü min zâlik? Ecâbe: Ehlü'z-zimmeti fi'l-mu'âmelâti ke'l-müslimîne mâ câze li'l-müslimîne en fa'alûhü fi mülkihim câze lehüm ve mâ lem yecüz li'l-müslimîne lem yecüz lehüm ve innemâ yümne'u min ta'liyeti binâ'ihî izâ hasale zararun li-cârihî min men'i dav'in ve hevâ'in. Hâzâ hüve zâhirü'l-mezheb.

Nakale Ali Efendi fi Kitâbi'l-hıytân.

[vr. 101a]

[Sayfa boş]

[vr. 101b]

3.45. Kitâbü'r-Rehn

[Sayfa boş]

[vr. 102a]

[Sayfa boş]

[vr. 102b]

3.46. Kitâbü'l-Cinâyât

[Sayfa boş]

[vr. 103a]

3.47. Kitâbü'd-Diyât

Zeyd'in zevcesi Hind-i hâmil Zeyd'in izniyle iskât-ı cenîn için ilâc içmekle müstebînü'l-hılka bir cenîn-i meyyit ilkâ eylese Hind'in âkilesine ya Hind'e diyet ya gurre lâzıme olmayıp lâkin Hind âsime olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Ve damine'l-gurrete âkiletu imrâ'etin hurretin fî senetin vâhidetin ve in lem tekün lehâ âkiletün fefî mâlihâ eydan

Sadru's-şerî'a.

Velâ te'semü mâ lem yestebin ba'du halkihî ve merra fî'l-hazri nazmen. Eskatahû meyyiten amden bi-devâ'in ev fî'lin ke darbihâ batnehâ bilâ izni zevcihâ fe in ezine ev lem yete'ammed lâ-gurrete li-ademi't-ta'addî.

Dürrü'l-Muhtâr cild 5 [sahîfe] 379.

Kavlühû velâ te'semü el-ensebü fî't-ta'bîr ve esimet li-enne'l-keleme inde vücûdi'l-gurreti vehiye lâ-tecibü illâ bi-istibâneti ba'zî'l-halki ve in lem yestebin ba'du halkihî felâ isme.

İbni Âbidîn.

[vr. 103b]

[Sayfa boş]

[vr. 104a]

[Sayfa boş]

[vr. 104b]

3.47.1. Fîmâ Yûcibü'd-Diyete Ve Mâ Lâ

[Sayfa boş]

[vr. 105a]

[Sayfa boş]

[vr. 105b]

3.47.2. Fî Cinâyâti'l-Behîmeti Ve'l-Cinâyeti Aleyhâ

[Sayfa boş]

[vr. 106a]

3.47.3. Bâbü'l-Kasâme

[Sayfa boş]

[vr. 106b]

3.48. Kitâbü'l-Vesâyâ

Zeyd cümle mâlını zevcesi Hind'e vasiyyet ettikten sonra Zeyd fevt olup Hind'i vesâ'ir veresesini terk eylese sâ'ir verese vasiyyeti mücîz olmasalar Hind vasiyyet-i merkûmeye binâ'en Zeyd'in terekesinden nesne almağa kâdire olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Lâ yesihhu'l-vasiyyetü fi eksera minhü ey bi eksera mine's-sülûsi fe-inne fi bi-ma'ne'l-bâ'i kemâ fi'l-Kâmûs velâ yesihhu bi şey'in li-vârisihî ey el-mûsî li hadîsin makbûlin inde'l-cemî'i illâ bi icâzeti veresetihî. Kuhistânî mûlahhasan.

Zeyd-i sagîrin hâkim tarafından mansûb vasîsi Amr Zeyd'in Bekir zimmetinde olan şu kadar gurus alacağını Bekir'den da'vâ edip hükm ettirdikten sonra ol kadar gurusu Bekir'den kabz etmeğe kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Vasiyyü'l-kādî ke-vasiyyi'l-meyyit illâ fi semânin leyse li-vasiyyi'l-kādî eş-şirâ'u li nefsihî velâ en yebî'a mimmen lâ tukbelü şehâdetühü illâ bi iznin mübtede'in mine'l-kādî.

Ey ba'de en nasabehü kayyimen li-yuhâsime ani's-sagîri men kâne fi yedihî akârun li's-sagîri bi gayri hakkın fe'l-murâdu husûsu nasbihî li'l-îsâ'i lâ mutlakan intehâ Ebu's-su'ûd.

Tahtâvî cild 4, sahîfe 347.

Zeyd-i sagîrin hâkim tarafından mansûb vasîsi Amr Zeyd'in Bekir zimmetinde olan şu kadar gurus alacağını Bekir'den da'vâ edip hükm ettirdikten sonra ol kadar gurusu Bekir'den kabz etmeğe kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Vasiyyü'l-kādî ke-vasiyyi'l-meyyit illâ fî semânin leyse en yakbida illâ bi iznin mübtede'in mine'l-kādî ey ba'de en nasabehû kayyimen li-yuhâsime ani's-sagîri men kâne fî yedihî akârun li's-sagîri bi gayri hakkın fe'l-murâdu bi'l-îsâ'i husûsu nasbihî li'l-husûmeti lâ mutlakân ilh.

Zeyd sülüs mâlını çeşmeye muhtâc bulunan mahalle çeşme inşâ ve su isâlesi için vasiyyet edip tenfîzine Amr'ı vasiyy-i muhtâr nasb u ta'yîn eyledikden sonra musırnan fevt olsa vasiyyet-i mezkûre zimem-i nâsda olan mebâliğin sülüsüne dahi şâmil olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

[vr. 107a]

Bu sûretde Amr vasiyyetini kable't-tenfîz âharını vasî ta'yîn etmeksizin vefât eylese hâkim tarafından vasî ta'yîn olunan Bekir Zeyd'in emvâl-i mevcûdesinin sülüsünü ve alacağından tahsîl olunan mebâliğin sülüsünü kabz edip vech-i şer'î üzere vasiyyeti tenfîze kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Zeyd vasîsi olduğu Amr-ı sagîrin umûrunda bi'z-zât yapması câ'iz olan her şey'e başkasını tevkîl eylemek câ'iz olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ve yecûzü li-vasiyyi'l-yetîmi en yüvekkile bi külli mâ yecûzü en yef'alehû bi-nefsihî min emri'l-yetîm.

Kezâ fi's-serâhiye Hindiyye fi'l-vekâle 373.

[vr. 107b]

[Sayfa boş]

[vr. 108a]

3.48.1. Fî Nasbi'l-Vasî Ve Azlihî Ve Muhâsebetihî

[Sayfa boş]

[vr. 108b]

3.48.2. Fî Tasarrufâtî'l-Vasî

[vr. 109a]

[Sayfa boş]

[vr. 109b]

3.48.3. Fî İstihlâsi't-Tereke

[Sayfa boş]

[vr. 110a]

3.49. Kitâbü'l-Ferâ'iz

Tebe'a-i Devlet-i aliyye-i İslâmiyye'den gayr-i müslime olan Biricik fevt olup her biri tebe'a-i müşârun-ileyhâdan oğlu Andon ile kızı Serna'yı terk edip kable'l-kısme Serna dahi fevt olup ancak li ebeveyn er karındaşı Andon'u terk edip ba'dehâ Andon dahi fevt olup yine her biri tebe'a-i müşârun-ileyhâdan li ebeveyn hâli oğulları Kirkor ve Karabet'i ve âhar li ebeveyn hâlileri Anna'yı terk edip kable'l-kısme Anna dahi fevt olup her biri yine tebe'a-i müşârun-ileyhâdan oğlu Artin ile kızları Maninik ve Ağavani ve Virjini'yi terk ettikde Biricik'in terekesi yirmi beş sehinden olup onar sehmi Kirkor ve Karabet'e iki sehmi Artin'e birer sehmi Maninik ve Ağavani ve Virjini'ye verilse sahîh olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Bu sûretde Biricik'in tebe'a-i ecnebiyyeden olan kızı dahi Biricik'e vârise olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Nazret ücret-i mu'accele ve mü'eccele ile bir menzile mutasarrıf iken bin üç yüz otuz bir senesi Rebî'u'l-evveli'nin yirmi yedinci günü târîhli fermân-ı âlînin neşrinden mukaddem fevt olup zevcesi Ağsabet'i ve evlâdını terk ettikde Nazret'in evlâdı ol menzili intikâl-i âdiye binâ'en zabt etmek istediklerinde Nazret'in zevcesi Ağsabet mücerred zevcesi olmamla bana dahi hisse intikâl eder deyu ol menzile müdâhaleye kâdire olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehül-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Rûmiyyü'l-mezheb olan Yani fevt olup yine Rûmiyyü'l-mezheb olan oğlu Hristo ile Ermeniyetü'l-mezheb olan kızı Marika'yı terk ettikde Yani'nin terekesi üç sehinden olup iki sehmi Hristo'ya bir sehmi Marika'ya verilse sahîh olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

[vr. 110b]

Hind fevt olup zevci Zeyd'i ve mefkûd olan li ebeveyn er karındaşı Amr'ı terk ettikde tereke-i Hind'in nisfi Zeyd'e ve nisf-ı âharı Amr için kıbel-i şer' den kayyim nasb olunan kemesneye verilse sahîh olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Zeyd fevt olup hürre olan zevcesi Hind'i ve kızının oğlu Amr'ı terk edip kable'l-kısme Hind dahi fevt olup zevci Bekir'i ve kendini âzâd eden Zeyneb'i terk edip kable'l-kısme Bekir dahi fevt olup zevcesi Hatice'yi ve kızı Rukiye'yi ve li ebeveyn er karındaşı Beşir'i terk ettikde tereke-i Zeyd altmış dört sehinden olup kırk sekiz sehmi Amr'a sekiz sehmi Zeyneb'e bir sehmi Hatice'ye dört sehmi Rukiye'ye üç sehmi Beşir'e verilse sahîh olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Ferdâne fevt olup zevci Cevdet'i ve babası Naşid'i ve oğlu Fikret'i terk ettikde Ferdane'nin terekesi on iki sehinden olup üç sehmi Cevdet'e iki sehmi Naşid'e yedi sehmi Fikret'e verilse sahîh olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Tebe'a-i Devlet-i İslâmiyye'den Yahûdî olan Elyazar fevt olup tebe'a-i devlet-i müşârun-ileyhâdan Rûmiyyü'l-mezheb olan ancak kızı Markara'yı terk ettikde Markara Elyazar'ın terekesini ihrâza kâdire olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Tebe‘a-i ecnebiyyeden olan Zeyd-i gayr-i müslim yine tebe‘a-i mezkûreden Hind-i gayr-i müslimeyi dâr-ı İslâm'da tezevvüc ettikten sonra Zeyd tebe‘a-i Devlet-i aliyye-i İslâmiyye'ye dehâlet edip ba‘dehû tebe‘a-i müşârun-ileyhâdan iken fevt olsa Hind tebe‘a-i Devlet-i aliyye-i İslâmiyye'ye dehâlet etmese bile zevcine tebe‘an tebe‘a-i müşârun-ileyhâdan olmuş olur mu?

El-cevâb: **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te‘âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

[vr. 111a]

Minhü't-tevfik

Bu mes‘ele beyânında e‘imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki; Zeyd fevt olup babasının anasının anası Hind'i ve babasının babası Amr'ı terk ettikde tereke-i Zeyd altı sehinden olup bir sehmi Hind'e beş sehmi Amr'a verilse sahîh olur mu?

El-cevâb: Allâhu te‘âlâ a‘lem **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te‘âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Minhü't-tevfik

Bu mes‘ele beyânında e‘imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki; Hürre olan Hind fevt olup mu‘tak olan zevci Zeyd'i ve hür olan oğlu Amr'ı terk edip kable'l-kısme Zeyd dahi fevt olup ancak kendiyi âzâd eden Bekir'i terk ettikde tereke-i Hind dört sehinden olup üç sehmi Amr'a ve bir sehmi Bekir'e verilse sahîh olur mu?

El-cevâb: Allâhu te‘âlâ a‘lem **Olur.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te‘âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Zeyd fevt olup zevcesi Hind'i ve kızları Zeyneb ve Hatice ve oğlunun oğulları Amr ve Bekir ve Beşir ve Halid'i terk edip kable'l-kısme Hind dahi fevt olup kızları Zeyneb ve Hatice'yi ve oğlunun oğulları Amr ve Bekir ve Beşir ve Halid'i terk ettikde tereke-i Zeyd doksan altı sehinden olup ba‘de'l-ihtisâr on altı sehinden altışar sehmi Zeyneb ve Hatice'ye birer sehmi Amr ve Bekir ve Beşir ve Halid'e verilse sahîh olur mu?

El-cevâb: Allâhu te‘âlâ a‘lem **Olur.**

[vr. 111b]

[Sayfa boş]

[vr. 112a]

3.49.1. Fi'l-Haml

[Sayfa boş]

[vr. 112b]

[Sayfa boş]

[vr. 113a]

[Sayfa boş]

[vr. 113b]

3.49.2. Fi'l-Arâzî Ve'l-Mer'â

Bir karye ahâlîsinden olan Zeyd o karyenin mer'âsında ahâlî-i karyenin hayvanâtına muzâyaka verecek olduğu hâlde hâricden ilâve ederek hayvanât getirip ra'y ettirmeğe kâdir olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

Zeyd'in iki yüz seksen dört senesi Muharremi'nin on yedinci günü târîhli fermân-ı âlînin sudûrundan mu'ahhar ve bin üç yüz otuz bir senesi Rebî'u'l-evveli'nin yirmi yedinci günü târîhli fermân-ı âlînin neşrinden mukaddem arâzî-i mevkûfeden bedel-i öşr mukâta'alı eşcârı hüdâ-yı nâbit bir ormana tapu ile mutasarrıf iken fevt olup ashâb-ı intikâlden derecede mukaddem ancak oğlu Amr'ı ve kızı Hind'i terk ettikde mezbûrları mûcib-i emr-i sultânî ol tarlanın harc-ı intikâlini verip bilâ bedel seviyyen zabt etmek istediklerinde Zeyd'in zevcesi mücerred ol orman mukâta'alı olmağla emlâk gibi mevrûs olur öyle olucak ol ormanın semenini ben zabt ederim demeğe kâdire olur mu?

El-cevâb: **Olmaz.**

Ketebehü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Hayri bin Avni el-Ürgübî ufiye anhümâ

[vr. 114a]

[İç kapak-boş].

Böylece Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi tarafından kaleme alınan Fetva eserinde bulunan 148 Fetva tercüme edilmiş, kitapta bulunan ve boş bulunan 80 adet Kitap, Bâb ve Fasıl başlığı tespit edilmiş ve 1 adet fetvanın da yarım bırakılarak neticelendirilmediği tespit edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Peygamber Efendimiz (sav), Risalet görevi kendisine tevdi edilince etrafında bulunan insanları Allah'ın dinine davet etmiş, bu davet sonucunda kendisine inanan müntesiplerine islamın ahlakını ve ahkâmını öğretmiştir. Bu devirde insanlar, dini meselelere dair soru ve sorunlarını, başlarında bulunan Hz. Peygamber ya da Halifeleri ile dini konularda fetva verme yetkisine sahip olan kişiler vasıtalarıyla gidermişlerdir.

Ancak özellikle Hz. Ömer devrinden itibaren başlayan islamın sınırlarının genişlemesi nedeniyle, devletler, milletler ve topluluklar islamla tanışmış, arap olmayan topluluklar da İslam ile şereflenmiş, İslam dini mensuplarının sayısı artmış ve İslam coğrafyası hızla genişlemeye başlamıştır. Bu genişleme ve inanan insanların artması, beraberinde yeni birçok yeni fıkhi mesele ve dini sorunları da beraberinde getirmiştir. Ayet ve hadislerden murad edilen manaları farklı anlamalar, Kur'an-ı Kerim'in kıraati ile ilgili ihtilaflar vb. farklılıklar dini hüküm anlamında birtakım mahzurları barındırmaya başlamıştır. Bu nedenle daha sonraki dönemlerde mezhep ve meşrep farklılıkları, siyasi ve ekonomik bazı gelişmeler neticesinde yeni hükümler ve ictehad etmeyi gerektiren meseleler ortaya çıkmıştır. Bunun yanında islamiyetin ilk yıllarında ortaya çıkmayan, dolayısıyla ayet ve hadislerde yer almayan ve yeni hüküm gerektiren dini meseleler ortaya çıkmıştır.

Bu gelişmeler neticesinde Müslüman olan milletler ve devletler temel kaynak Kur'an-ı Kerim, Sünnet, Sahabe Uygulamaları ve biriken İslam Ahkamı mirasından yararlanma başta olmak üzere ortaya çıkan yeni meselelere çözüm bulma ile yanlış anlamalar neticesinde yapılan yanlış dini inanç ve uygulamaların önüne geçmek üzere yetişmiş alimler fetvalar vermişler ve soru ve sorunlara çare olmaya çalışmışlardır. Bu anlamda İslam devletlerinde yavaş yavaş fetva verme işlemi kurumsallaşmaya başlamış ve devletler bu konu ile ilgili birtakım düzenlemeler yapmaya başlamışlardır.

Bu süreçte Araplar ile Türkler karşılaşmış ve Türkler, kendi istekleriyle kitleler halinde İslamiyeti seçmiştir. Bu vesile ile Türkler, İslamiyeti benimsemelerinden itibaren İslamiyete büyük hizmet etmişler ve İslamiyeti Asya'dan Avrupa'nın göbeklerine, Afrika'dan Orta Asya'nın bozkırlarına kadar yaymışlar, bunun

neticesinde İslamiyet, daha geniş coğrafyalara ve değişik kitlelere ulaşma imkanı bulmuştur.

Emevilerde, Abbasilerde, Mısır'da kurulan Fatımi Devletinde, Memlük Devletinde, Büyük Selçuklularda, Kirman Selçuklularında, Anadolu Selçuklu Devletinde, Türkistan ve Horasan bölgesinde, İran Safevi Devletinde, Çin'de, Osmanlı Devleti kurulmadan önce Kadılık, Kadı'l-Kudatlık ve Şeyhülislamlık unvanları daha çok bir şeref unvanı olarak kullanılmış¹⁴⁷ olsa da bu devletler, halklarının dini meseleleriyle ilgilenmişler ve fetva verme konusunda kurumsal bir yapının ortaya çıkmasının temellerini atmışlardır.

Devletler güçlü kurumları ve teşkilatları sayesinde ayakta durur ve varlığını devam ettirir. Osmanlı İmparatorluğu cihana hakim olunca İslam toprakları üç kıtaya yayılmış ve fetihler neticesinde Müslüman tebaa sayısı hızla artmıştır. Asırlarca İslamın sancaktarlığını yapan Osmanlı imparatorluğu, bu gelişmeler ışığında diğer kurumları olduğu gibi geçmişten aldığı mirasla Şeyhülislamlık Kurumunu ihdas etmiş, Şeyhülislamlık Makamı da tam manasıyla bu devirde kendini ve ifadesini bulmuş, en parlak dönemini ve en kudretli Şeyhüislamları bu devirde yaşamıştır. Fatih Sultan Mehmed Han'ın fermanında belirtildiği üzere en kudretli Devlet adamlarından biri olan ve sadrazamdan hemen sonra gelmiş, Osmanlı Devletinin en önemli organı olan Divan'da üye olmuş, yapılacak birçok savaş vb. işlerle ilgili Şeyhülislamdan fetva alınmıştır.

Devletin kuruluş ve yükselme dönemlerinde önemli hizmetler ve fonksiyonlar icra eden Şeyhülislamlık Kurumunun, 19. yy.'ın başlarından itibaren önemli yetkileri başka kurumlara devredilmiş, Osmanlı Devletinin tarih sahnesinden çekilmesiyle Şeyhülislamlık Kurumu da tarihe mal olmuş, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulunca söz konusu kurum önce Şer'iyye ve Evkaf Vekaletine çevrilmiş ve nihayetinde 3 Mart 1924 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı kurularak günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Yapılan tez çalışmamız giriş ve sonuç bölümlerinin bulunduğu üç bölümden oluşmuştur.

¹⁴⁷ Yakut, A.e., s. 22.

İlk bölümde; İslam Ümmeti ve Osmanlı Devleti için böylesine önemli olan Şeyhülislamlık Kurumu ele alınmış, Şeyhülislamlık Kavramı ve Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesesinin Doğuşu, Şeyhülislamlık Kavramı, Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesesi, Önemi, Fetvalar, Fetva Usulleri, Kurumun idari yapısı, Şeyhülislamlığın gerilemesi, ortadan kaldırılışı vb. konular ana hatlarıyla incelenmiştir.

İkinci bölümde; Osmanlı Devletinin var oluş mücadelesi verdiği bir zamanda 1914-1916 yılları arasında Şeyhülislamlık görevini deruhte eden ve Osmanlı Devletinin I. Dünya savaşına girmesine gerekçe olarak gösterilen meşhur Cihad-ı Ekber fetvasını veren Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin hayatı, ailesi, eğitimi, üstlendiği görevler, Şeyhülislamlığı, bu esnada verdiği fetvaları ile dönemin bazı siyasal olayları özet olarak incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; Şeyhülislam Mustafa Hayri Ürgüplü'nün Meşihat makamında iken vermiş olduğu ve İstanbul Müftülüğü Meşihat arşivinde bulunan Fetva eseri tercüme edilmiştir.

Hz. Peygamber Efendimizden bu tarafa, dini konularda halkı aydınlatma ve ortaya çıkan meselelere çözüm yolu bulmak amacıyla ilgili kurumların bulunması, yeterli ve donanımlı eleman temin edilmesinin öneminin olduğu, böylesine önemli kurumların ve otoritelerin olmamasının mahzurlu olduğu, dini konularda otorite boşluğu olması durumlarda bozulma, ayrışma, yozlaşma, mezhebi, siyasi ve taassubi görüşlerin ortaya çıkacağı, budan dolayı adeta kaos ortamlarının doğabileceği,

Osmanlı İmparatorluğunda Şeyhülislamlık Kurumunun ve bu kurumun başında bulunan Şeyhülislamların devlet ricali ve ahali açısından son derece önemli olduğu, makamın ulvi olduğu, padişahlar dahil devlet ricalinden ve halktan büyük saygı gördüğü, diğer devlet adamlarına tanınmayan birçok ayrıcalığın Şeyhülislamlara tanındığı, incelenmesi ve gün yüzüne çıkarılması gereken birçok fetvanın ve örnek şahsiyet gösteren Şeyhülislamların bulunduğu, bugün bu kurumun vazifesini üstlenen Diyanet İşleri Başkanlığının, geçmişten aldığı miras ve kurum birikimiyle hizmetlerini daha da genişleterek ve çeşitlendirerek devam ettirdiği, dini konularda toplumu aydınlatmak ve ortaya çıkan yeni meseleler ile ihtilaf konusu olan hususları aydınlatmak üzere İslam ülkelerinde böylesine önemli kurumların

bulunması gerektiği, günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili zaman zaman eleştiri konusu olan fetva ve uygulama konusunda bazı çevreler tarafından yapılan açıklamaların Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Kurumu ve Şeyhülislamlar hakkında da mevcut olduğu, zaman zaman siyasi baskı ve devlet menfaatleri gereği Şeyhülislamların, isteğe uygun olarak fetva verme durumlarının olabildiği, padişahların bazı konularda yapmak isteyip de değişik gâilelerle geçerli bir gerekçe aradığı konularda Şeyhülislamın fetvasına başvurduğu görülmüştür.

Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, hakkında birkaç makale ile birkaç ansiklopedi maddesi dışında pek fazla bilgi bulunmayan önemli bir ilim, fikir ve devlet adamı olduğu, Evkaf Vekaleti ve Şeyhülislamlığı dönemlerinde gerek vakıflar gerekse medreselerde kalıcı ve köklü ıslahatlar yapmaya çalıştığı, verdiği fetvaların bazılarının siyasi olduğu, dolayısıyla mensubu bulunduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticilerinin tesirinde kalarak bazı konularda fetva verdiği gerekçesiyle eleştirildiği, ancak yapılan tetkikler sonucunda bunun gerçeği yansıtmadığının görüldüğü, zaman zaman Şeyhülislam olma nüfuzunu kullanarak diğer devlet işlerine ve siyasi konulara karıştığı gerekçesiyle yine bizzat mensubu bulunduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri tarafından eleştirildiği, siyasi bir cemiyet olan İttihat ve Terakki Cemiyetine üye olması bakımından eleştirildiği, dini kurumların başında ve her kademesinde hizmette bulunanların herhangi bir siyasi kimlik taşımalarının yaptıkları görevlerinde ne kadar titiz ve özenli olurlarsa olsunlar o kurumun ve kişinin itibarı açısından olumsuz bir imaj oluşturduğu değerlendirilmiştir.

Yaptığımız bu çalışmamız, bir nebze de olsa ilim ve fikir hayatına katkı sunacağı ümidini taşımak bizleri son derece mutlu edecektir.

KAYNAKÇA

- acikerisim.tbmm.gov.tr: 21.04.2019. (Çevrimiçi).
- Aksoy, Mehmet: **“Şeyhülislamlıktan Diyanet İşleri Başkanlığına Giriş”**, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1997.
- Altınsu, Abdülkadir: **Osmanlı Şeyhülislamı**, Ankara, Ayyıldız Mat., 1972.
- Akgündüz, Ahmet: **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, IX c.**, İstanbul Osav Yay., 1990.
- Akgündüz, Ahmet, Öztürk, Said: **Bilinmeyen Osmanlı**, İstanbul, Osav Yay., 1999.
- Akgündüz, Murat: **Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık**, İstanbul, Beyan Yay., 2004.
- Arı, Mehmet Salih: **“Osmanlı'da Şeyhülislamlık Müessesesi”**, Yüzüncü Yıl İlahiyat Fak. Dergisi, s.I, Van, 1994.
- Atar, Fahrettin: **İslam Adliye Teşkilatı**, Ankara, D.İ.B. Yay., 1991.
- Bilkan, Ali Fuat, Çetindağ, Yusuf: **Şeyhülislâm Şairler**, Ankara, Hece Yay., 2006.
- Bilmen, Ömer Nasuhi: **Hukuk-u İslamiyye ve Islahatı Fıkhiyye Kamusu (Fıkıh Terimleri Ansiklopedisi)**, VIII. c., İstanbul, Gündüz Yay., 1996.

Cemal Paşa: **Hatıralar**, Çev. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, Şefik Mat., Mayıs 2001.

Cerîde-i İlmiyye: c. 1, s. 4, 1332 (1914).

Cerîde-i İlmiyye: c. II, s. 20, 1334 (1916).

Çelebi, Katip: **Takvimü't-Tevarih**, II c., İst. h.1146, acikerisim.tbmm.gov.tr, c. I.

Düstur: II. Tertip Dersaadet, 1332, TBMM Kütüphanesi

Emiri, Ali: **Meşihat-ı İslamiyye Tarihçesi, İlmiye Salnamesi**, İstanbul,1334.

Ertan, Veli: **Tarihte Meşihat Makamı İlmiye Sınıfı ve Meşhur Şeyhülislam**, İstanbul, Bahar Yay. 1969.

Gürer, Ahmet Şamil: **“İttihat ve Terakki'nin Bir ‘Fırka Şeyhülislamı’ Arayışı ve Musa Kazım Efendi'nin Şeyhülislamlığa Getirilmesi”**, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkishor Turkic, Volume 5/4 2010.

<http://www.lugatim.com>: /s/musile 25.02.2019. (Çevrimiçi).

<https://www.ekremsama.com>: /index.php? 17 Ağustos 2010. (Çevrimiçi).

Işık, Ayhan: “Şeyhülislâmlık Binalarının Yapımı, Şeyhülislâmlığın Dini ve Hukuki Bir Kompleks Haline Dönüşmesi”, **Ağa Kapısından Şeyhülislâmlığa İstanbul Müftülüğü**, Editör: Ayhan Işık vd., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019.

Işık, Ayhan: “Şeriyeye Sicilleri Arşivi”, **Ağa Kapısından Şeyhülislâmlığa İstanbul Müftülüğü**, Editör: Ayhan Işık vd., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019.

İlmiye Salnamesi: Daru’l Hilafetil Aliyye Mat., İstanbul, 1434/1916

İpşirli, Mehmet: “**Bab-ı Meşihat**”, Dia., XLIV c., İstanbul, İsam Yay., 1996.

İpşirli, Mehmet: “**Cemaleddin Efendi**”, Dia., XLIV c., İstanbul, İsam Yay., 1997.

İpşirli, Mehmet: “**Mustafa Hayri Efendi**”, Dia., XLIV c., İstanbul, İsam Yay., 1998.

İpşirli, Mehmet: “**Şeyhülislam**”, Dia., XLIV c., İstanbul, İsam Yay., 2010.

IST_MFT_KTP_YZM: İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi 315 No’lu Yazma Eser. (Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi’nin Fetva Eseri)

Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi**, IX c., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.

- Kaydu, Ekrem: **“Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı”**, Ata. Ü. İ. İlimler Fak. Dergisi, s. I, Ankara, Sevinç Matbaası, 1977.
- Kazıcı, Ziya: **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, II. b., İstanbul, Kayıhan Yay., 2001.
- Kramers, J.H.: **“Şeyhülislam”**, İ.A., XIII c., Ankara, MEB., Basımevi, 1978.
- Koca, Ferhat: **“Fetvahane”**, Dia., XLIV c., İstanbul, İsam Yay.,1993.
- Koca, Ferhat: **“Osmanlılarda Meşihat Dairesi İçinde Müstakil Bir Birim Olarak Fetvahane”** İLAM Araştırma Dergisi, c. II, sy. 1, (Ocak-Haziran 1997)İstanbul, Eremat Bas., 1997.
- Köprülü, Fuad: **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, II. b., İstanbul, Ötüken Yay., 1986.
- Kütükoğlu, S. Mübahat: **“Daru’l Hiafeti’l Aliyye Medresesi”**, Dia., XLIV c., İstanbul, İsam Yay., 1993.
- Lütfi, Hafız Ahmet: **Mir'at-ı Adalet**, Isparta, Pergole Yay. 2017.
- Meydan Larousse:** III c., İstanbul, Meydan Yay. 1990.

Osmanlı Arşivinde

Şeyhülislam Fetvaları: Proje Yön. Uğur Ünal, İstanbul, Seçil Ofset, 2015.

Pakalın, Mehmet Zeki: **Sicill-i Osmani Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, IX c., Ankara, TTK., Yay., 2008-2009.

Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, III c., İstanbul, Meb., Bas., 1971.

Sami, Şemseddin; **Kamûs-i Türki**, Dersaadet, (İstanbul), İkdam Mat., 1317.

Sarıkcıoğlu, Ekrem: **“Şeyhülislamlık Makamı”**, Atatürk Üni. İ. İlimler Fak. Dergisi, s. V., Erzurum, Ata. Üni. Bas., 1982.

Sucu, Nurgül: **“Ürgüplü Bir Şeyhülislam: Ürgübi Mustafa Hayri Efendi”**, I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri”, VIII c., Nevşehir, Nevşehir Üni. Yay., Ofset Yay. Ltd. Şti. Nisan 2012.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı: **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, Ankara, TTK., Bas, 1984.

Uzun, Efkan: **“Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi”**, I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri”, VIII c., Nevşehir, Nevşehir Üni. Yay., Ofset Yay. Ltd. Şti., Nisan 2012.

- Takvim-i Vekayi:** Nr. 1759, Milli Kütüphane, Ankara, 1946.
- tarihvedenediyet.org.: Dijital kitaplığı, 21.04.2019. (Çevrimiçi).
- Türkgeldi, Ali Fuad: **Görüp İşittiklerim**, Ankara, TTK. Bas., 1987.
- Türk Ansiklopedisi, **“Hayri Efendi”**, XXXIII c., Ankara, Meb., Bas., 1971.
- Yakut, Esra: **Şeyhülislamlık, Yenileşme Döneminde Devlet ve Din**, İstanbul, Kitap Yay., Ltd., Mayıs, 2005.
- Esra Yıldız: **“Şeyhülislamlık Belgelerinde Hz. Peygamber’in İlmî Mirası (1879-1924) Yılları Seyyid Ulema Biyografileri”**, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul Üni. S.B.E. İstanbul, 2017.

Şeyhülislam Mustafa hayri Efendi'nin verdiği Meşhur Cihad-ı Ekber Fetvası

٦٤٠

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

249

بسم الله الرحمن الرحيم
 اسلامیت علیہ تہاجم اعدا واقع و محاکم اسلامیت تک نصیب غافل نفوس اسلامیت
 سببی ایسرا ایلیہی متفق ایشیہ اوسا اسلام جنس تری غیر عام صورتیہ جہادی ایشیہ
 انفر و اخفا و قتال و جہاد و اموالکم و انفسکم آیت علیہ سبب منصفین کاف
 مسلمین زینہ جہاد و سبب و انقیاد و سوری اولدوق بجز قتل اعدان
 اسلامیت مالا و بدنا جہاد و سعادت ایلیہی فرضین اولدوقی ایدعالی علم

اوکورد
 کمالیہ ایلیہی
 حرمین شریفین
 عقیقہ

250

بوصورتیہ الیوم مقام خلافت اسلامیت محاکم جہاد و سعادت مابانہ سفین جہاد و سعادت
 بریہ سبب جہاد و سعادت مابانہ سعادت مابانہ سعادت مابانہ سعادت مابانہ سعادت
 ایشیہ و ایشیہ سبب مابانہ سعادت مابانہ سعادت مابانہ سعادت مابانہ سعادت
 مابانہ سعادت مابانہ سعادت مابانہ سعادت مابانہ سعادت مابانہ سعادت
 ایدرک ایلیہی فرضین اولدوقی ایدعالی علم

اوکورد
 کمالیہ ایلیہی
 حرمین شریفین
 عقیقہ

251

بوصورتیہ مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود
 مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود
 مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود
 مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود
 ایدرک ایلیہی فرضین اولدوقی ایدعالی علم

اوکورد
 کمالیہ ایلیہی
 حرمین شریفین
 عقیقہ

252

بوصورتیہ مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود
 مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود
 مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود
 مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود
 ایدرک ایلیہی فرضین اولدوقی ایدعالی علم

اوکورد
 کمالیہ ایلیہی
 حرمین شریفین
 عقیقہ

253

بوصورتیہ مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود
 مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود
 مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود
 مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود و مقصود
 ایدرک ایلیہی فرضین اولدوقی ایدعالی علم

اوکورد
 کمالیہ ایلیہی
 حرمین شریفین
 عقیقہ

Seyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin Sultan Reşad'a Gazilik Ünvanı verdiği Fetvası

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

254

بسم الله الرحمن الرحيم
 خلیفہ رسول رب العباد خلد اللہ تعالیٰ خلافتہ الی یوم النہ
 سلطان محمد رشاد خان غامب افندہم حضرت نریک بود فہم سرقا
 وقوع بولان بفرہما بون نصر مقررہ من مشورہ نرندہ بچہ ص البابل
 تجہیز وارسان بورد قلدی عسا کر اسلام نصر ہم اللہ الملک العلم
 وشمین دین و ملت اولان قوم ایدہ جہاد فی سبیل اللہ تعالیٰ
 عز شانہ نبی خالصہ سیدہ محاربه و مقاتلہ ایتہ سیدہ
 (من جہز غازیانی سبیل اللہ فہذ غزا) حدیث تیرنی
 منطوق بیغنی اوزرہ خلیفہ مشارالہ افندہم حضرت نریک
 غازی اولد قلدی شدہ فاستحقق اولمغنیہ جمیع اولمہ و محافلہ
 و منابر وہ خصوصاً خطبہ لردہ غازی عنوانیہ نام نامی بازارکی
 توصیف و تلاوت اولمغنیہ مشروع و مستحسن اولور می
 اشوا حالک
 اولور
 حری بروجدی
 اولور بروجدی
 اعلیٰ

اصلاى فتوا خانة عالیہ محفوظ اولان اشبو ایکی قطعہ فتواى شریفہ تک جواب قسملریلہ
 امضائى مشار الیک خط دستیدر
 ۵خطار — ۶۳۴ نجی صحیفہ تک اون یدنجی سطرندہکی " ۱۳۳۲ سنہسى ربیع الآخرینک ایکنجی بازارکونى " عبارہسى " ۱۳۳۲ سنہسى ربیع الآخرینک اون یدنجی و ۱۳۳۰ سنہسى مارتک ایکنجی بازار کونى " اوله جقدر .
 ۴۱

EK: IV

Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivinde 00315 kayıt numarası ile Bulunan El Yazması Fetva Eserinin Ön-Arka Kapağı ile Arşiv Kayıt Kayfası.

EK: V

Hayri Efendi'nin Yayın Hayatına Kattığı Ceride İlmîye Gazetesinin İlk Sayısı

جریدہ علمیہ

مشیت جیلہ اسامیہ کت جریدہ رسمیہ سیدر

برنجی سنہ آبدہ بر نشر اولتور عددو: ۱

۳ وجب سنہ ۱۳۴۲ و ۱۵ مایس سنہ ۱۳۳۰

• لیلہ رغالہ مہستالواہب •

امور ادارہ و تحریرہ بہ مشیخت علیا مکتوبیحانی طرفندن نظارت اولتور .

مطبۃ عامرہ — استنبول

۱۳۴۲